МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА
НАЦІОНАЛЬНА СПІЛКА КРАЄЗНАВЦІВ УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ ТУРИЗМУ

ВОЛОДИМИР ВЕЛИКОЧИЙ
НАДІЯ КІНДРАЧУК

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

ДЛЯ НАПРЯМІВ ПІДГОТОВКИ «ТУРИЗМ» І «ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННА СПРАВА»
ОСВІТНЬО-КВАЛІФІКАЦІЙНОГО РІВНЯ «БАКАЛАВР»

Івано-Франківськ − 2013

УДК 94(4):316.722(292. 451/.454)
ББК 63.3(0)−я 73
В 27

Рекомендовано до друку вченою радою Інституту туризму Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол № 5 від 29 квітня 2013 р.)

Рецензенти:

доктор географічних наук, професор,
АНТОНЕНКО Володимир Степанович,
Київський національний університет культури і мистецтв,
завідувач кафедри міжнародного туризму;

доктор історичних наук,
ГОНЧАРУК Тарас Григорович,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова,
професор кафедри історії України.

В 27 Історико-культурна спадщина Карпатського регіону : навчально-методичний посібник для напрямів підготовки «Туризм» і «Готельно-ресторанна справа» освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр» / Великочий В.С., Кіндрачук Н.М. – Івано-Франківськ: НАІР, 2013. – 208 с.

Навчально-методичний посібник з курсу «Історико-культурна спадщина Карпатського регіону» для напрямів підготовки «Туризм» і «Готельно-ресторанна справа» освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр» містить структуру, лекційний матеріал курсу, тести для самопідготовки та самоконтролю, список основної та додаткової літератури. Лекційний матеріал послідовно розкриває об'єктно-предметну сутність курсу, дає уявлення про історико-культурну спадщину як головний елемент розвитку історичної свідомості, впливовий чинник формування єдиної національної ідентичності й утвердження об'єднавчих цінностей у суспільстві, основну складову розвитку культурно-пізнавального туризму.

Для студентів та викладачів вищих навчальних закладів, а також усіх тих, хто цікавиться історико-культурною спадщиною Карпатського регіону, культурним туризмом.

УДК 94+008(292. 451/.454)
ББК 63.3(0)−я 73

ISBN 978-966-2716-27-6
© Великочий В.С., Кіндрачук Н.М., 2013

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА ……...**5**

РОЗДІЛ 1. СТРУКТУРА КУРСУ«ІКСКР»….....**7**

1.1. Опис курсу……...……...**7**

1.2. Лекційні заняття……..**9**

1.3. Семінарські заняття……...**10**

1.4. Тематика рефератів……...**12**

1.5. Тематика курсових робіт……..**14**

РОЗДІЛ 2. ЛЕКЦІЙНИЙ МАТЕРІАЛ……**18**

Лекція 1. Карпатський регіон: загальна характеристика географічного розташування, соціально-економічного розвитку та культурно-історичного спадку ……...**18**

Лекція 2. Методика історичного вивчення країн з точки зору туристичної галузі……..**25**

Лекція 3. Економічний потенціал країни (регіону) як складова частина туристичного дослідження……..**37**

Лекція 4. Туристична характеристика суспільної культури країни (регіону) ……**49**

Лекція 5. Вивчення культурно-історичного спадку країни через призму її мовно-релігійних особливостей……..**61**

Лекція 6. Мистецтво як компонент культури при його використанні у туристичній характеристиці регіону…….....**75**

Лекція 7. Використання традицій, народної творчості й масової культури в туристичній характеристиці регіону……..**89**

Лекція 8. Характеристика історико-культурної спадщини Карпатського регіону Польщі……**100**

Лекція 9. Характеристика історико-культурної спадщини Карпатського регіону Словаччини……**115**

Лекція 10. Характеристика історико-культурної спадщини Карпатського регіону Угорщини……...**128**
Лекція 11. Характеристика історико-культурної спадщини Карпатського регіону Румунії……...**142**
Лекція 12. Характеристика історико-культурної спадщини Карпатського регіону України……...**155**

ТЕСТИ ДЛЯ САМОПІДГОТОВКИ ТА САМОКОНТРОЛЮ……**174**

СПИСОК ОСНОВНОЇ ТА ДОДАТКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ……..**195**

ПЕРЕДМОВА

Історико-культурна спадщина − це сукупність створених у процесі історичного розвитку певної території пам'яток матеріальної і духовної культури, які мають суспільно-виховне значення, важливі для формування світогляду народу, становлять пізнавальний інтерес і можуть бути використані для задоволення духовних і матеріальних потреб населення. Вони відзначаються великою різноманітністю і включають історико-архітектурні, археологічні та історичні пам'ятки, твори монументального мистецтва, етнографічні особливості території, традиційні промисли і ремесла (народні традиції, вірування, образотворче мистецтво тощо).

Історико-культурна спадщина є важливою складовою туристично-рекреаційного потенціалу. Пам'ятки історії і культури відіграють особливу роль у розвитку туристичної діяльності, є наочним свідчення таланту будь-якого народу, його багатовікової історії.

Карпатський регіон − своєрідний ареал збереження культурних та духовних цінностей, національних традицій, багатої історико-культурної спадщини. Все це сприяє створенню потужної туристичної індустрії, що буде економічно вигідною галуззю для регіону, стратегією його подальшого розвитку, піднесення добробуту населення, створення нових робочих місць, допоможе усунути бар'єри між людьми різних культур та національностей, створить «атмосферу миру» та взаєморозуміння між народами, сприятиме розвитку самосвідомості особистості, духовному зростанню шляхом засвоєння культурних цінностей. Це все створює хорошу базу для організації культурного туризму, закріпивши за Карпатами статус туристичного регіону міждержавного значення.

Курс **«Історико-культурна спадщина Карпатського регіону» («ІКСКР»)** є важливою складовою спеціальної підготовки студентів навчальних закладів туристичного спрямування, належить до вибіркової частини професійно-орієнтованих дисциплін навчального плану.

Навчально-методичний посібник з курсу **«ІКСКР»** підготовлено для спеціалізованої фахової підготовки студентів ВНЗ України, які навчаються за освітніми напрямами «Туризм» і «Готельно-ресторанна справа».

РОЗДІЛ 1
СТРУКТУРА КУРСУ «ІКСКР»

1.1. Опис курсу

Мета курсу «ІКСКР» − сформувати базовий рівень знань, необхідні теоретичні знання та практичні компетенції з основ історико-культурної спадщини Карпатського регіону як складової культурного туризму.

Завдання курсу «ІКСКР» полягає в опануванні студентами за допомогою різних форм і методів (лекції, семінари, самостійна робота, написання рефератів, аудиторних контрольних робіт) програмного матеріалу, зокрема:

- дати всебічну характеристику географічному розташуванню, адміністративному поділу, природно-рекреаційному потенціалу Карпатського регіону (КР);
- розглянути історичне минуле країн і народів, що входять до КР;
- вивчити соціально-економічний розвиток КР та з'ясувати роль туризму в економіці зазначеного регіону;
- визначити напрямки, форми та методи розвитку туристично-екскурсійної галузі КР;
- охарактеризувати культурний туризм як інструмент формування національної ідентичності;
- надати оцінку сучасному стану й особливостям структури історико-культурного потенціалу КР;
- вивчити особливості функціонування нерухомих пам'яток історії та культури в туристичній інфраструктурі КР;
- визначити, наскільки повно за допомогою туристичних об'єктів висвітлюється історія та культура КР;

- показати значення історико-культурної спадщини для розвитку туристичної галузі КР;
- з’ясувати роль та показати значення місцевих традицій та звичаїв для подальшого розвитку масового туризму КР.
- виявити специфіку національної кухні, календарної обрядовості жителів КР та її вплив на перебіг розвитку традиційної народної культури, збереження духовних цінностей;
- виокремити чинники, що впливають на активність залучення складових історико-культурної спадщини до туристично-екскурсійної діяльності КР;
- визначити сучасні проблеми збереження історико-культурної спадщини КР та шляхи їх вирішення;
- виявити перспективні напрямки подальшого використання історико-культурної спадщини КР.

СТРУКТУРА КУРСУ

<table>
<tr><th rowspan="2">Напрям підготовки</th><th rowspan="2">Форма навчання</th><th rowspan="2">Курс</th><th rowspan="2">Семестр</th><th colspan="3">Кількість годин</th><th rowspan="2">Вид контролю</th></tr>
<tr><th>Лекції</th><th>Семінари</th><th>Самостійна Робота</th></tr>
<tr><td rowspan="2">«Туризм» 6.140103</td><td rowspan="2">денна</td><td rowspan="2">III</td><td rowspan="2">II</td><td>28</td><td>14</td><td>66</td><td rowspan="2">Залік</td></tr>
<tr><td colspan="3">Загальна кількість годин
108</td></tr>
<tr><td rowspan="2">«Готельно-ресторанна справа» 6.140101</td><td rowspan="2">денна</td><td rowspan="2">IV</td><td rowspan="2">II</td><td>10</td><td>10</td><td>16</td><td rowspan="2">Залік</td></tr>
<tr><td colspan="3">Загальна кількість годин
36</td></tr>
<tr><td colspan="8">Освітньо-кваліфікаційний рівень – «Бакалавр»</td></tr>
</table>

Курс **«ІКСКР»** розрахований на аудиторну і самостійну роботу студентів.

Проміжний та підсумковий контроль якості знань і практичних умінь, набутих у процесі вивчення курсу **«ІКСКР»,** здійснюється шляхом проведення:

- поточного оцінювання знань та практичних навичок, набутих в процесі підготовки до семінарських занять;
- проміжного контролю оцінювання;
- підсумкового контролю набутих знань.

1.2. Лекційні заняття

Мета проведення лекцій з курсу «ІКСКР» полягає у викладі студентам відповідно до програми та робочого плану основних питань методики вивчення історико-культурної спадщини країн і народів, що входять до КР, їх туристичного потенціалу й перспектив розвитку галузі туризму, наданні ґрунтовних знань про основні культурні пам'ятки, особливості національного менталітету, побуту, традицій народів і національних груп та меншин, що населяють Карпатський регіон України, Польщі, Угорщини, Словаччини та Румунії, визначенні ролі історико-культурного туристичного потенціалу КР в системі туристично-екскурсійного обслуговування даного регіону, формуванні в студентів цілісної системи теоретичних знань з курсу **«ІКСКР»**.

Завдання проведення лекцій з курсу «ІКСКР»:

- всебічно охарактеризувати КР як географічну одиницю Європи;
- проаналізувати КР як історичну, історико-культурну й економічну спільноту;
- з'ясувати методику історичного вивчення країн (регіону) з точки зору туристичної галузі;
- розкрити економічний потенціал країни (регіону) як складової частини туристичного дослідження;
- надати туристичну характеристику суспільної культури країни (регіону);
- вивчити історико-культурні умови розвитку туристичної діяльності в КР;

- обґрунтувати положення про специфічну роль історико-культурної спадщини в соціокультурному житті;
- з’ясувати роль туризму у формуванні культури людських відносин, зокрема як засобу утвердження гуманістичних цінностей;
- сформувати зацікавленість до вивчення культурно-історичного спадку країни (регіону) через призму її мовно-релігійних особливостей;
- показати роль елементів культури в формуванні туристичного інтересу;
- проаналізувати мистецтво як компонент культури при його використанні в туристичній характеристиці регіону;
- всебічно розкрити використання традицій, народної творчості й масової культури в туристичній характеристиці регіону;
- з’ясувати стратегію використання історичних центрів народних ремесел як об’єктів пізнавального та культурного туризму;
- проаналізувати проведення різного роду фестивалів на території КР та показати їх значення в системі масового туризму даного регіону;
- дати оцінку сучасного стану та охорони об’єктів історико-культурної спадщини КР в туризмі;
- систематизувати теоретичний та практичний досвід музеєфікації нерухомих пам’яток історії та культури для функціонування в ролі туристичних об’єктів КР;
- виявити проблеми збереження та перспективи використання історико-культурної спадщини, місцевих традицій та звичаїв КР для подальшого розвитку культурного туризму регіону.

1.3. Семінарські заняття

Мета проведення семінарських занять з курсу «ІКСКР» − опанування студентами спеціального курсу, забезпечення глибокого й всебічного аналізу, колективного обговорення основних проблем, навчання їх елементам творчого застосування отриманих знань на практиці.

Завдання проведення семінарських занять з курсу «ІКСКР»:

- глибше засвоїти та закріпити теоретичні знання, одержані на лекціях;
- мислити глобальними категоріями;
- бачити проблеми діяльності конкретного суб'єкта в контексті світових туристичних проблем;
- проаналізувати географічно-рекреаційні особливості КР;
- всебічно вивчити етнонаціональний склад КР та специфіку традиційних економічних занять;
- ознайомитися з традиціями й звичаями, масовими заходами атракційного характеру, літературно-мистецькою спадщиною жителів КР;
- засвоїти знання щодо загальної характеристики основних туристичних центрів КР;
- розглянути історичний розвиток країн, що входять до КР;
- не лише викладати фактичний матеріал, а й здійснювати його аналіз;
- виокремлювати ключові пункти в матеріалі, що вивчається;
- закріпити знання понятійно-категоріального апарату курсу;
- аналізувати статистичні дані;
- уміти працювати з першоджерелами, науковими публікаціями, різними документами, рекомендованою літературою;
- систематизувати свої переконання, відпрацювати навички наукової дискусії;
- використовувати важливі теоретичні положення, методичні рекомендації і практичні поради в професійній діяльності.

З метою поглибленого вивчення проблем курсу «ІКСКР» передбачаються активні форми й методи проведення семінарських занять, такі як: дискусія, обговорення, брифінг, «круглий стіл», виступи з рефератами, доповідями, повідомленнями.

1.4. Тематика рефератів

1. Становлення Польської держави за часів династії П’ястів.
2. Волинська трагедія та операція «Вісла», їх наслідки для українсько-польських відносин.
3. Характеристика закладів культурно-мистецького, спортивно-оздоровчого характеру польської частини Карпатського регіону.
4. Екосистема Польських Карпат: Баб’є-Гурський, Татранський, Пієнінський національні парки (Західні Карпати).
5. Місце Бещадського національного парку (Східні Карпати) в екосистемі Польських Карпат.
6. Розвиток водного туризм в Польських Карпатах (на прикладі Морського Ока і Солінського водосховища).
7. Місце фестивалю «Осципка» у системі масового туризму польських горян.
8. Етнографічні особливості польських горян – гуралів (господарство, традиції та звичаї).
9. Середньовічна фортеця Ланьцут перша половина XVII ст. (м. Ланьцут, Підкарпатське воєводство, Польща).
10. Перемишльський замок XIV ст. (м. Перемишль, Підкарпатське воєводство, Польща).
11. Замок князів Любомирських кін. XVII−XVIII ст. (м. Жешув**,** Підкарпатське воєводство, Польща).
12. Словаччина в складі Угорського королівства.
13. Українська меншина в сучасній Словаччині й словацька в сучасній Україні.
14. Специфіка національної кухні жителів словацької частини Карпатського регіону.
15. Гірськолижні курорти словацької частини Карпатського регіону: Штребське Плесо, Смоковець, Татранська Ломниця.

16. Гірськолижні курорти словацької частини Карпатського регіону: Ждяр, Ясна, Хопок, Ліптовський Ян.
17. Лікувальні курорти Словацьких Карпат: Тренчианські Теплиці, Бардіївські Купелі.
18. Лікувальні курорти Словацьких Карпат: Раєцке Теплиці, Дудинс, Пештани.
19. Найбільші промислові центри Словацьких Карпат: Братислава й Кошице.
20. Фестиваль «Винобрання» − свято збору винограду й молодого вина в Словацьких Карпатах.
21. Святкування Дня св. Адвента в Карпатському регіоні Словаччини.
22. Розселення угорців в Європі, прийняття ними християнства.
23. Костел св. Егідія (Ігатія) XV ст. (м. Бардеїв, Пряшівський край, Словаччина).
24. Готичний собор св. Єлизавети 1382−1499 рр. (м. Кошице, Кошицький край, Словаччина).
25. Руcько-угорські військово-династичні зв'язки в епоху Середньовіччя.
26. Будапешт − центральний вузол транспортної системи Угорщини.
27. Балатон − найбільше озеро в Центральній Європі.
28. Святкування Дня Луки в Карпатському регіоні Угорщини.
29. Святкування Дня св. Яноша в Карпатському регіоні Угорщини.
30. «Фаршанг» − звичай святкування закінчення зими й настання весни в Карпатському регіоні Угорщини.
31. Замок Діошдьор XIII ст. (м. Мішкольц, медьє Боршод-Абауй-Земплен, Угорщина).
32. Реформаторська церква XV ст. (м. Хайдусобосло, медьє Хайду-Біхар, Угорщина).
33. Територія Дакії (Румунія) в стародавній період. Пам'ятки культури.
34. Постать Владислава Цепеша (Дракули) як складова туристичного потенціалу Румунії.

35. Найбільші гірськолижні курорти Румунських Карпат: Синая, Пояна Брашов, Передял.

36. Найвідоміші оздоровчі курорти Румунських Карпат: Ковасна, Бейле Оланешть, Бейле-Фелікс.

37. Проведення фестивалю середньовічної культури в Сігішоарі (Румунія).

38. Тронна фортеця XIV ст. (м. Сучава, повіт Сучава, Румунії).

39. Замок Бран − замок графа Дракули (с. Бран, повіт Брашов, Румунія).

40. Природний національний парк «Гуцульщина» в Українських Карпатах.

41. Природний національний парк «Сколівські Бескиди» в Українських Карпатах.

42. Природний заповідник «Горгани» в Українських Карпатах.

43. Соціально-економічні умови розвитку рекреаційної індустрії (на прикладі Польських Карпат).

44. Гончарні осередки та майстри Гуцульщини.

45. Безпека туристів в Українських Карпатах.

46. Традиційне скотарство Українських Карпат.

47. Особливості гуцульської вишивки.

48. Манявський скит − монастир 1621 р. (біля с. Манява Івано-Франківської обл.).

49. Свято-Миколаївський монастир − культурно-релігійний осередок Закарпаття з кін. XI ст. (м. Мукачеве Закарпатської обл.).

50. Замок Паланок XIV−XVI ст. (м. Мукачеве Закарпатської обл.).

1.5. Тематика курсових робіт

1. Туристичний потенціал Карпатського регіону: аналіз сучасного стану, перспективи.

2. Міжнародна співпраця в рамках Карпатського регіону: досвід, проблеми, перспективи.

3. Розвиток культурного туризму в Карпатському регіоні України: сучасний

стан та перспективи розвитку.

4. Рекреаційне освоєння Карпат у контексті регіональних і державних інтересів.
5. Соціальна інфраструктура Карпатського регіону: перспективи розвитку.
6. Транскордонні економічні зв'язки Карпатського регіону та їх ефективність.
7. Етнічні спільності Карпатського регіону: історико-культурний аспект.
8. Провідні напрями використання рекреаційних ресурсів Українських Карпат.
9. Пам'ятки монументальної архітектури на території Карпатського регіону Польщі.
10. Розвиток мережі музейних закладів у системі туристичної інфраструктури Карпатського регіону Польщі.
11. Історико-культурний потенціал Українських Карпат і перспективи його використання в туризмі.
12. Розвиток зеленого туризму в Івано-Франківській області: історія, сучасний стан, перспективи.
13. Історико-культурний потенціал Львівської області і перспективи його використання в туризмі.
14. Гуцульські церкви та сакральні пам'ятки як елементи туристичного продукту регіону.
15. Традиції і звичаї в системі масового туризму Закарпатської області.
16. Гірська топоніміка України: до питання походження карпатських топонімів.
17. Багатонаціональне Закарпаття: переваги і проблеми туристичного розвитку.
18. Курортополіс «Трускавець»: перспективи розвитку туристичного бізнесу.
19. Полонинське господарство Українських Карпат: традиція, сучасний стан і перспективи.
20. Замки Закарпаття: туристичний потенціал та його використання.

21. Розвиток фестивального руху Львівської області (1991–2012 рр.).
22. Львів – туристичний центр Західної України: історико-культурна характеристика.
23. Характеристика історико-культурної спадщини Косівського району Івано-Франківської області.
24. Замки Закарпаття та їх використання в туристичній галузі регіону.
25. Монастирі Буковини та їх використання в туристичній галузі регіону.
26. Розвиток промисловості в Карпатському регіоні України.
27. Громадський побут сільського населення Українських Карпат.
28. Моршин − відома оздоровниця Українських Карпат.
29. Туристичний комплекс «Буковель».
30. Славське – центр гірськолижного спорту, туризму й відпочинку в Українських Карпатах.
31. Музеї як елемент культурного туризму Івано-Франківської області.
32. Етнонаціональний склад населення Українських Карпат.
33. Вплив календарної обрядовості жителів польської частини Карпатського регіону на перебіг розвитку традиційної культури.
34. Основні напрями економічного розвитку польської частини Карпатського регіону.
35. Гірськолижний курорт Закопане: значення для розвитку туризму Польщі.
36. Україна-Румунія: транскордонне співробітництво як основа розвитку туристичної інфраструктури в Карпатському регіоні.
37. Екосистеми Карпатського регіону Польщі.
38. Основні напрями економічного розвитку Карпатського регіону Словаччини.
39. Основні напрями економічного розвитку Карпатського регіону Румунії.
40. Оздоровчий туризму в Карпатському регіоні Словаччини: сучасний стан та перспективи розвитку.
41. Братислава: історико-культурна спадщина туристичного центру Словаччини.

42. Розвиток промисловості в Карпатському регіоні Угорщини.

43. Традиційні масові заходи атракційного характеру Карпатського регіону Угорщини.

44. Історико-культурний потенціал Східної Угорщини: сучасний стан та перспективи використання в туризмі.

45. Оздоровчий туризм в Східній Угорщині: сучасний стан та перспективи розвитку.

46. Гірськолижні курорти Карпатського регіону Угорщини.

47. Дебрецен: історико-культурна спадщина туристичного центру Угорщини.

48. Перспективні напрямки розвитку туризму в Карпатському регіоні Румунії.

49. Сигет: історико-культурна спадщина туристичного центру Румунії.

50. Розвиток культурного туризму в Карпатському регіоні Румунії: сучасний стан та перспективи розвитку.

РОЗДІЛ 2
ЛЕКЦІЙНИЙ МАТЕРІАЛ

Лекція 1
Тема: КАРПАТСЬКИЙ РЕГІОН: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ГЕОГРАФІЧНОГО РОЗТАШУВАННЯ, СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТА КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОГО СПАДКУ

План

1. Карпатський регіон як географічна одиниця європейського континенту.

2. Карпатський регіон як історична, історико-культурна та економічна спільнота.

3. Основна мета і завдання спеціального курсу «Історико-культурна спадщина Карпатського регіону».

Гори Карпати є однією з високогірних систем Європи поряд з Альпами, Піренеями, Кодрами та іншими. Сьогодні вони знаходяться в різних країнах Центральної та Центрально-Східної Європи. В сучасних суспільно-політичних умовах вони стають містком, котрий об'єднує нації і народи. Гори несуть в собі пам'ять тисячоліть ще з того часу, коли на планеті не було людського сліду, а панували вітри і води, повноправними господарями були рослини і чудернацькі тварини. Вони також приховують в собі історичну пам'ять про численні події, що мали місце в житті як цілих народів, так і окремих особистостей.

1. Карпатський регіон як географічна одиниця європейського континенту

З точки зору геології Карпати є молодими горами з середньогірським краєвидом, ланкою альпійської гірської системи. Вони простягаються

своєрідною дугою чи підковою, довжина якої складає 1500 км. Якщо умовно порівняти Карпати з вигнутою частиною лука, то відстань між кінцями цієї дуги буде складати всього 500 км – від Братислави над Дунаєм на північному заході – до Залізної Брами, що також розташована над Дунаєм, тільки на південному сході. Загальна площа гір складає 200 000 км^2.

Ззовні Карпати межують зі старими масивами – чеськими, польськими, українськими (Чорноморська височина), Добруджею і відділені від них смугою молодих западин – над річкою Моравою, Надвислянською, Наддністрянською, Прикарпатською і Волоською. Внутрішню частину дуги займає Панонська низовина, яка врізається вздовж річок Тиса і Бодрога та їх приток далеко на північ. З огляду на геологічну будову в Карпатах вирізняють три смуги: зовнішня флішева, центральна кристалічна і внутрішня вулканічна. Лише флішева смуга є суцільною і поєднує всі Карпати в одне ціле. Загалом гори поділяють на три частини: Західні, Східні і Південні Карпати.

Західні Карпати заселяють переважно поляки і словаки (на окраїнах також чехи, угорці й українці). Ця частина Карпат простягається від Девонських воріт біля Братислави до Тилічського перевалу. Вони складаються з кількох хребтів і масивів (Західні Бескиди, Татри, Словацькі Рудні гори, Матра). В межах Західних Карпат, у Татрах, знаходиться найвища вершина всіх Карпат г. Герлаховський штит (Герлаховський Камінь) – 2655 м.

Східні Карпати є переважно українськими. Південною межею Східних Карпат є перевал Предял, де висота їх сягає до 2305 м, а також г. Петрос на масиві Родна. Цю частину Карпат поділяють, в свою чергу, на Лісисті та Молдавські. Більша частина Лісистих Карпат розташована на території України, де їх називають Карпатами Українськими.

Південні Карпати є румунськими. Їх ще по-іншому називають Трансільванськими Альпами. Саме вони простягаються до Залізних воріт на Дунаї. Вони складаються з масивів Фегераш, Ретезат та ін. Висота гір – понад 2500 м (г. Молдавяну, 2543 м). Західні Румунські гори відокремлені від

основної дуги Карпат Трансільванським плато. В їх межах виділяють масив Бігор заввишки до 1847 м, гори Трасекеу, Кодру та ін.

Іноді Східні і Західні Карпати, на противагу румунським, спільно називають слов'янськими або Північними.

Клімат Карпат є помірно континентальним. Пересічна температура січня у передгір'ях складає –2, –5 °С, в горах знижується до –9, –10 °С, а липня – відповідно +17, +20 °С і +4, +5 °С. У Карпатах беруть початок численні річки: Вісла. Дністер, Прут, Черемош, притоки Дунаю та ін. Озер є відносно небагато і вони, як правило, карстового або льодовикового походження.

У внутрішній смузі Карпат більше поширені широколистяні ліси, а у зовнішній – хвойні. На висоті 1700–1800 м. переходять у субальпійські та альпійські луки (в межах Українських Карпат такі луки називаються полонинами).

2. Карпатський регіон як історична, історико-культурна та економічна спільнота

Географічне центральноєвропейське розташування Карпат, їх знаходження у складі територій різних східноєвропейських країн, а також існування поряд з ними нових територіально-економічних та історико-культурних регіональних об'єднань призвело до необхідності формування в цьому територіальному ареалі подібної формації.

Кордони Угорщини, Польщі, Румунії, Словаччини та України зустрічаються у центрі Європи, у регіоні Карпатських гір та Тисянської долини. Серед особливостей цього регіону – низький рівень економічного розвитку, який пояснюється периферійним розташуванням та складною історією міждержавних та міжетнічних відносин. Незважаючи на різноманітність мов, релігій, національностей та громад, Карпатський регіон має і багато спільних рис. Спільна історія та географічне розташування, схожість у моделях економічного розвитку, прагнення досягти високого рівня

добробуту населення сприяє зміцненню співробітництва між місцевими громадами.

Карпатський фонд був сформований з ініціативи Інституту «Схід-Захід» (попередня назва – Інститут досліджень «Схід-Захід»). У 1992 р. Інститут організував зустріч місцевих та регіональних лідерів з метою визначення перспектив розвитку транскордонного співробітництва у регіоні Карпат та Тиси. Під час зустрічі її учасники вказали на відсутність осіб та організацій, здатних ефективно координувати використання місцевих ресурсів і унікальних можливостей транскордонного регіону.

14 лютого 1993 р. у м. Дебрецені (Угорщина) лідери п’яти країн за сприяння Інституту «Схід-Захід» зібралися в Угорщині і підписали декларацію про створення Карпатського Єврорегіону (КЄ) як механізму співробітництва між органами державної влади. Того ж дня був прийнятий і Статут цієї структури. Це була перша подібна асоціація такого типу у Центральній і Східній Європі. Поштовхом до її створення були бурхливі політичні події і зміни в країнах Центральної і Східної Європи, які відбулися на зламі 80-90-х рр. XX ст. та призвели до втрати традиційних взаємних економічних, торгівельних, культурних контактів. Це не відповідало інтересам населення, яке проживало на території суміжних регіонів. Іншою подією, що стимулювала прикордонне співробітництво у Центральній і Східній Європі, стало прийняття у 1989 р. спеціальної декларації з питань транскордонного співробітництва. Кабінет Міністрів Ради Європи як ініціатор цієї акції закликав уряди, громадські організації нових демократій розвивати кращі традиції транскордонного співробітництва, приєднатися до Європейської Рамкової Конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями.

Оскільки КЄ займався виключно розвитком співробітництва між органами влади, то виникла потреба у створенні координаційної структури, яка б сприяла налагодженню зв’язків між пересічними громадянами, неурядовим сектором. Лідери регіону вирішили використати для цієї потреби

модель громадської фундації, поширеної в США, вважаючи, що вона є придатною для створення міжнародного регіонального фонду. Фонд Чарлза Стюарта Мотта, оцінивши добрі перспективи утворення ефективної філантропічної організації в регіоні, надав на період 5 років грант розміром більше 4 000 000 $.

На сьогодні Карпатський регіон представляє собою впливову міжнародну організацію. За чисельністю і різноманіттям населення вона вигідно вирізняється на фоні окремих європейських держав, а площі її території могли б позаздрити не лише середньовічні князі чи королі, а й навіть сучасні правителі та їх народи. Ось лише окремі дані:

Населення:	близько 16 млн.
Площа:	141,485 км ^{2}
Щільність населення:	105 осіб на км ^{2}
Динаміка зростання населення:	13,928 осіб в рік
Міграція:	9,903 осіб в рік

Класифікація міст регіонів за критерієм кількості населення

	Угорщина	**Польща**	**Румунія**	**Словаччина**	**Україна**
Більше 100,000	3	2	4	1	4
50,000 - 100,000	2	2	1	1	6
20,000 - 50,000	9	6	5	6	13
10,000 - 20,000	32	8	12	3	10
Менше 10,000	31	28	7	14	21

КЄ з точки зору правового статусу не є юридичною особою. Це транскордонна асоціація прикордонних адміністративних районів України, Польщі, Угорщини, Румунії, створена з метою координації транскордонного співробітництва.

Слід зазначити, що створення КЄ не стало винаходом країн Центральної і Східної Європи, які раніше входили до так званого соціалістичного табору. У Центральній Європі виникнення таких країн, як стверджує український вчений С. Мітярєва, розпочалося ще з середини 90-х років минулого століття. Одними з перших були єврорегіони, засновані на польсько-німецько-чехословацькому кордоні, угорсько-австрійсько-словенсько-хорватському кордоні, на перетині угорського, словацького, українського, румунського і польського прикордоння. Таким чином, єврорегіони повинні стати інструментом зовнішньої політики окремих суверенних держав, що прагнуть до встановлення і підтримання добросусідських відносин, які виявляються на регіональному рівні.

У процесі розширення ЄС і входження до його складу низки країн-учасниць КЄ важливість єврорегіону зростає. Власне, він вже став контактною зоною східного кордону ЄС. Зоною, яка може стати джерелом напруження або джерелом стабільності. Саме тому, виходячи з концепції «Європи регіонів», яка передусім орієнтується на безпеку і стабільність, в інтересах держав-учасниць КЄ і ЄС – сприяти найактивнішій діяльності і розбудові КЄ.

Території, що належать до КЄ, наразі ще залишаються периферією в своїх власних країнах як з соціального, так і з економічного погляду. Більшість з них страждає від проблем, пов’язаних з навколишнім природним середовищем, невідповідною інфраструктурою, безробіттям, проблем економічного співробітництва, нерівною доступністю до фондів ЄС.

Перші підсумки діяльності КЄ були підведені на ювілейному засіданні представниць країн-учасниць у м. Ніредьхаза (Угорщина). Виступаючи на ньому, тодішній міністр закордонних справ України Анатолій Оленко відзначив, що спектр завдань, які стояли перед КЄ на момент його утворення, суттєво розширився. На сьогодні одним з пріоритетних завдань діяльності цієї організації має стати економічна співпраця і соціальний розвиток. Так, наріжним каменем інфраструктурного розвитку КЄ уже стоїть проблема розбудови V транспортного коридору, який повинен пройти і територією Івано-Франківської області.

Того ж року було визначено і необхідність розробки нової програми діяльності КЄ. ЇЇ основою є розвиток транспортної інфраструктури, телекомунікацій і зв'язку, малого і середнього бізнесу та особливо відзначимо – туризму.

3. Основна мета і завдання спеціального курсу «Історико-культурна спадщина Карпатського регіону»

Історико-культурна спадщина належить до найцінніших надбань людства. Вона є ключовим елементом розвитку історичної свідомості, впливовим чинником формування єдиної національної ідентичності й утвердження об'єднавчих цінностей у суспільстві. Пам'ятки історії та культури залишаються свідками економічного, суспільно-політичного, науково-технічного й культурного розвитку будь-якого народу. Ефективне збереження, відновлення та відповідне використання історико-культурної спадщини вимагає особливого підходу у її вивченні, потребує наукових досліджень у цьому перспективному напрямі, науково обґрунтованої державної політики в зазначеній галузі та чіткої діяльності щодо її реалізації всіх органів влади, їх тісної взаємодії з інституціями громадянського суспільства (недержавними організаціями, ЗМІ, благодійними фондами тощо).

Курс «Історико-культурна спадщина Карпатського регіону» є важливою складовою спеціальної підготовки студентів навчальних закладів туристичного спрямування. Під час його вивчення студенти ознайомляться з методикою вивчення історико-культурної спадщини країн і народів, що входять до Карпатського регіону, здобудуть знання про основні культурні пам'ятки, особливості національного менталітету, побуту, традицій народів і національних груп та меншин, насамперед наших сусідів з Польщі, Угорщини, Словаччини та Румунії, розглянуть їх туристичний потенціал і сьогоднішні реальні можливості в туристичній галузі. Адже, як нам відомо, туризм має на меті не лише виконання рекреаційних функцій для суспільства, збереження,

примноження і поширення інформації про історико-культурну спадщину краю, нації чи народів, а й виконання ряду економічних функцій, як-от розвиток малого і середнього бізнесу, покращення соціального становища окремих верств населення, наповнення місцевих і державних бюджетів тощо.

Лекція 2

Тема: МЕТОДИКА ІСТОРИЧНОГО ВИВЧЕННЯ КРАЇН З ТОЧКИ ЗОРУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ

План

1. Основні методи туристичного аналізу історії країни та її приблизна історична характеристика.

2. Визначення основних потреб туристів в історичній інформації.

1. Основні методи туристичного аналізу історії країни та її приблизна історична характеристика

З погляду країнознавства в туризмі умовимося розуміти під історією знання про минулу соціальну дійсність, тобто відомості про події і звершення минулого суспільного життя народів, країн, видатних особистостей.

Крім того, до туристичної характеристики відносяться відомості про періоди становлення, розвитку і про зміну стійких безособових структур культурної, економічної і політичної діяльності. Наприклад, зміна форм правління і політичного устрою держав, етапи економічного розвитку держав, пануючий спосіб виробництва і тип власності, основний тип поселень та ін.

Особливу увагу слід приділити історії художньої культури, точніше, характеристиці художніх стилів, а не хронології конкретних найбільших творінь або видатних особистостей. Характеристика розмитого в часі процесу становлення і розвитку художнього стилю (бароко, готика або класицизм) дає

повніше уявлення про минуле, реальне життя країни в безлічі конкретних взаємозв'язаних подій, що відбулися в певний час і у визначеному місці.

Історична характеристика складається за допомогою хронології. Але історичні дати – не просто лінійний часовий ряд. Це своєрідна історична періодизація всього даного часу. При цьому мається на увазі, що всередині, між датами, переважає однорідність явища. Етапність у формуванні розповіді створюється саме за допомогою дат, при цьому обов'язковою є вказівка на те, що саме змінюється.

Враховуючи той факт, що історичний розділ туристичної характеристики – це віддзеркалення процесу культурного і етнічного розвитку і елементів державного будівництва країни, доцільно почати з факту появи етносу або створення першої держави в історичному минулому на даній території. Далі історичний текст розгортається на декількох різних рівнях, які постійно перемішуються.

Перший рівень є суцільним текстом, структурований подіями і явищами в хронологічному порядку, включаючи пояснення фактів, посилання, за допомогою яких можна доповнити «невисловлене».

Другий рівень – це текст, в якому при складанні історичної характеристики враховується, що історичний час різний у різних народів, країн. Кожна країна має свою нульову точку відліку (народження країни), свій ритм розвитку і тому час розквіту, припустимо, стилю бароко в різних країнах не співпадатиме. Це, до речі, означає, що не можна встановлювати час в різних країнах по якому-небудь явищу в культурі, економіці або соціальній сфері.

Третій рівень – це текст, в якому для створення історичного «образу країни» образ часу повинен бути доповнений образом простору, в якому живуть і діють історичні персонажі, відбуваються певні події; при цьому враховується той факт, що усередині країни, в різних її частинах історичний час може не співпадати, що обумовлює їх культурну, економічну і політичну своєрідність в даний час.

Четвертий рівень – «прив'язка» подій, що відбуваються, відбувалися, явищ до певного місця, об'єкту територіально і візуально, в режимі «стрибка в часі», але з минулого в сьогодення. Це означає, що будь-який персонаж, будь-яка подія обов'язково вимагає «прив'язки» до певної «крапки». Така особливість туристичного історичного дослідження: ізольованого факту, події або персонажа не існує, він розглядається завжди під особливим кутом зору: це місце, де можна побувати. Причому під словом «побувати» йдеться не про уявну подорож в часі і просторі, а про цілком реальне переміщення за допомогою сучасних транспортних засобів, відвідини (візуальний огляд) об'єкту, що існує в теперішньому часі.

Написання історичного розділу в туристичній характеристиці – робота, певним чином аналогічна діяльності театрального художника-декоратора, сценографа. Його завдання – написати декорації історичних сцен, пояснити «прив'язку» історичних подій і персонажів до певних історичних об'єктів – «декорацій», які збереглися до наших днів. Причина проста: ці історичні об'єкти є пам'ятками історико-культурної спадщини – безцінними свідченнями реальності подій, що відбувалися. З їх допомогою відтворюється «образ» певної епохи, часу, події. Окрім того, вони часто є справжніми «героями» тих подій, що відбувалися, оскільки саме в їх створення вкладені зусилля багатьох осіб (геніальних людей). «Дотик» до них і є, власне, пізнання історії.

Неможливо створити одні декорації до всіх п'єс, спектаклів, тому неможливо написати один універсальний план історичної характеристики для всіх країн. Спробуємо навести приклад такого плану.

Приблизний план характеристики історичного поділу країни:

I. Від племені до держави.

II. Феодальна держава:

– внутрішньополітичний розвиток;

– розвиток економіки і соціальних відносин;

– особливості етнічної культури.

III. Криза феодальної держави:

– особливості державного устрою;

– внутрішні політичні і соціальні проблеми;

– своєрідність Реформації;

– культура країни.

IV. Країна на порозі епохи капіталізму. Основні напрями змін:

– зміни в зовнішній і внутрішній політиці;

– економічні і соціальні реформи;

– біля витоків сучасної культури (культура епохи Просвітництва).

V. Епоха реформ XIX ст.:

– політичні і соціальні умови в країні;

– промисловість і сільське господарство;

– національне, культурне життя.

VI. Країна на рубежі XIX–XX ст.:

– суспільно-політична ситуація;

– економічний розвиток;

– культура, наука, освіта.

VII. XX століття – період потрясінь і трансформації:

– основні зміни в соціально-політичному житті країни;

– особливості економічного розвитку;

– культурні процеси (зокрема, художня культура).

VIII. Країна на сучасному етапі розвитку:

– сучасне геополітичне становище;

– соціально-економічний розвиток;

– найвідоміші особистості сучасності (лауреати світових премій і т. д.);

– найбільш значимі пам’ятки культури.

Однак цей план не є універсальним. Він непридатний для безлічі країн, державне будівництво в яких почалося задовго до нашої ери (наприклад, Індія, Китай, Греція). Або процес розвитку держави був перерваний, і власне держава не існувала впродовж декількох століть (наприклад, Італія, Польща, Німеччина, Україна). Інший приклад: першого досвіду державного будівництва стародавні болгари набули задовго до того, як вони влаштувалися на території сучасної Болгарії.

Перелік неспівпадінь можна продовжувати до безкінечності. Тому кожного разу при написанні історичного розділу необхідно скласти свій план характеристики країни з врахуванням цієї специфіки.

2. Визначення основних потреб туристів в історичній інформації

Термін «історія» означає послідовну зміну станів будь-якого об’єкту, здатного розвиватися в часі. Наприклад, геологічна історія Землі, історія людства, історія хвороби пацієнта.

Історична характеристика в туристичному країнознавстві істотно відрізняється від традиційної історії, основна мета якої – виявлення закономірностей і особливостей минулого людства, для того, щоб зрозуміти його сьогодення і, можливо, передбачати майбутнє. Завданням історичного дослідження в туристичному країнознавстві якнайповніше відповідає так звана «меморіальна» історія. Цей напрям в історії з’явився в першій половині XX ст., а найбільшого значення і розвитку набув в останній його чверті. Вважається, що розвиток цього напрямку в історичній науці і практиці значною мірою пов’язаний і визначається потребами індустрії туризму, що швидко розвивається.

Дійсно, якщо порівняти цілі і завдання «меморіальної» історії і набір потреб основної маси туристів в історичних відомостях і уявленнях, то виявляється збіг за більшістю параметрів.

Історична інформація повинна задовольняти потреби людини:

– докази, що ми належимо до певної стійкої історичної спільності, зв'язки якої з іншими історично значимі;

– пошук «благородного походження»: знання історичних обставин, генеалогії, місця, образу тієї соціальної групи, класу, нації, релігійної конфесії, до якої належить людина;

– пошук спільної мови: кожна соціальна група має свої особливості культури, символи, типи мислення, поведінки;

– знання того, наскільки це відповідає національним і світовим стандартам культури;

– реконструкція загального історичного фону;

– пошук пригоди, іноді занурення в минуле і так зване втікання від сьогодення в світ, що ідеалізується;

– «скрині бабусі»: минуле як величезна скриня, в якій завжди можна виявити що-небудь дуже цікаве і корисне.

Цілі і завдання «меморіальної» історії – повернути і зберегти в пам'яті людей зниклі образи, втрачені об'єкти, забуті факти; повернути їх в життєвій достовірності, примусити знов зазвучати голоси діючих осіб, пожвавити минулий пейзаж з його фарбами і екзотикою.

Звичайно, в історичній «меморіальній» характеристиці можуть опинитися деталі, дрібниці, неважливі, неістотні на перший погляд, але саме вони додають колір, смак і запах історичному оповіданню.

Даючи історичну характеристику країні чи її окремому регіону, потрібно пам'ятати, що це не є самоціль. Вона повинна відповідати вимогам, які ставлять туристи, маючи на меті відвідати важливі для них місця і терени. Ця характеристика з точки зору «меморіальної» історії повинна відповідати наступним критеріям:

– по-перше, дана характеристика не є самоціллю, а лише частиною загальної характеристики, частиною «образу» країни, при цьому історична характеристика повинна включати відомості, які дають уявлення про

особливості країни, уникати загальних місць і повтору (переліки загальних історичних закономірностей);

– по-друге, історична характеристика повинна включати достатню кількість відомостей для попередньої загальної оцінки можливостей і перспектив розвитку туризму, хоча б на рівні напрямів, але історична характеристика повинна бути не набором фактів, а логічно структурованою розповіддю;

– по-третє, факти, що визначають зміст даної характеристики, повинні бути ретельно відібрані відповідно до головного завдання (дати туристичну характеристику) і мати точний топологічний зв'язок з конкретним об'єктом на даній території.

Але, як і з будь-якого правила, тут також є винятки.

По-перше, поняття. Для того, щоб забезпечити спадкоємність сенсу слів, історик називає поняття минулого словами, наявними в сьогоденні. Але сенс слів, понять протягом часу змінюється, в таких випадках необхідний коментар. Наприклад, середньовічний «селянин» мав дуже мало спільного з сучасним виробником сільськогосподарської продукції в розвинених капіталістичних країнах, якого теж часто називають селянином.

По-друге, історичний час. Час європейської історії має свій загальний початок і напрям – від Різдва Христового. Затвердження християнської ери спричинило за собою відмову від концепції циклічності часу, яка була пануючою фактично у всіх країнах (цивілізаціях, культурах) світу: циклічно час починався першим роком правління того або іншого імператора, князя, фараона, правління складалися в династії, епохи або ери, а коли вони закінчувалися, все починалося спочатку.

Навіть після настання християнської ери ні у еллінів, ні в древніх римлян не існувало ідеї загальної історії, що сполучає всі часи, всі простори і народи Землі. Приблизно у III ст. н. е. з’явився календар, але і він був циклічним: події датувалися за правлінням. Усередині цих періодів факти розкладалися

відповідно до обліку значущих політичних подій, воєн і відомих природних явищ.

Так продовжувалося аж до XI ст. Однак після і аж до середини XVI ст. було відсутнє поняття часу, що рухається вперед: час для всіх людей, що народилися, жили і померли, був незмінним, одним і тим же. Тому на вітражах, картинах, фресках художники зображали себе або щедрого мецената в сучасному костюмі в оточенні святих або волхвів: всі вони люди даного часу. На картинах немає дат (навіть найбільших битв) – це не мало значення, адже між вчора і сьогодні не було різниці.

Епоха Відродження робить перші кроки на шляху до сучасного поняття часу. У другій половині XV ст. час починає ділитися на три епохи: античність (до III ст.), середні століття (до XI ст.) і Відродження. В XVI ст. зароджується ідея можливого прогресу, вона розвивається у XVII–XVIII ст. Велика французька революція утвердила сучасне уявлення про час: час йде вперед, розвиток можливий. На думку німецького філософа І. Канта, майбутнє буде іншим, кращим.

Люди чекали змін, змін в своєму житті, долі, але не пов'язували це із зміною в часі. Крім того, вони його, час, ніяк не підрозділяли, не позначали його періоди. Так, наприклад, стародавні греки ніяк не виділяли періоди розквіту або застою, занепаду своєї культури, не існувало також поняття «художній стиль». Все це з'явилося тільки в епоху Просвітництва, вчені якого здійснили наукове датування найважливіших історичних подій і явищ.

Виходячи із сказаного вище, можна сформулювати сукупність того, що необхідно розглянути в процесі складання історичної характеристики:

– історія держави, країни, території;

– історія народу (народів), що її населяють;

– історія знаменних подій, явищ; історія в особах, тобто історія видатних особистостей;

– історія художньої культури (історія художніх стилів).

Спробуємо розглянути їх більш детально.

Історія держави. При розгляді історії країни або держави (чи її окремого регіону) слід звернути увагу на час (дату) утворення держави, на особливості території і форму правління в даний момент часу, а також основні зміни політичного статусу, складу території і форм правління за історичний відрізок часу, що вивчається. Всі необхідні відомості приводяться в хронологічному порядку. Всі факти мають довідковий характер і не вимагають додаткових пояснень, тобто немає необхідності називати причини або давати характеристику змін, що відбувалися. Виняток становлять ті факти, які одержали віддзеркалення в художній культурі країни (історичних пам'ятниках) або послужили поштовхом для розвитку подій і явищ світового рівня.

Історія народів. При розгляді питань формування і зміни населення країни слід звернути увагу на етнічний склад, етапи формування етносів, час і особливості розвитку мови (усного і письмового). У тих випадках, коли на території збереглися численні цікаві (для туризму) археологічні пам'ятки, можливо, короткий опис процесу заселення, освоєння території. Головну увагу слід приділити історії формування етнічної культури народів. Етнічна самосвідомість в історичному минулому чітко взаємозв'язана не тільки з мовою, про що йшлося вище, але і з релігією. Тому необхідно вказати форми вірувань, особливості культів і релігій, характерних для всіх основних періодів розвитку країни і народів, що її населяють. Іншим важливим аспектом характеристики зниклих етнічних культур на території будь-якої країни є традиції і народна творчість.

Навіть простий перелік основних типів зниклих або збережених архаїчних традицій, свят, типів жител, кухні, костюма, обрядів і звичаїв дозволяють уявити людей певного часу, особливості їх життя. Певний інтерес в цьому відношенні мають відомості в основних рисах цивілізацій світу. На основі знарядь праці, що збереглися, предметів начиння, прикрас і предметів культу можна «намалювати картину» виробничих умінь і навиків, основних занять, видів трудової творчої діяльності. Так, наприклад, перелік видів ремесел і їх центрів дають яскраве, образне уявлення про устрій життя людей,

особливості їх взаємостосунків. Все це допомагає відтворити «образ» певної історичної епохи, наповнити її конкретним змістом.

Історія знаменних подій. Існує усталена думка, що історія складається з фактів, кожний з яких жорстко детермінований певною датою. Дійсно, історичний текст структурований в хронологічному порядку. З кожною з історичних дат пов'язано певну важливу подію. Таким чином, історичне оповідання – це хронологічна послідовність знаменних подій, зв'язаних між собою єдністю часу, місця дії і дійових осіб, що відображає процес, потік розвитку і зміни взаємозв'язаних станів минулого в житті країни. Але які події необхідно включити в країнознавчу характеристику (чи характеристику окремого регіону)? За яким принципом їх відбирати? Це визначається постановкою мети і проблеми дослідження або вивчення. Питання або проблема, яку ставить перед собою викладач, що читає курс лекцій, або студент, що виконує курсову або дипломну роботу, або менеджер туристичного бізнесу, повинні задовольняти всі вимоги професії, тобто це повинен бути історичний розділ країнознавчої характеристики, що відповідає запитам і потребам практики туристичного бізнесу.

Історичне оповідання відрізняється тим, що в ньому відразу присутня оцінка події, що відбулася, факту. Наприклад, 1 вересня 1939 р. почалася Друга світова війна. Але хто на початку війни знав, що вона перетвориться на світову?

Оскільки укладач характеристики знає всі перипетії сюжету, він відбирає події, темп і масштаб оповідання; деякі події, факти, відрізки часу він висловлює швидко (тут нічого цікавого не відбувається), інші описує детальніше, дає крупні плани.

Історія в особах. «Меморіальна історія» особливу увагу наділяє поверненню і збереженню в пам'яті людей імен не тільки видатних діячів у різних областях людської діяльності, але і рядових членів суспільства, чиї імена історія зберегла випадково. Найчастіше вони в «меморіальній історії» діють не як живі люди, а як соціальні типажі, наприклад, «феодал», «селянин»,

«мандруючий чернець». Завдяки їм люди, можуть задовольнити свою потребу в образах-символах певного часу, епохи. Ці образи є носіями певної ідеї, дії, відчуття, поняття. Але є імена більш відомих і, так би мовити, значимих людей, які зуміли зрозуміти і відобразити головні ідеї, характерні риси певної епохи. Вони, як «центри тяжіння», певним чином організовували простір навколо себе. Розповідь про цих людей дозволяє (частково) реконструювати цей простір, додати картинам минулого межі життєвої достовірності. Власне, під «історією в особах» мається на увазі згадка імен або (прізвищ), їх соціальних статусів. Далі дається коротка характеристика особи (у сучасному розумінні цього слова) з вказівкою переважно тих рис, які так важливі для нашого сприйняття. І, нарешті, перераховуються діяння цих людей, їх «внеску» в історію.

Особливе значення має характеристика історії художньої культури, точніше, історії мистецтв. Про причини такого зацікавлення вже неодноразово йшлося: вони криються в специфіці цікавості і допитливості туриста як «людини». Туристу подобається дізнаватися (чути, бачити) про «прекрасне».

Потреба створювати «прекрасне» властива людині на будь-якому етапі її розвитку. Як правило, це виражається в створенні конкретних творів, що відносяться до певного виду мистецтва, які називаються художніми творами – пам’ятками культурно-історичної спадщини. Таких пам’яток, створених у певні періоди часу, залишилося дуже небагато, тому при характеристиці цих періодів досить назвати ці шедеври і місце їх знаходження. В інші історичні відрізки часу було створено і збереглося безліч чудових творів різних видів мистецтва. В цьому випадку неможливо перерахувати всі видатні твори або їх групи. Але більшість витворів мистецтва, створених різними людьми в різних куточках країни і навіть в різних країнах, відносяться до одного художнього стилю, оскільки виражають певну ідею або сукупність ідей. Характеристика художньої культури цих відрізків часу є короткою характеристикою художнього стилю або стилів, що послідовно змінювали один одного. У короткій характеристиці художнього стилю дається його назва і тимчасові

параметри, послідовно перераховуються основні види мистецтва, що відображають особливості цього стилю в даній країні, вказуються імена видатних діячів мистецтва, твори яких здобули світову популярність, і назви самих творів.

У туристичному історичному країнознавстві використовуються два основних типи історичного оповідання: розповідь і картина.

Розповідь припускає хронологічне вимірювання, огляд в часі. Подія включається в розповідь як відповідь на питання «що відбулося?». Далі в розповіді слідують відповіді на передбачувані питання: «чому це відбулося?» і «до чого це призвело?».

Переказ чи розповідь починається з першого елементу (події, факту) і доходить до другого, пізнішого в часі, тобто є описом життя, процесу, ситуації, сюжету.

Картина передбачає в центрі уваги не зміну, а опис певної сцени за участю героїв, їх ролі, оточення, одягу, взаємостосунків і взаємозв'язків в даний момент часу (однорідний історичний відрізок). Інакше кажучи, вона показує структури, суспільства, держави, описує конкретний художній стиль, конкретне поселення і т. д. У картині зв'язано воєдино безліч фактів, що відносяться до одного часу.

Зазвичай історична характеристика – це сукупність розповідей і картин, пов'язаних одна з одною. З їх допомогою конструюється історичний об'єкт або історія об'єкту. Але при характеристиці такого об'єкту, як країна або народ, елементами вивчення і опису можуть бути: територія, будь-які матеріальні об'єкти, суспільні (соціальні) групи, символи і явища, форми обміну, види мистецтва, культурні (соціальні) факти і ін. Тому неминучий строгий відбір. Найбільш доцільним інструментом збору і конструювання фактів є інтрига.

Як визначити, що може стати інтригою в історичній характеристиці країнознавства? Звернемося до авторитетної думки Ф. Броделя (автора книги

«Середземномор'я»). Інтрига цього наукового історичного твору – спроба показати Середземномор'я як територію основного театру світової історії.

Звичайно, в навчальній практиці країнознавства чи регіонознавства інтрига, задум повинні бути простішими. Наприклад, в даному випадку це знання про те, чому саме Франція має один з найбільших історико-культурних потенціалів та є найбільш відвідуваною країною Європи.

Деякі автори розрізняють чотири способи побудови інтриги:

– романтичний;

– сатиричний;

– комічний;

– трагічний.

Втім, використання сатиричного способу в туристичному країнознавстві представляється малоймовірним, а ось іронічний спосіб побудови інтриги є в ряді випадків доречним і виправданим.

Використання інтриги прикрасить будь-яке історичне оповідання.

Отже, це основні вимоги, які стоять перед складанням історичної характеристики регіонознавчого характеру та повинні стати для нас інструментом для набуття знань і вмінь при вивченні потенціалу історико-культурного спадку Карпатського регіону.

Лекція 3

Тема: ЕКОНОМІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КРАЇНИ (РЕГІОНУ) ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА ТУРИСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

План

1. Основні критерії туристичної характеристики економічного розвитку країни (регіону).

2. Основні складові туристичної інфраструктури як об'єкт туристичного аналізу регіону.

3. Туристична характеристика компонентів сільського господарства як об'єкту туристичної діяльності.

1. Основні критерії туристичної характеристики економічного розвитку країни (регіону)

Економічні умови разом з особливостями природи та культури є найважливішими чинниками розвитку туризму. Причому економічні умови можуть бути в цьому плані істотно поліпшені за порівняно невеликий відрізок часу. Характеристика економіки, економічних умов включає разом із загальними довідковими показниками ряд відомостей, які складають специфіку тільки певного регіону країни. Це означає, що знання складу, структури і розуміння ролі окремих груп економічних умов в розвитку туризму в кожній країні є необхідною складовою частиною системи знань в підготовці фахівців. Оцінити все різноманіття економічних умов в даному випадку не є можливим, тому в даній лекції доцільно розглянути декілька основних груп галузей і виробництв, які відіграють визначальну роль в розвитку туризму.

Розглянемо послідовно пункти плану туристичного вивчення економіки країни.

По-перше, необхідно визначити роль і значення економіки країни в світовому господарстві: рівень економічного розвитку виражається пропорціями макрогалузевої структури, показниками внутрішнього валового продукту (ВВП) (в цілому і на душу населення), показниками рівня інфляції і якості життя. Головними кількісними показниками рівня розвитку країни є ВВП (в цілому по країні і на душу населення). Порівняння цих показників за вартістю з світовими даними дозволяє достатньо точно визначити, наскільки економічна ситуація в країні сприятлива для туризму (особливо важливі показники на душу населення). Рівень інфляції, виражений у відсотках, дозволяє бачити, наскільки стабільною є економічна ситуація в країні.

По-друге, доцільно зупинитися на існуючих в країні соціально-економічному устрої, формах власності, типах господарювання і обміну

(реалізації продукції). При цьому слід враховувати, що в багатьох державах економічні умови є різними. Характерною рисою економіки більшості країн світу є багатоукладність, безліч всіляких змішаних форм. Але нині немає країн з виключно докапіталістичними устроями. Навіть в найвідсталіших країнах, де процес виробництва здійснюється на основі натурального господарства, реалізація і обмін продукції відбуваються за законами ринку. Тому в принципі в будь-якій країні є економічні умови для розвитку туризму, але чим вищий рівень економіки, тим вони сприятливіші. Існування архаїчних соціально-економічних устроїв дозволяє показати традиційні форми діяльності, підвищуючи тим самим інтерес до країни. Тому доцільно не тільки назвати архаїчні устрої, а й по можливості вказати, де і в якій частині території країни вони збереглися. (Наприклад, вівчарство на полонинах з типовим і традиційним побутом).

По-третє, треба стисло перерахувати галузі спеціалізації в трьох основних сферах діяльності: сфері послуг, промисловості і сільському господарстві. Списку галузей цілком достатньо для загального уявлення про рівень розвитку країни і її участь в світовому господарстві.

По-четверте, після загальної характеристики необхідно перейти до визначення місця і ролі туризму в економіці країни. Це може бути підтверджено показниками питомої ваги туризму у ВВП або валовому національному продукті (ВНП), часткою зайнятих у сфері туризму або об'ємом потоку туристів, що відвідують країну за рік. Кожна країна має свою спеціалізацію в світовому турбізнесі, тому необхідно вказати основні напрями спеціалізації і головні види діяльності (якщо вони є) даної держави в світовому туризмі. Всі інші питання, що стосуються особливостей організації і практики туризму в країні, виходять за рамки загальної туристичної характеристики і відносяться до кола професійних питань і тем. Тому визначивши спеціалізацію країни в світовому туризмі, треба перейти до характеристики тих галузей, від яких залежить успішність тур бізнесу. Ця туристична інфраструктура включає, перш за все, три провідні галузі: транспорт, сферу гостинності і громадське

харчування. Основними складовими характеристики будь-якої галузі інфраструктури є: склад, рівень розвитку, види і якість послуг, що надаються, географічні особливості кожної з галузей інфраструктури.

По-п’яте, подається стисла характеристика галузей сфери послуг, сільського господарства, промисловості, зокрема народних промислів і ремесел, пов’язаних з туризмом. Окрім власне туризму і туристичної інфраструктури до сфери послуг відноситься індустрія розваг, індустрія дозвілля, індустрія охорони здоров’я, індустрія спорту (причому індустрії розваг та дозвілля входять в основний, базовий блок економічних умов розвитку туризму в будь-якій країні).

Характеристика кожної із всіх перелічених галузей сфери послуг також дається за стандартним планом: склад, рівень розвитку, види і якість послуг, що надаються, а також географічні особливості розміщення галузі. Можна навести коротку характеристику найцікавіших об’єктів (не більше двох прикладів). Кожний з об’єктів, привабливих для туризму, розглядається за наступним планом: набір послуг, що надаються, якісна характеристика головних з них, перелік можливих напрямків або видів туризму.

Індустрія охорони здоров’я включає, по-перше, систему установ лікувального профілю і, по-друге, систему установ і підприємств оздоровчого профілю. Характеристику кожній з цих систем треба давати за стандартним, вже наведеним тут планом, доповнюючи її коротким описом найцікавіших об'єктів.

Індустрія освіти багатоступенева і включає системи шкільної, вищої і післявузівської освіти, причому кожна з цих систем також диференційована. Характеристика кожного ступеня (рівня) аналогічна наведеній раніше характеристиці індустрії охорони здоров’я.

Індустрія спорту також являється важливою складовою сфери послуг туристичного профілю, включаючи декілька груп установ, що виконують різні функції і взаємодоповнюють один одного: спортивні бази відпочинку, спортивні комплекси, спортивні центри і низка виробничо-технічних

споруджень, які використовуються для організації спортивних занять туристів (наприклад, пристані і порти, аеродроми, туристичні бази, гірничо-спортивні бази, трампліни та ін.). Характеристика індустрії спорту також здійснюється за наведеним планом.

Наступним за значенням в туризмі блоком галузей економіки є сільське господарство (с/г). Дається коротка характеристика провідних галузей с/г за наступним планом: назва галузі, вид (рослин або порід тварин), можна стисло описати особливості найцікавіших із них. Важливо вказати оптимальний час (сезон) відвідувань, час цвітіння рослин або дозрівання плодів (Долина нарцисів на Закарпатті, свято Мерцишор в Румунії), час демонстрації досягнень (Карпатський вернісаж, фестиваль вина в Мукачевому), головні райони виробництва тієї або іншої сільськогосподарської культури або виду тварин, які є дуже привабливими агротуристичними об'єктами. При характеристиці районів слід звернути увагу на можливі форми організації туристичних заходів і час їх проведення (дегустації, конкурси гастрономів, ритуали, свята, виставки, змагання та ін.). Наприкінці слід перерахувати можливі напрями або види туризму, пов'язані із специфікою сільськогосподарського виробництва в країні.

До промисловості відносяться також народні промисли, які, як правило, складають специфіку, мануфактурного виробництва в будь-якій країні. На фабриках народних промислів виготовляються головним чином сувеніри, можливість придбання яких для туристів є найважливішою складовою будь-якої поїздки.

Особливу роль в розвитку туризму відіграють ремесла. Інтерес туристів до ремесел, численні побажання побачити на власні очі роботу майстра-ремісника, поспілкуватися з ним спонукають приватних підприємців, державні і муніципальні служби піклуватися про збереження і розвиток ремесел. Ремесла, особливо художні, дозволяють доторкнутися до глибинних, традиційних пластів народної творчості, самобутньої етнографічної матеріальної культури. Важливо також охарактеризувати форми можливого пізнання народної творчості, залучення туристів до певного ремесла,

спілкування їх з народними майстрами. Можна організувати відвідування музею, виставки-продажу, де турист може ознайомитися з витворами народного мистецтва, при бажанні і по можливості придбати вподобаний виріб.

2. Основні складові туристичної інфраструктури як об'єкт туристичного аналізу регіону

Туристична інфраструктура – базова умова розвитку туризму, що створює необхідний і достатній рівень комфорту в місцях перебування туристів, а також покращує умови життя місцевих жителів, надаючи, наприклад, робочі місця.

До складу туристичної інфраструктури входять:

– транспорт;

– гостинність;

– громадське харчування;

– роздрібна торгівля;

– комунальна служба;

– зв'язок;

– побутове обслуговування.

Найбільше значення мають транспорт, сфера гостинності і об'єкти харчування.

Для туризму велике значення мають чотири види транспорту: авіаційний, автомобільний, залізничний і водний. Рівень розвитку будь-якого з них визначається густиною мережі трас, їх якістю, рівнем рухомого складу і особливостями організації перевезень.

Розвиток всієї індустрії подорожей в будь-якій країні насамперед залежить від рівня розвитку індустрії гостинності. При цьому кількість місць в готелях або будь-яких інших видах засобів розміщення – головний показник, що використовується для оцінки ефективності роботи і реальної можливості прийому туристів в конкретному туристичному центрі або регіоні. Індустрію

гостинності в будь-якій країні складають засоби колективного і індивідуального розміщення: готелі, готелі, мотелі, гуртожитки, заїжджі двори, туристичні бази, хутори, садиби та ін.

Важливим елементом туристичної подорожі є об'єкти харчування. До підприємств громадського харчування відносяться: ресторани, кафе, бістро, закусочні, їдальні та ін. Як правило, вважається, що турист з ранку повинен одержати сніданок, тому велика частина установ гостинності надає таку послугу, вартість якої звичайно просто включається у вартість розміщення.

Базовий блок галузей розвитку туризму в будь-якій країні разом з туристичною інфраструктурою складають індустрії розваг, дозвілля, охорони здоров'я і спорту. Провідна роль належить індустрії розваг та індустрії дозвілля. Відмінності між цими двома групами галузей невеликі.

Зазвичай до індустрії дозвілля відносять ті підприємства, установи і споруди, послуги яких мають деякі елементи пізнавального характеру.

Індустрія розваг має досить складну галузеву структуру. До неї відносяться численні підприємства роздрібної торгівлі, починаючи від дрібних до великих торгівельних центрів, бутіків, сувенірних крамниць тощо. Відвідини магазинів (шоппінг) – улюблене проведення часу більшості туристів, навіть просте розглядання вітрин, а тим більше купівля сувенірів можуть стати для них розвагою. Для прихильників азартних і спортивних ігор та розваг створюється безліч атракціонів, спортивних розважальних комплексів і гральних закладів.

Особливе місце займають стадіони та іподроми. Великою популярністю серед туристів, насамперед серед молоді, користуються дискотеки, спортивні, молодіжні і нічні клуби. Навіть вулиці нічного міста можуть представляти інтерес. Тим більше, що в великих туристичних центрах на таких вулицях навіть вночі «кипить життя».

Унікальні розважальні можливості надають різного роду тематичні парки і парки розваг з набором відповідних послуг. Найбільшою популярністю користуються аквапарки, парки жахів і космічні парки. Сьогодні набули

популярності мультимедійні зали, кафе-театри, вуличні театри та інші атракції на відкритому повітрі. Вони доповнюють панораму виставкових і кіноконцертних комплексів, мюзик-холів і кіностудій, що успішно співпрацюють з турфірмами.

Для любителів спокійного відпочинку є мережа ландшафтних і історичних парків, ботанічних садів. Любителям тваринного світу пропонують свої послуги різні зоопарки, акваріуми, тераріуми, дельфінарії.

Різноманітний спектр послуг надають туристам природно-рекреаційні парки. Сюди відносяться національні парки і заповідники. Характеристика природно-рекреаційних парків включає два аспекти: характеристику природних умов парку і можливостей його туристичного використання. Це не тільки перелік послуг, що надаються адміністрацією парку турфірмам, але і короткий опис туристичних маршрутів і діючих програм. Більшість установ природно-рекреаційної сфери в різних країнах пропонують на туристичному рівні безліч різноманітних цікавих програм, починаючи з простого відпочинку на природі і піших прогулянок до спостереження за конкретними тваринами.

Індустрія охорони здоров’я туристичного профілю в країнах представлена декількома основними типами установ: курортами, санаторіями, пансіонатами і базами відпочинку. Цей напрям діяльності включає такі галузі: лікувально-профілактичну, оздоровчу, лікувальну і реабілітаційну. Відповідно до цих напрямів за спеціалізацією розрізняють два типи установ: установи оздоровчого і лікувально-оздоровчого профілю; установи тільки| лікувального профілю.

Санаторії, наприклад, відносяться виключно до лікувальних установ. Профіль (спеціалізація) таких установ визначається захворюваннями, які в них лікують (нервові, кардіологічні, шлунково-кишкові захворювання), або реабілітацією хворих після перенесених захворювань.

Установи оздоровчого і лікувально-оздоровчого профілю пропонують програми загальнозміцнюючої дії, відновлення сил і профілактики

захворювань. Традиційні санаторні (лікувальні) курорти стають поліфункціональними лікувально-оздоровчими центрами, розрахованими на широке коло споживачів. Основні причини цих змін: мода на здоровий спосіб життя; скорочення фінансової підтримки з боку муніципалітетів і держави.

Через особливості географічного розташування установи підрозділяються на приморські, рівнинні і гірські (такими є зокрема ті, що знаходяться і функціонують в Карпатському регіоні), лісові, степові, пустинні, а по співвідношенню факторів, що використовуються – на кліматичні, бальнеологічні (застосування мінеральних або морських вод), грязьові і змішаного напрямку.

Останніми роками все більшого поширення набуває використання інших, найрізноманітніших первинних матеріалів в лікувально-оздоровчих цілях: вина, плодів, ягодів, гуслянки, природних солей, природної пари, газів тощо. Власне, головне значення в оцінці можливостей мають не природні чинники, а якість лікувально-оздоровчих послуг, що надаються туристам, тобто якість курортів.

Для наочності наведемо наступний приклад: передумовою розвитку сільського господарства є родючий грунт, але необхідні якісне насіння, якісна сільськогосподарська техніка і високий рівень технології рослинництва – без всього цього добрі результати неможливі. І в індустрії охорони здоров’я неможливо без високого рівня обслуговування клієнтів, фахівців високого рівня, без сучасної медичної техніки, без ліцензованої (міжнародний патент або ліцензія) технології лікування розвивати сучасний курортний бізнес, лікувальний туризм. Значення мають також екологічний стан території, на якій знаходиться установа, тривалість комфортного кліматичного періоду, набір і якість послуг культурної програми. Так, наприклад, в багатьох зарубіжних країнах лікувальні установи розміщуються на території національних парків або заповідників, тобто в екологічно чистих зонах.

Індустрія спорту включає декілька груп установ і споруд, що виконують різні функції і взаємодоповнюють одна одну: курорти спортивного призначення, спортивні комплекси і споруди, спортивні центри і ряд

виробничо-технічних споруд, які також використовуються для організації спортивних занять туристів (наприклад, пристані і порти, аеродроми, туристичні бази, гірськолижні бази та ін.). Типовою спортивною установою туристичного профілю є курорти. Зазвичай це декілька селищ, в кожному з яких є мережа магазинів, підприємств гостинності і громадського харчування. На невеликій відстані від селищ розташовуються спортивні споруди різного профілю, різних видів спорту, які дозволяють туристам урізноманітнити час перебування на курорті. Навіть якщо це цілорічний гірськолижний курорт, в його межах обов'язково існують споруди для літніх видів спорту і занять.

Додатково на курорті створюються численні розважальні комплекси: від боулінгу і казино до концертних залів, польотів на вертольотах і повітряних кулях. Велика частина цих об'єктів безпосередньо використовується для організації різних занять, але частина з них одночасно служить ареною проведення спортивних видовищних заходів, на яких туристи присутні як глядачі. З цієї точки зору установи і споруди можуть бути віднесені до індустрії дозвілля або навіть до масової культури (наприклад, Буковель, Славське, Закопане).

3. Туристична характеристика компонентів сільського господарства як об'єкту туристичної діяльності

Сільське господарство складається з двох галузей – землеробства і тваринництва. Кожна з них, у свою чергу, поділяється на ряд галузей. Для туризму інтерес складають не скотарство, свинарство, зернове господарство або вирощування технічних культур, а галузі і райони сільськогосподарського виробництва, які привабливі для огляду, дегустації, катання, тобто конкретного використання в практиці турбізнесу. У землеробстві – це садівництво, виноградарство, квітникарство; у тваринництві – бджільництво, рибальство й ін. Інтерес викликають відвідини плантацій, на яких вирощуються плодові або ягідні культури, квіти, виноград, ефіромасляні

рослини. Крім того, плантації, сади, виноградники створюють багатобарвний антропогенний ландшафт і дивовижний специфічний мікроклімат, додаючи території особливої привабливості. Такий же (якщо не більший) інтерес викликають ферми, де вирощують екзотичних тварин (слонів, крокодилів, змій, тропічних птахів, страусів та ін.).

У різних країнах, різних районах однієї і тієї ж країни вирощуються різні види рослин і породи сільськогосподарських тварин, тому дубляж турпоїздок виключений. Крім того, одна і та ж плантація винограду, один і той же плодовий сад можуть відвідуватися у різні пори року і виглядати та сприйматися завжди по-різному. У різні пори року можуть бути використані різні заходи, програми туристичних турів.

Найбільший інтерес для туристів становлять підприємства і продукція легкої, харчової промисловості і народних промислів. Слід лише зазначити, що типовими «туристичними» галузями промисловості стали швейна (як туристична, так і спортивна), фарфоро-фаянсова, керамічна, шкіряно-хутряна, парфюмерно-косметична, ювелірна та ряд інших. Найбільш привабливими для туризму галузями харчової промисловості можна назвати виноробну, кондитерську тощо.

Характерною рисою будь-якої з перерахованих галузей є той факт, що в різних частинах країни в кожній галузі виробляються різні види продукції. Це залежить від особливостей вихідної сировини, місцевих традицій виробництва, що склалися, запитів споживача. Наприклад, в різних районах Франції виробляють більше 200 різних сортів сиру, на Закарпатті – більше 50 видів вина, на Прикарпатті – більше 10 видів горілчаних виробів. Тому на туристичному ринку існує більше десятка різних «сирних» гастрономічних маршрутів. У кожному центрі виробництва розрізняються також технологічні особливості, форми організації туристичних заходів і час їх проведення, що також вельми привабливо для туризму.

Для реклами і розширення ринку збуту більшість великих фірм у різних країнах створюють спеціальні демонстраційні господарства.

Різновидом промислового виробництва визнані народні промисли. Підприємства народних промислів виробляють масову продукцію для реалізації на ринку. Всі стадії виробництва об'єднані в рамках єдиного технологічного процесу, який складений і детально розроблений технологами для кожного виду виробу, що виготовляється фабрикою. Самі вироби виготовляються на основі моделі, розробленої художниками – майстрами фабрики, або на основі моделі, запропонованої позаштатним митцем або майстром-ремісником.

Типовими видами промислів в більшості країн є художня обробка металу, дерева, кості і каменя, кераміка, виготовлення іграшок, вишивка, плетіння і ткання. Основна маса продукції має яскраво виражений народний (національний) колорит, тому із задоволенням купується туристами як сувеніри. Знання центрів народних промислів в будь-якій країні стало важливою складовою частиною країнознавчої чи регіонознавчої характеристики.

Художні ремесла дозволяють зберегти самобутність етнографічної матеріальної культури. Ремесло зародилося на ранній стадії розвитку матеріальної культури і було з одного боку, невід'ємною частиною натурального господарства, а з іншою – важливою складовою народної творчості. Ремесла – це архаїчні форми народної декоративно-прикладної творчості. Носіями ремісничих традицій є майстри, які передають свій досвід і секрети творчості своїм нащадкам і учням шляхом виховання і навчання, головним чином, в домашніх умовах. Поступово діти вбирають традиції творчості сім'ї, села, селища. Учнівство за спорідненістю мало місце у всі часи і епохи. Професію, вибрану батьком або матір'ю, продовжують сини або дочки, а пізніше – онуки і правнуки.

Ремісник, майстер може мати учнів або найманих робітників (свого роду підмайстрів), тобто бути власником невеликої майстерні. Продукція, яку виробляє ремісник, має яскраво виражені риси – індивідуальний творчий почерк майстра. Тому всі вироби, продуковані в справжніх художніх майстернях майстрами-ремісниками, називаються художніми творами.

Всі вироби мають особисте тавро майстра або тавро його майстерні і високу вартість на ринку. Деякі з цих виробів, виняткові за своїми якостями, є витворами мистецтва. В даний час ремесла збереглися, в основному, у віддалених сільських районах різних країн.

Виходячи з великого зацікавлення, який виявляють туристи до ремесел, у багатьох країнах створюються майстерні, центри, вулиці, цілі квартали в містах і селищах, де живуть і трудяться ремісники. Художні ремесла складають важливу частину художньої культури в будь-якій країні і представляють величезний інтерес для туризму. Причому туризм може зіграти важливу роль в збереженні і розвитку саме ремісничої народної творчості, включаючи ці об'єкти в маршрути і тури. Особливо слід звернути увагу на організацію зустрічей і бесід з самими майстрами-ремісниками, які, як правило, настільки захоплююче розповідають про свою творчість і показують сам процес народження художнього твору, що такі зустрічі надовго залишаються в пам'яті туристів.

Лекція 4
Тема: ТУРИСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СУСПІЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ КРАЇНИ (РЕГІОНУ)

План

1. Основні види і напрямки культури з точки зору їх ефективного використання в туристичному бізнесі.

2. Необхідність знань суспільної культури країни (регіону) для здійснення туристичної діяльності.

3. Базові напрями туристичного вивчення форм суспільного існування: етносу, народності, нації.

1. Основні види і напрямки культури з точки зору їх ефективного використання в туристичному бізнесі

Культура, поряд з природою, є найважливішою умовою, що визначає розвиток всіх без винятку видів і напрямів туризму. Суть в тому, що сама позиція людини з будь-якого питання, її відношення до природи, держави, мистецтва, свого житла, іншої людини і до самої себе є наочна демонстрація рівня культури.

Поняття «культура», ймовірно, одне з найбагатогранніших: культура розрізняється за складовими частинами, видами, напрямами, формами прояву, носіями і т. д. Існує велика кількість визначень даного поняття в цілому і за різними складовими зокрема.

Культура – історично певний рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини, виражений у типах і формах організації життя і діяльності людей, в їх взаємовідносинах, а також в створених ними матеріальних і духовних цінностях. Це загальне, філософське визначення культури. Окрім нього, існує ще декілька визначень поняття «культура», кожне з них по-своєму має значення для розвитку туристичного бізнесу.

Термін «культура» вживається для характеристики як певних історичних епох (антична культура) конкретних країн, держав, суспільств, племен, так і народів (культура індійців майя), народностей і націй, а також специфічних сфер діяльності людини або її життя. Інакше кажучи, може бути виокремлено культуру: художню, відпочинку, лікування, освіти, розваг; поведінки (спілкування); професійну; релігійну.

Дати повну туристичну характеристику культури будь-якої країни, всіх її особливостей за всіма складовими неможливо через складність проблеми. Тому обмежимося головними напрямами, які, на нашу думку, мають найбільше значення.

Культура відпочинку і розваги має дуже велике значення, але, на жаль, погано вивчена, теоретичні концепції майже не розроблені, а інформація по окремих країнах або відсутня, або фрагментарна.

Художня культура країн, на відміну від інших напрямів, представляє головний інтерес для туризму.

По-перше, цей аспект культури цікавий для більшості людей. По-друге, художня культура дає уявлення про особливості країни на рівні конкретних об'єктів туристичного показу: пам'ятники архітектури, спектаклі, видовища і свята, обряди і ритуали, храми, музеї, центри ремесел і ін.

Характеристика художньої культури країни повинна бути доповнена елементами етнографічної культури, і елементами релігійної культури. Під етнографічною культурою розуміється сукупність традиційних форм господарювання, устроїв, звичаїв, традицій, мови, кухні, поселень, народної творчості і інших елементів традиційної (національної) культури.

Релігія є важливим самостійним компонентом культури будь-якого народу в будь-якій країні. Крім того, релігійні переконання часто чинять істотний вплив на всю решту аспектів художньої культури, перш за все на мистецтво. У історичному минулому цей вплив був значнішим, про що свідчать численні твори народної творчості і мистецтва. Аспекти цього впливу і взаємодії такі багатогранні, що виходять за рамки цього навчального курсу. Але при характеристиці художньої культури країни (тут маємо на увазі і регіону, до складу якого входять території різних держав) слід приділити увагу впливу релігійних мотивів на розвиток різних видів мистецтва.

2. Необхідність знань суспільної культури країни (регіону) для здійснення туристичної діяльності

Туристична характеристика території має на увазі аналіз і оцінку не тільки об'єктів, але і суб'єктів, що впливають на можливості і особливості розвитку туризму. Головним суб'єктом в цьому випадку є народи.

Територію кожної країни населяють маси людей. Багато хто з них схожий один на одного, в той же час є багато відмінностей в мові, релігії,

традиціях, особливостях матеріальної і духовної культури, зовнішніх антропологічних ознаках. Кожен народ становить інтерес для туризму.

До недавнього часу в країнознавчих роботах, зокрема туристичного напряму, ці питання або взагалі не розглядалися, або дані щодо них наводилися на рівні довідок. Крім того, різні наукові дисципліни (географія населення, демографія, етнографія та ін.) окремо розглядають різні аспекти теми народонаселення. Для туризму важливо знати про народи, що населяють країну, майже все і в комплексі.

Характеристика народів дається за певним планом. Спочатку слід звернути увагу на особливості національного складу населення. По-друге, у зв'язку з деякими особливостями історичного минулого у ряді країн відношення між представниками різних національностей позначені складністю, напруженістю. Турист і організатор туризму або супроводжуючий групу менеджер повинні чітко уявляти собі ситуацію в країні і не допускати непорозумінь, що іноді трапляються (випадків нетактовної поведінки) Наприклад, в країнах мусульманського світу жінкам не можна виходити на вулицю з непокритою головою, адже це образа вже навіть не релігійних почуттів, а традицій цих народів. Тому коротка характеристика національного складу населення є необхідною.

На території багатьох країн досить «строкатий», складний етнічний склад населення, ареали розселення етносів часто мозаїчні, що ускладнює загальну картину. У характеристиці необхідно назвати, які народи (вказавши форму або тип спільності) проживають в країні і де саме. Далі слід дати коротку характеристику кожного етносу, вказавши його мову, релігію, форму державної або культурної автономії, відношення з центральною владою, особливості духовної і матеріальної культури, назвати головні культурно-історичні центри.

Окрім поняття «етнос» є ще декілька видів історичних спільнот (наприклад діаспора, клан, каста, стан), тому слід вказати, які з них проживають на території даної країни. Далі слід звернути увагу на ті з них, які

впливають на особливості культурного, соціального і політичного клімату в країні чи визначають їх. Якщо таких спільнот декілька, доцільно розглянути їх по черзі, не забуваючи, що з погляду туризму інтерес представляють ті з них, які мають чітко виражений локальний малюнок розміщення або розселення.

Характеристика кожної з спільнот повинна включати наступні питання: місце мешкання, мова спілкування, соціально-правовий статус, особливості духовної і матеріальної культури, насамперед релігійні переконання, традиції, типи господарювання, спадкові професії, головні історичні і культурні центри. При характеристиці будь-якої спільності звертати увагу на особливості етнічного характеру і менталітету, але в першу чергу – на ступінь відкритості тієї або іншої етнічної або соціальної спільності, відношення до іноземців взагалі і до туристів зокрема. Всі ці відомості відіграють не просто важливу, але вирішальну роль при визначенні напряму і виду турбізнесу. Саме ці умови здійснюють можливість розвитку етнічного, етнографічного і екскурсійно-пізнавального туризму в країні.

Важливим для туризму елементом характеристики складу населення є його релігійний поділ. Перш за все треба повідомити загальні дані про чисельність віруючих в країні. Ці дані дуже умовні, оскільки в більшості країн відсутній їх точний облік. Далі слід вказати, які релігії сповідуються населенням в країні, які з перерахованих релігій мають більше число прихильників, які особливості географічного розповсюдження головних релігійних течій в країні. Це основні критерії туристичної характеристики суспільної культури, за допомогою яких слід здійснювати не лише вивчення тієї чи іншої країни або регіону, а й створювати комплексний туристичний продукт в конкретній місцевості.

3. Базові напрями туристичного вивчення форм суспільного існування: етносу, народності, нації

Народ(и) – певна спільність людей, що проживають на конкретних територіях. Видове поняття «народ» включає характеристики расового, етнічного, релігійного складу, етнокультурних особливостей, менталітету.

Расовий с к л а д народів. Раси – групи людей, що історично склалися, пов'язані єдністю походження і схожістю зовнішніх ознак.

Поняття «раса» тісно пов'язано з місцем її розповсюдження. Не всі зовнішні спадкові особливості людей вважаються расовими. Расовими є лише ті, які характерні для народів, що населяють певну територію. Наприклад, відмінності в поставі, ступені розвитку мускулатури не вважаються расовими – вони залежать від зовнішніх умов, але не обумовлені якою-небудь географічною областю і не передаються по спадковості. Єдиної думки вчених (наприклад, етнографів) різних країн з питання стосовно кількості рас на Землі немає: виділяють від трьох до п'яти рас. Кожна група учених приводить свої переконливі аргументи, цьому присвячені десятки солідних наукових робіт. Але для туристичного вивчення країн питання про кількість рас не має принципового значення. Кожний дослідник, кожний автор або укладач туристичної характеристики має право прийняти будь-яку з приведених точок зору, оскільки расові відмінності не є чинником, що принципово розділяє людей на планеті. Для прикладу, можна намалювати прекрасну картину одним кольором (картини, написані, наприклад, тушшю в країнах Азії), вона полонитиме уяву, але більшості людей привабливішими здаватимуться картини, написані безліччю фарб, що відображають різноманіття навколишнього світу. Раси – безліч кольорів і відтінків, що створюють барвисту картину народонаселення в кожній країні і на Землі в цілому. На підставі цього приймемо за основу висновок про те, що під впливом певних причин склалося п ' я т ь великих рас: 1) європеоїдна (євразійська); 2) монголоїдна; 3) американоїдна; 4) негроїдна (африканська) і 5) австралоїдна (океанійська).

Основними (домінуючими) расовими ознаками є: колір шкіри, особливості волосяного покриву, будова лицьової частини голови,

співвідношення довжини ніг і довжини тулуба, малюнок шкіри, групи крові, приватні фізіологічні ознаки (наприклад, здатність переварювати молоко) та ін.

Етнічний склад населення. Сучасний етнічний склад населення нашої планети – результат тривалого історичного процесу. Етнос – це соціальна група, що історично сформувалася, володіє сукупністю наступних ознак: єдність території, культури на основі спільної мови, господарсько-побутових особливостей. До найважливіших ознак відносять також усвідомлення народом своєї єдності і відмінностей від інших народів («самосвідомість» і «самоназва»). В даний час існують різні форми (типи) спільнот, які відповідають певним рівням історичного розвитку будь-якого етносу: плем'я, народність, нація.

Насправді учені-етнографи виокремлюють значно більше форм (типів) етносів, але для туристичного країнознавства достатньо трьох основних. Більшість етносів пройшли тривалий шлях розвитку від племені до нації, ці форми відповідають певним рівням або стадіям етнічного або соціально-етнічного розвитку. На будь-якій стадії для кожного типу або форми, кожному етносу відповідають всі шість обов'язкових ознак: територія, мова, певні елементи духовної і матеріальної культури, самосвідомість і самоназва. Звичайно, слід пам'ятати, що проведення чітких меж між цими формами або типами етносів є дуже складним завданням.

Племенам (періоду «дитинства» етносу) відповідає єдність території, що розуміється як житло і спільне використання ресурсів. Це означає, що для племені важлива тільки територія, з якої в даний час збираються ресурси. Іншого розуміння території не існує. Мова існує, як правило, в усній формі, тому передача всього накопиченого досвіду здійснюється усним шляхом. Усна мова досягає вершини розвитку: перекази, легенди, оповіді, епос – прекрасні форми усної творчості. Розвиваються й інші елементи духовної культури: звичаї, обряди, традиції, ритуали, вони складні і займають в житті людей важливе місце. Найвищим елементом духовної культури є віра, система

вірувань і пов’язаних з нею культів. Система вірувань має світоглядний характер, іноді – космологічний. У сфері матеріальної культури для різних племен характерні збиральництво і полювання, землеробство, тваринництво, торгівля (або інша форма обміну). Найвищим елементом матеріальної культури є ремесла, зокрема художні. Все це становить величезний інтерес для туризму.

Кожне плем’я складається практично тільки з родичів, близьких і далеких. У деяких районах світу дотепер збереглися численні племена – в Африці, Латинській Америці, Океанії. Наприклад, в Папуа Новій Гвінеї їх налічується більше 700.

В даному випадку ми згадуємо про племена, оскільки територія Карпатського регіону в ранні періоди історії населялася різними племенами: слов’янськими, романськими та фінно-угорськими.

Народності (період «юності» етносу) також відповідає єдність території, але «територія» має абсолютно інше смислове значення. Це земля «батьківських могил» – вітчизна, місце (ядро) формування даного етносу. Можна навести яскравий приклад: франко-канадці, більшість з яких ніколи не бачила Франції, але пам’ять про їх «історичну батьківщину» є для них найважливішим консолідуючим чинником.

Найвищого розвитку досягає культура мови: усна мова має безліч діалектів, а письмова є не тільки найважливішим засобом спілкування, але і стимулом розвитку культури і мистецтва. Важливим елементом духовної культури є і релігія – система законів (догматів і канонів), що упорядковують вірування і об’єднують їх прихильників в церкву – особливий тип релігійної організації. Зміна віри для члена племені була природна, оскільки, перебравшись на іншу територію, він вимушений був шукати заступництва у інших богів. Зміна віри людини сприймається як відступництво, зрада. Тому ті або інші релігійні догмати не стільки об’єднують людей, скільки розділяють їх. Прикладом цього є численні релігійні конфлікти в Європі в Новий час: Реформація і Контрреформація в Німеччині, Франції, Швейцарії, Чехії та

інших країнах. Але недооцінювати роль релігії не можна, оскільки релігійна самосвідомість людей має вирішальне значення в їх етнічній самоідентифікації (наприклад, греко-католицька церква у Західній Україні). Крім того, церква відіграє важливу консолідуючу роль в державному будівництві.

Зміцнення держави безпосередньо тісно пов'язане з розвитком економіки, різних видів господарської діяльності. Разом з подальшим вдосконаленням старих галузей господарства з'являються нові. Найвищим досягненням матеріальної культури є масове виробництво (спочатку мануфактура, потім – промисловість), яке створило новий тип і стиль життя, нове середовище незаселеного – сучасне місто.

Народності є дотепер домінуючими етносами, народами на карті світу. Є райони земної кулі, де населення складається саме з народностей. Це Азія і Африка, навіть в Європі збереглося немало народностей.

Нація (період «зрілості» етносу) виникає в межах державних або політико-адміністративних кордонів, тобто нація формується тільки на певному політико-правовому полі, наприклад, в межах держави в цілому (українці в Україні) або республіки (татари в Татарстані). Якщо етнос не має власного політико-правового поля, визначеного статусу державності, – не може скластися нація, наприклад, українці в Росії – народність. Місце релігії в світській державі займає політика. Але недооцінювати значення і роль релігії в сучасному світі – злочин проти людства. Система суспільно-політичних переконань, ідеології об'єднує, консолідує величезні маси населення або ж, навпаки, розділяє їх. Саме соціально-політичні ідеї, стаючи переконаннями, перетворюють населення на суспільство, а людину – на громадянина.

Націй в світі менше, ніж народностей, і, можливо, менше, ніж племен. Нації кількісно переважають у Європі і Північній Америці.

Головною ознакою етносу в сучасному світі, на думку більшості вчених, є мова. Всього в світі налічується більше двох тисяч мов, хоча народів – майже вдвічі більше. Це пояснюється тим, що не всі народи зберегли «свої» мови. За

ступенем схожості мови об'єднуються в сім'ї і групи. Найбільша за чисельністю – індоєвропейська сім'я, до якої відносяться близько 2,5 млрд. осіб. Народи цієї сім'ї переважають в більшості країн у всіх частинах світу, окрім Азії (Антарктида не враховується, оскільки не має постійного населення). Китайського-Тибетська сім'я – друга за чисельністю, саме вона домінує в Азії. Поширеність тієї або іншої мови можна також проілюструвати за чисельністю людей, що говорять на ній. Для прикладу, угорською мовою говорять майже виключно в Угорщині, за винятком невеликих вкраплень саме в Карпатському регіоні. Ці дані передають загальну картину, але вони відносні. Для чіткішої країнознавчої картини доцільно використовувати дані про чисельність населення, що говорить певною мовою, за країнами.

Співвідношення народу і мови може бути дуже різним. Є країни (але їх небагато), де жителі говорять однією мовою і належать до одного етносу (наприклад, Ісландія). Іноді народ має єдину літературну письмову мову, а літературних усних мов декілька (наприклад, китайська мова заснована на єдиній ієрогліфічній писемності, але житель північного Китаю не зрозуміє жителя південного Китаю, коли той прочитає написаний вираз вголос, хоча обидва вони – китайці).

Один народ може користуватися декількома мовами одночасно. Наприклад, більшість люксембуржців володіють люксембурзьким діалектом, німецькою і французькою мовами. Іноді нація складається з різних мовних груп, що зберегли ці рідні мови. Наприклад, в Швейцарії в Цюріху говорять німецькою, в Женеві – французькою, у Лозанні – італійською, але жителі цих міст ніколи не назвуть себе німцями, французами чи італійцями, вони всі – швейцарці. Навпаки, у Великобританії переважаюча більшість населення говорять англійською мовою, але шотландець, що говорить цією мовою, визнає себе ображеним, якщо його назвуть англійцем. Валлійці, корінні жителі Уельсу, що теж говорять цією мовою, також не вважають себе англійцями, не говорячи вже про північних ірландців. Ще складніше з літературною усною сербсько-хорватською (хорвато-сербською) мовою, якою

говорять серби, хорвати, чорногорці і боснійці-мусульмани. Мова одна, а народи – різні. Відособлення народів і формування етнічної самосвідомості відбулося тут на основі приналежності до різних релігійних конфесій. У хорватів це пов'язано з католицтвом, у сербів і чорногорців – з православ'ям, а у боснійців – з ісламом.

Інший приклад – арабська мова. Етноси (марокканці, лівійці та ін.) поступово відгалужувалися від етносу, єдиного в історичному минулому. Релігія (іслам) відіграє в даному випадку об'єднуючу, консолідуючу роль, забезпечуючи спадкоємність і взаєморозуміння. Завдяки цьому народи дотепер значною мірою відчувають себе єдиним мегаетносом – арабами.

Важливими для туризму є дані про те, яка мова є державною або офіційною в тій або іншій країні. Англійська мова має подібний статус в 76 країнах, французька – в 34, іспанська – в 21, португальська – в 8. Широке розповсюдження цих мов в багатьох країнах Азії, Африки, Північній і Південній Америці пояснюється їх колоніальним минулим. Мовна приналежність тут помітно відрізняється від етнічної.

Коли йдеться про сучасні держави, рідко користуються терміном «етнічний склад населення», використовуючи термін «національний склад населення», хоча, власне, характеризується саме етнічний склад населення країни. Враховуючи це, також використовуватимемо загальнопоширений термін «національний склад населення».

За особливостями національного складу всі країни можна поділити на одно-, дво - і багатонаціональні. Однонаціональними вважаються ті держави, в яких частка осіб однієї національності (народності або племені) перевищує дев'ять десятих. Таких країн досить багато в Європі (Німеччина, Данія, Угорщина, Греція та ін.), Азії (Японія, Саудівська Аравія та ін.) і Африці (Лівія, Єгипет). Двонаціональних держав значно менше (Канада, Бельгія). Більшість країн світу багатонаціональні. Поліетнічний склад населення особливо типовий для країн, що розвиваються. Серед них найбільш

багатонаціональними є Нігерія (близько 200 народів), Індонезія і Індія, в кожній з яких проживає по 150 народів.

Національні меншини – групи населення, що відрізняються від більшості населення в державі за етнічними, соціальними, культурними та іншими ознаками.

Деякі етноси мають складну внутрішню будову, поділяючись на субетноси і етнографічні групи. Це стійкі спільноти з характерними особливостями, традиціями культури і мови (діалект, говір). Виникнення субетносів і етнічних груп пов'язане з особливістю їх розселення усередині загальної етнічної території (природно-географічна, або історико-політична ізоляція частини етносу впродовж тривалого відрізка часу). Наприклад, етнічні групи – поляки-мазури, українці-гуцули і т. д.

Крім того, існує ще декілька видів спільнот: діаспора, клан, каста, стан. Ми розглянемо лише ті, які стосуються Карпатського регіону.

Діаспора – велика група людей, що територіально відірвана від свого народу і розселилася в багатьох країнах. Іноді чисельність діаспори є більшою за чисельність етносу, що проживає на історичній батьківщині. Число членів такої діаспори може складати декілька мільйонів чоловік (наприклад, українці-русини на Пряшівщині (Словаччина) чи угорці в окремих районах Закарпаття). Але всі члени діаспори усвідомлюють себе частиною «материнського етносу» (наприклад, діаспора євреїв, вірмен, китайців та ін.).

Стан – соціальна група людей, що володіє закріпленою в звичаї або законі (конституції) спадковими правами і обов'язками. Кожен стан – володар ряду привілеїв. Основними станами є: дворянство, духівництво, купецтво, селянство, міщанство. Становий поділ був типовим для докапіталістичної Європи, феодального Китаю, Індії та низки інших країн. У сучасному світі становий поділ суспільства скасовано, але в деяких країнах зберігаються привілеї для деяких вищих станів. Часто це пов'язано з існуванням монархій.

В окремих країнах Карпатського регіону відчувається так звана генетична пам'ять в становому плані. Тобто, стан сам по собі не має закріпленого за

собою становища у соціальній структурі суспільства, але підкреслена приналежність до нього є елементом гордості окремої особистості. Мова йде про угорців і румун, які в певний період своєї історії переживали таку форму державності, як монархія.

У Європі буржуазні революції добилися скасування станових привілеїв і обмежень. Традиції різних станів були перероблені та уніфіковані, на їх основі були створені загальнонаціональні або регіональні традиції свят, одягу, кухні і т. д. Згодом на їх основі можуть бути створені загальнонаціональні традиції.

Відновлення станових традицій не означає заклику до відновлення самих станів. Будь-які традиції як елемент культури мають велике значення в житті народу і становлять величезний інтерес для туризму.

Лекція 5

Тема: ВИВЧЕННЯ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОГО СПАДКУ КРАЇНИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЇЇ МОВНО-РЕЛІГІЙНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ

План

1. Методика вивчення мови як компонента культури.

2. Методичні основи країнознавчого вивчення релігійного потенціалу в туризмі.

Мова людини – найбільш точний показник її розумового життя, моральної зовнішності, характеру і культури. Древній філософ Анахарсіс на питання, що в людині може бути хорошого і поганого, відповів: «Мова!» Мова здатна впливати на емоції, оминувши розум. Тому такою важливою є культура мови, особливо у сфері міжнародних відносин, в туризмі, засобах масової інформації, мистецтві і освіті, де здійснюється активний діалог, спілкування на різних рівнях.

1. Методика вивчення мови як компонента культури

Туризм, особливо міжнародний, є до певної міри діалогом культур, а щоб діалог відбувся, необхідні знання про мову партнера.

Мова – основа ділового етикету, без якого туризм як вид професійної діловій активності взагалі неможливий, але і вивчення особливостей ділового етикету різних країн не входить до програми даного курсу. В характеристиці мови як умови розвитку туризму необхідно звернути увагу на наступні загальні питання: «скільки мов використовується в країні?», «які це мови, який їх статус?» Якщо в країні використовується декілька мов, то після загальної довідки про країну слід подати характеристику тільки основної (державної чи офіційної) або основних мов, проте не більше двох.

Але основним є встановлення часу формування літературної мови даного етносу і основи цієї мови. Основою літературної мови можуть бути фольклор (епос), релігійні, художні або літературні твори (наприклад, літописи). У різних країнах ситуація в цьому плані різна. Ці особливості істотно впливають на фонетичні, синтаксичні і лексичні особливості мови, а також на особливості писемності. Ще один важливий момент – функція (функції), які виконує ця мова в державі і суспільстві: «чи є мова домінуючого етносу державною чи мовою міжетнічного або міжнаціонального спілкування?», «чи співпадає вона з мовою віросповідання, чи має статус мови міжнародного спілкування?»

Згодом ми повинні стисло дати характеристику так званій вербальній (словесній) частині мови. Вона включає етнічну картину (образ) світу, яка складається із специфічних національних (етнічних) образів. Оскільки будь-яка з таких етнічних «картин» включає безліч образів, доцільно зупинитися на одному-двох прикладах, бажано уявити «образи» свят, що мають, так би мовити, інтернаціональне значення. При цьому порівняння з українською етнічною традицією є обов’язковим.

Оскільки будь-яка подорож припускає хоч би мінімальні контакти з місцевим населенням, необхідно мати уявлення про форми і смислове значення привітань у різних народів, форми компліментів та інші загальноприйняті форми спілкування.

Окрім вербальної мови певний інтерес становлять невербальні форми спілкування. Головними з них є жести, міміка, пози. У різних країнах їх значення в мовній системі різне. Є країни, в яких невербальні форми не мають великого значення (наприклад, Німеччина). Зате у іспанців, італійців, бразильців міміка, жести і пози мають велике смислове і емоційне значення. Неправильне прочитання, а тим більше застосування міміки або жестів може ускладнити контакти (наприклад, кивання головою у болгар означає абсолютно протилежне тому, на що киваємо ми). Тому короткий опис смислового значення основних поз, жестів або міміки в тих країнах, де це широко використовується місцевим населенням, має практичний сенс.

Далі слід звернути увагу на мову кольору – колірну символіку, прийняту в даній країні. Кольори і навіть їх відтінки в різних країнах, у різних народів мають різне смислове значення. На Заході білий колір – символ чистоти і ніжності, а на Сході – символ смерті. Букет квітів або костюм певного кольору може бути категорично неприйнятним або викликати ряд складних непорозумінь, оскільки його колірна символіка викликає негативні, неприязні відчуття (наприклад, між селами Топорівці Городенківського району і Любківці Снятинського не більше 20 км, однак носовички білого кольору в першому селі дарують запрошеним на весілля, а в другому – на похоронах). Символіка кольору широко використовується в різних видах мистецтва, оскільки є художнім засобом образної системи мови мистецтва. Символіка кольору широко використовується в класичному балеті, де кожна пристрасть має свій колір: насолода – біле, ніжність – рожева, героїзм – червоний і т. д. Головними є кольори в традиційному національному театрі Східної і Південно-східної Азії. Незнання, нерозуміння колірної мови приведе до неможливості зрозуміти, наприклад, спектакль у японському національному театрі. Тому коротке

порівняння смислового значення колірної гами в країні, що вивчається, і в Україні – важлива частина характеристики мови.

На закінчення можна відзначити ті особливості вербальної і невербальної мови етносу, незнання яких може виявитися несподіваним, екзотичним, викликати розгубленість і збентеження при відвідинах країни.

Мова – це сукупність всіх слів, образів, уявлень і понять даного народу, служить для передачі думок. Одночасно, вона є засобом формування мислення, менталітету етносу і способом існування індивідуальної свідомості людини, особи. Мова є вищою культурою людства. Думки людини, її свідомість формуються мовою.

Мова – продукт певної історичної епохи, певного суспільства. Розвиток і формування мов сучасних народів почався в глибокій старовині. Спочатку було слово – поєднання звуків, що становить одне ціле, що означає предмет або поняття. Потім, як вважав В.І. Даль, мова – виняткова здатність людини виражати гласно свої думки і відчуття, спілкуватися розумно поєднуваними словами (звуками).

У міру розвитку мови формувалися усні мови племен і народностей, але паралельно відбувався розвиток писемності.

Одночасно з появою слова і мови у людини виникла потреба відобразити образи навколишнього світу і виразити свої уявлення про них на поверхні фарбами або лініями. Так з'явилися архаїчний живопис і графіка. Надалі необхідність передачі загального сенсу виразів, дій та понять призвела до поступового спрощення малюнків. Так виникли ієрогліфи, клинопис та інші письмена – ідеограми, що означають звук, склад, слово, вираз, абстрактне поняття. Саме вони в результаті дали початок всім сучасним абеткам.

Мова – сукупність всіх слів народу (словник і природна граматика) і вірне їх поєднання для передачі своїх думок.

Літературна письмова мова – це позбавлена надмірностей і спеціально збудована розмовна мова. Час виникнення єдиної розмовної літературної мови різний у різних народів. Часто основою формування стають міфи і легенди

(казки), епос, який уніфікує систему слів і виразів, роблячи їх загальновживаними. У формуванні і розвитку літературної письмової мови багатьох народів епос також відіграє значну роль з того моменту, коли записані і знов відтворені записи найбільш популярних текстів епосу стають загальнодоступними і читаними. У більшості країн датою народження літературної письмової мови вважається видання масовим тиражем (з урахуванням особливостей того часу) художнього твору, написаного автором з використанням спеціальних зворотів розмовної мови (наприклад, «Енеїда» І. Котляревського).

Мова будь-якого народу – віддзеркалення його історичної долі, «скарбниця» успіхів і поразок, радості і горя, сумнівів і надій його носіїв. Кожен народ має свою обличчя, свою душу, свій характер, свою мову. Так, англійська мова – синонім «англійськості», тобто причетності до справжніх англійців, а українська мова – справжніх українців.

У кожного народу існує власна (національна, етнічна) картина (образ) світу. Вона складається із специфічних національних (етнічних) образів, які сприймаються по-різному, тобто народжують різні асоціації.

Порівняємо для прикладу національні символи-образи Весни в українців і румун. В українській культурі, зокрема Карпатського регіону, прихід весни пов’язують з таким святом, як Маланки (кажуть, весна зустрічається із зимою). Якщо в цей день не має дощу чи снігу і світить сонце – то весна не за горами.

У румунській культурі весняним символом є квітуче персикове чи сливове дерево, а також свято Мерцишор − традиційне свято зустрічі весни в Румунії, що відзначається 1 березня.

Мовне значення всіх об’єктів і явищ зовні не тільки антропоцентричне (тобто адресоване людині), але і етноцентричне, тобто орієнтоване на певний етнос. Найбільш яскраво це виявляється у вербальній мові. Прикладів чимало: смислова форма вітань у різних народів, форма компліментів та ін. У Індії, бажаючи сказати комплімент жінці, її порівнюють з коровою, а її ходу з

ходою слона; у Японії жінку порівнюють із змією, в Татарії і Башкирії – з п’явкою, в Україні – з калиною, в українських Карпатах – зі смерекою.

Окрім вербальної мови велику роль в спілкуванні людей відіграють невербальні форми спілкування. Головними з них, повторимо, є жести, міміка, поза. Всі форми невербального спілкування – наочне виявлення думки, часто це відбувається на рівні емоцій і не завжди контролюється розумом. Це прояви мови відчуттів, настрої людини у момент мови. Саме тому, що форми невербальної мови мають рефлекторну природу, вони також специфічні і неповторювані у різних етносів, в різних культурах. Проте фахівці вважають, що більше 50 % всієї інформації несуть саме форми невербального спілкування.

Важливим засобом образно-символічної системи мови є, як вже мовилося, символіка кольору. Колір тотема, розфарбовування ідолів і людського тіла, кольорові татуювання грають велику роль в традиційних культурах і житті людей в багатьох країнах світу. Певні кольори і відтінки колірної гами мають сакральне значення в сучасних релігіях різних народів. Розфарбовування тіла за допомогою татуювання набуло значного використання в масовій культурі сучасного суспільства. Символіка кольорів супроводжує людину від її народження до смерті, кожний обряд, ритуал пов’язаний в нашій свідомості з певним жестовим символом-образом.

Але у різних народів символіка кольору різна. Наприклад, в українців жовтий колір − символ зради, а у японців − символ вірності. Символіка кольору широко використовується в різних видах мистецтва: театрі, живописі, народній творчості, традиціях, релігії і масовій культурі. Учені переконані, що система колірних символів рідної мови якимсь чином «вмонтована» в нервову систему людини, а тому незнання образно-колірної символіки при міжкультурному діалозі може завдати значної шкоди і навіть прямої образи там, де людина сподівалася досягти успіху.

Рідна мова − це система, яку людина засвоює з пелюшок паралельно з розвитком свідомості. Тому мовна системи і пов’язані з нею установки

культури усвідомлюються людиною і етносом як єдино правильні. Ця обставина створює іноді істотні перешкоди в міжетнічному, міжкультурному діалозі.

Для гармонійного діалогу культур потрібно повірити у «множинність істин», прийняти те, що факти іншої культури не лише правильні, особливо якщо ці факти не відповідають або ж суперечать прийнятому в рідній мові, рідній культурі. Імперативною умовою для міжкультурного діалогу слід визнати готовність зустрітися з незвичайним для себе, і щоб уберегтися від здивування, роздратування, навіть знущальної насмішки над партнером, при можливості необхідно заздалегідь дізнатися, що в його вербальній і невербальній поведінці може здаватися екзотичним, несподівано бентежити.

У мовній культурі розрізняють «базову мовну культуру» і «вторинну мовну культуру». Базова формується в рідному мовному середовищі, під впливом сімейного виховання, а вторинна створюється в умовах вивчення іноземної мови.

У змішаних сім’ях, коли батьки розрізняються за мовною приналежністю і кожний з них спілкується з дитиною своєю рідною мовою, можливе формування білінгвістичної, двомовної культури.

2. Методичні основи країнознавчого вивчення релігійного потенціалу в туризмі

Країн, однакових в релігійному відношенні, не існує, оскільки народні традиції, особливості менталітету, політичного і суспільного устрою здійснюють великий вплив на релігійні особливості країн і народів. Існує й зворотня дія. Саме поняття релігія також неоднозначно.

По-перше, це певний світогляд і світовідчування − віровчення.

По-друге, це особлива область духовного життя людей − віра в Бога (богів).

По-третє, це комплекс ритуалів, обрядів, традицій − культ.

По-четверте, це організації і співтовариства людей, що дотримуються тієї або іншої релігійної традиції, − конфесії, деномінації.

По-п’яте, це церква, зокрема будівлі, споруди, твори живопису і скульптури культового призначення, церковний одяг і начиння, які в переважній своїй більшості також мають велику художню цінність.

Всі ці аспекти релігії, особливо другий, третій і п’ятий, перетворюють її на важливий компонент художньої культури. Основні аспекти релігії визначають план характеристики релігії як передумови розвитку туризму в будь-якій країні. Коротка характеристика традиційних і сучасних релігій і вірувань включає всі елементи. Будь-який з них у всіх країнах будь-якої релігії має велике значення для туризму.

Розгляд або характеристику релігій в будь-якій країні слід давати за певним планом. У більшості країн різні частини населення сповідують різні релігії, тому необхідно назвати всі релігії і вірування, що зустрічаються на території даної країни, вказавши їх за порядком, який відповідає кількості людей, що належать до даної конфесії. Необхідно вказати, які релігії в даній країні мають статус державних (якщо такі є). Далі слід звернути увагу на особливості розміщення релігій по території країни. Особливий інтерес становлять ті з них, які мають достатньо чітко виражені райони локалізації. Часто вони співпадають з етнічними межами, тобто районами розселення певних народів. Це дозволяє показати різноманітність релігійних і етнічних традицій і звичаїв населення країни, що підвищує цінність маршруту в очах туристів. Якщо релігій декілька і кожна з них має свій район локалізації, то, назвавши їх, слід вибрати ті, які мають найбільш яскраві і привабливі риси з точки зору туризму. При цьому слід пам’ятати, що традиційні релігії практично у всіх груп туристів викликають безпосередній інтерес. Потім доцільно дати коротку характеристику віровчення, яке в туристичному країнознавстві розуміється не як переказ основ змісту, а як відповіді на три питання: «що лежить в основі вчення?», «які головні об’єкти культового поклоніння?», «який символ віри?»

Наступним важливим аспектом є розгляд питання про те, як віра впливає на інші компоненти і явища художньої культури. У даному розділі туристичної характеристики не може міститися виклад догматів, положень будь-якої віри, адже це не предмет зацікавленості як туриста, так і туристичного оператора. Але будь-яка віра як система переконань людини виявляється, відображається у всіх видах, сферах його життя і діяльності як в сьогоденні, так, тим більше, в історичному минулому. Віддзеркалення релігійних переконань найяскравіше виявляється в мові, мистецтві, народній творчості, традиціях і масовій культурі.

Вивчаючи особливості релігійного культу, доцільно охарактеризувати всі його сторони загалом, звернувши увагу на церковні ритуали (таїнства), велику групу масових, релігійних ритуалів і свят і наявність релігійних (містичних) практик. Слід також звернути увагу на барвистість зовнішньої атрибутики релігійного культу, культові ритуали і церемонії. Наприкінці треба описати найцікавіший ритуал або свято (один або декілька).

Останнім в характеристиці є поняття «церква», наявне не у всіх релігіях, але там, де воно є, воно відіграє важливу роль в системі релігійних переконань. Поняття «церква» в даному випадку розглядається як збори віруючих, як храм, як наочний, образний вираз віровчення, але не як організація або конфесія.

Слово «релігія» у різних народів перекладається і тлумачиться по-різному. Вважається, що воно походить від латинського дієслова «relegere» − «знову зв’язувати, знову сполучати, возз’єднувати». Спочатку віра, потім релігія виникають на певних етапах розвитку людини. Поява релігії, ймовірно, пов’язана з тим, що люди в будь-якій країні прагнули осягнути невідому силу, яка лежить в основі існуючого світу, і встановити зв’язок з нею. Таких людей у різних народів називали по-різному: пророки, віщуни, шамани, волхви, жерці, оракули, маги і т. д. Послання з невідомого, надприродного світу або особисті прозріння і духовний досвід цих людей складають основу більшості віровчень. Духовна сила і діяння цих людей привертали учнів і послідовників, які складали

писання. Розповіді про цих людей і здійснені ними вчинки перетворювалися на перекази і легенди. На честь цих людей і богів, що прославляються ними, або духів-покровителів будувалися святилища і храми. При культових спорудах виникали групи професійних служителів. Вони створювали систему правил і положень, що регламентують життя і поведінку віруючих, систему віровчення, зокрема канон, символ віри і культ. Так виникала релігія – організоване поклоніння вищим силам.

Релігія – це:

1) особливе відношення людини до вищої істоти або вищих сил, яким вона поклоняється; це поклоніння (чи воно плотське, чи духовне) припускає безперечну для віруючої свідомості реальність тієї вищої Істоти або вищих сил, які вона шанує, а також віру і віровчення;

2) світоглядні світовідчуття, а також відповідна поведінка і специфічні дії (культ), засновані на вірі в існування Бога або богів, надприродного.

Віровчення – це сукупність уявлень про походження і природу Всесвіту в результаті творчого акту вищої Істоти або вищих сил. Основу віровчення можуть складати:

– набір відомостей, уявлень про навколишній світ і надлюдські (божественні, духовні) сили, що управляють цим світом;

– логос – духовна першооснова, божественний розум; система знань, заснованих на емпіричних уявленнях і поняттях, виведених шляхом логічних міркувань;

– теологія і теософія – наука про Божество і віру і богопізнання шляхом містичного сприйняття, через безпосереднє спілкування (в стані екстазу) з божеством.

Існують наступні рівні релігійного пізнання:

– перший рівень − це вірування і культи, засновані на міфах, легендах, переказах, так звана природна релігія. Вона типова для народів на рівні племені.

– другий рівень − релігія розуму. Вона характерна для ряду національних релігій, що відповідають традиційному типу мислення і культури народів на стадії народності.

– третій рівень – релігія одкровення, визнає надприродне одкровення і будує своє учення у вигляді твердо встановлених положень (догматів). Вона типова для світових і деяких національних релігій, відповідає стадії нації.

Для третього рівня, на відміну від першою і другого, найбільш характерною межею є широке розповсюдження індивідуальних релігійних практик, пов'язане з актуалізацією поняття «особи» на цьому рівні.

Віра – визнання чого-небудь істинним, без попередньої фактичної або логічної перевірки, єдиної сили внутрішнього, суб'єктивного непорушного переконання, яке не має потреби для свого обґрунтування в доказах; сукупність переконань, релігійний настрій і можливість впливати на вищу Істоту або вищі сили шляхом молитов, жертвоприносень та інших форм культу.

Віра як сукупність переконань могутньо впливає на всі сторони життя і творчості людини. Якнайповніше це виражається в мові, витворах мистецтва і народної творчості.

Культ – форми суспільного або особистого поклоніння, шанування вищої Істоти або вищих сил, форми богослужінь або релігійних практик.

Церква – багатопланове поняття, що означає:

– організоване товариство людей, пов'язаних єдністю віровчення і управління;

– збори віруючих для молитви або інших видів релігійного культу;

– храм – внутрішні приміщення культової споруди, що використовуються для релігійного культу, в оформленні інтер'єру яких яскраво і образно відображені основні положення і елементи віровчення;

– культова споруда соборного характеру;

– символічний образ, що має закодований релігійний сенс (наприклад, в католицтві і православ'ї – це ковчег, спрямований до небес).

Релігії розрізняються між собою особливостями віровчень, церковної (конфесійної) організації, зовнішньою стороною культів, специфікою атрибутики в зовнішньому і внутрішньому оформленні храмів та ін. Зовнішні прояви культу – перше, що кидається у очі при знайомстві з тією або іншою релігією. Релігійні обряди і ритуали супроводжують людину впродовж її життя, починаючись іноді ще до народження, і продовжуються певний час після смерті людини. У деяких релігіях такий посмертний супровід тривалий і ритуали покликані супроводжувати душу померлої людини аж до його нового втілення (реінкарнації).

Релігійний культ може представляти колективне чи індивідуальне богослужіння, медитацію або молитву. Форми відправлення культу також різноманітні: літургія, меса, ритуальні ходи, танці, співи, спектаклі, трапези. Бажання з'єднати своє звичайне життя і священне рухає людей здійснювати паломництва до святих місць або бесіди з святими людьми (наставниками, вчителями). Іноді це особливі обряди, таїнства і церемонії, на які допускається тільки вузьке коло безпосередніх учасників церемонії. Під час таких особливих обрядів здійснюються містерії, шаманські заклинання, відокремлені аскетичні практики (у йогів) і жертвопринесення.

Більшість ритуалів і церемоній проходять як грандіозні святкування. Їх проведення передбачає барвисте оформлення храмів і особливий святковий одяг священнослужителів, що справляє глибоке враження на будь-яку людину. Головними чинниками, що привертають увагу, є: по-перше, видовищність ритуалів і обрядів релігійного культу; по-друге, можливість особистої участі в найбільш таємничій стороні культів (містичних і інших релігійних практиках). Велика видовищність культу (близька до сучасного поняття «шоу») характерна для католицизму, індуїзму, буддизму. В інших релігій вона є значно меншою. Велика група ритуалів і обрядів у всіх релігіях пов'язана з різними датами: певні дні календаря присвячені яким-небудь богам, святим або особливо значущим релігійним подіям, в такі дні здійснюються особливо урочисті церемонії.

Особливий інтерес становлять ритуальні ігри, які в наші дні втратили своє сакральне значення, але як і раніше займають в нашому житті значне місце. До таких колись «священних» ігор відносяться, наприклад, олімпійські ігри і корида.

Деякі з основних положень містяться у всіх релігіях, визначаючи духовну, культурну суть поняття. Схожість цих положень приводить учених до думки про те, що існують основні світові етичні принципи і положення, виражені в релігійній формі.

Всі релігії, але кожна по-своєму, ставлять і вирішують головне питання – сенс життя. Іншим важливим положенням є твердження, що людина – улюблене творіння Бога, створене ним за своїм образом і подобою, і натхненне іскрою божества або духу, яка не може бути зруйнована. Кінцеве призначення людини пов'язується з ідеєю порятунку або безсмертя. В світі відомо декілька десятків тисяч релігійних традицій і вірувань. Строкатість і різноманітність існуючих релігійних традицій в поєднанні з особливостями віровчення і церковної організації є природними межами, що розділяють світ релігій на групи: політеїстичні і монотеїстичні. Політеїзм («многобожжя») припускає поклоніння декільком богам. Політеїзм властивий традиційним, а також сучасним релігіям, наприклад, індуїзму, синтоїзму, даосизму та ін.

Монотеїзм («єдинобожжя») – це поклоніння одному Богу. Монотеїзм характерний для іудаїзму, християнства, ісламу. Але цей поділ вельми умовний.

Відомі інші угрупування релігій: за регіональною ознакою – західні і східні, пов'язані з відмінностями в ментальності, культурі, світосприйманні і світогляді представників Сходу і Заходу. Традиційно вважається, що східна людина є більш споглядальною, а західна – більш імпульсивною і діяльною.

Але реалії кінця XX – початку XXI ст. спростовують це твердження. Релігії Сходу знаходять в країнах Заходу безліч прихильників. Не в такому значному обсязі, але виявляються і протилежні тенденції: релігії Заходу також знаходять своїх прихильників на Сході.

Всі релігії поділяються на сучасні, традиційні і стародавні. До сучасних і традиційних відносяться релігії, які в даний час мають прихильників, тобто людей, що сповідують дану віру і що дотримуються всіх релігійних догматів і традицій даної конфесії.

До стародавніх релігій відносяться ті, «боги яких померли», тобто у теперішній час у цих релігій немає прихильників, немає людей, здатних дотримуватися даних догматів і традицій. Термін «традиційні релігії» (аналогічно традиційним формам господарювання і традиційним устроям) використовується для позначення архаїчних (як правило, племінних) релігій і вірувань. Тепер налічується декілька десятків таких релігій. Всі вони є важливою складовою частиною культури в даній країні і світі в цілому і, безумовно, становлять величезний інтерес для туризму.

За етнічною приналежністю релігії поділяються на світові і національні. Світовими (універсальними) релігіями прийнято називати ті, які сповідують багато народів, навіть коли вони живуть на різних континентах. Світовими релігіями є буддизм, християнство та іслам. Національними (етнічними) релігіями називаються релігії, що сповідаються якимось одним народом.

Особливе місце в цій класифікації посідають нетрадиційні релігії. До нетрадиційних релігій відносяться: Церква Ісуса Христа Святих Останніх Днів, Церква Єднання та ін.

Лекція 6

Тема: МИСТЕЦТВО ЯК КОМПОНЕНТ КУЛЬТУРИ ПРИ ЙОГО ВИКОРИСТАННІ У ТУРИСТИЧНІЙ ХАРАКТЕРИСТИЦІ РЕГІОНУ

План

1. Роль мистецтва у формуванні туристичної характеристики регіону.

2. Основні складові плану характеристики мистецтва регіону.

3. Розуміння мистецтва як емоційної та наукової категорії.

1. Роль мистецтва у формуванні туристичної характеристики регіону

Мистецтво разом з трьома іншими чинниками споживчого попиту є головною умовою розвитку туризму. Більшість людей, вирушаючи в подорож, прагнуть: відпочити, розслабитися, відновити сили на природі; розважитися, навчитися чому-небудь, зміцнити здоров'я, маючи для цього фінансові можливості; вразити уяву чим-небудь екзотичним, наприклад, унікальними особливостями етнографічної культури населення і специфікою природи певної країни; насолодитися прекрасним, розширити кругозір, підвищити культурний рівень, долучившись до даної художньої культури і в першу чергу до мистецтва.

Саме мистецтво дає найповніше, образне уявлення про можливості і досягнення людського генія на прикладі конкретних об'єктів туристичного показу: архітектурних споруд, шедеврів живопису, скульптури, зібраних в музеях і виставкових залах, театральних спектаклів фестивалів, конкурсів і інших явищ сучасного світу мистецтва.

Цей світ настільки складний і багатообразний, що охарактеризувати всі його аспекти в будь-якій країні неможливо. Тому з наведеного нижче плану вивчення і характеристики мистецтва слід для кожної країни вибрати ті аспекти, компоненти (види, області або жанри) мистецтва, які найбільшою мірою відображають її специфіку. Звичайно, скільки людей – стільки думок і поглядів на особливості мистецтва в тій або іншій країні. Цінність характеристики є тим вищою, чим точнішим є визначення автора і вираження його відношення до предмету.

2. Основні складові плану характеристики мистецтва регіону

Туристичну характеристику мистецтва в будь-якій країні слід почати із загального огляду, відзначивши, наскільки великий потенціал країни. Він може

бути виражений кількістю історичних художніх епох, стилів, напрямів, жанрів, видів мистецтва, що одержали розвиток на даній території.

Далі доцільно вказати, які саме види (області) сучасного мистецтва найцікавіші для туризму, і послідовно дати характеристику цим видам. Як правило, майже у всіх країнах найбільший інтерес з погляду туризму становлять архітектура, образотворче мистецтво, музика, театр і декоративно-прикладне мистецтво. Особливе місце займають музеї і виставкові зали, переважна частина яких в більшості країн не може бути віднесена до сфери мистецтва, оскільки їх функцією і результатом діяльності є зберігання і просто демонстрація раніше створених витворів мистецтва.

На жаль, лише мала частина музеїв зайнята власне творчістю, тобто створенням таких композицій, які самі є витвором мистецтва і беруть участь власне в творчих виставках. Але оскільки реально ознайомитися з витворами образотворчого мистецтва можна тільки через цю систему установ, їх за традицією відносять до сфери мистецтва.

Розглянемо особливості вивчення і характеристики окремих видів мистецтва.

При вивченні архітектури слід звернути увагу на те, яка група пам’ятників і сучасних споруд переважає в країні, – культового або світського призначення. Далі дається коротка характеристика кожної групи, оскільки практично немає країни, де була б представлена тільки одна з груп. У цій характеристиці слід звернути увагу на конкретні види споруд, їх значення в культурі та історії країни, бажано вказати їх ранг в світовій культурі (світове, національне або місцеве значення має пам’ятник), повідомити, до якого стилю або епохи він відноситься, і як приклад дати короткий опис окремих архітектурних об’єктів. При характеристиці власне архітектурних споруд доцільно вибирати «авторські роботи», що дозволить сформувати уявлення про творчість знаменитих архітекторів країни.

Терміном «образотворче мистецтво» позначається декілька самостійних видів мистецтва, однак слід вказати, які саме види образотворчого мистецтва

цікаві для туризму в країні: живопис, скульптура, графіка та ін. Далі дається характеристика кожного з перерахованих видів за досить стандартним планом, аналогічно об'єктам архітектури. Розглянемо цей план на прикладі живопису.

Спочатку слід вказати, які напрями і жанри якнайповніші і яскраво представлені в творах сучасних художників. Подальшу характеристику доцільно будувати за творчістю кожного з тих художників, які живуть і працюють в даній країні. Характеристика творчого портрета (але не опис життя) будь-якого художника обов'язково повинна бути пов'язана з конкретним об'єктом (або об'єктами) на території, з помешканнями, де він живе або жив, музеями, присвяченими його життю і творчості, з музеями, де зосереджені його твори, або з пам'ятними місцями, відображеними в його творах. Розповідь про творчість ілюструється прикладами, назвами чудових творів живопису, які були створені і зберігаються (у чому турист може наочно переконатися) в даній країні.

Особливість музики як виду мистецтва полягає в тому, що велика частина туристів слабо розуміється на художніх стилях, напрямах і течіях в музичній культурі. Для фахівців у області турбізнесу в характеристиці музики досить звернути увагу на те, яка музика – вокальна або інструментальна – найбільш популярна в країні. Звичайно, популярність – зовсім не критерій визначення того або іншого рівня розвитку музики як мистецтва, але вона дає загальне уявлення про вподобання населення. Причому ситуація, коли добре розвинена і вокальна, і інструментальна музика, зустрічається достатньо часто. Йдеться не про народну творчість, не про «авторську пісню», не про «попсу» і взагалі не про масову культуру, а про ту музику, яка виконується у філармоніях, концертних залах консерваторій і на тому подібних сценічних майданчиках, тобто йдеться про класичну музику.

Подальша характеристика будується так само, як і в живописі, за конкретними іменами, тобто по творах тих композиторів, які живуть і працюють в даній країні. Характеристика творчого портрета (але не опис його

життя) будь-якого композитора або видатного музиканта-виконавця обов'язково повинна бути прив'язана до конкретного об'єкту (або об'єктів) на території, в помешканнях, де вони живуть або жили, музеїв, присвячених їх життю і творчості, концертних залів, де виконуються їх твори. Розповідь про творчість ілюструється прикладами, назвами тих видатних творів музики, які були створені і виконуються (у чому турист може особисто переконатися) в даній країні.

Поняття «театр» в будь-яких туристичних характеристиках (зокрема, путівниках) понад усе відрізняється неточністю формулювання. Здавалося б, вираз «піти в театр» означає побачити спектакль, шоу, концерт. Проте в більшості джерел туристичної інформації після заголовка даного розділу слідує опис архітектурних особливостей будівлі театру і лише наприкінці як доповнення дається коротка історична довідка про видатних (у минулому) режисерів, акторів, спектаклі. Але ж поняття «театр» в туристичному краєзнавстві чи регіонознавстві означає саме сучасне театральне мистецтво. Звичайно, театральне життя в будь-якій цивілізованій державі настільки багате і різноманітне, що дати йому характеристику – важке завдання. Значно простіше зробити це щодо характеристики розвитку театрального мистецтва в регіоні. Щодо нашого випадку, то слід давати характеристику театрів і їх репертуару в кожній адміністративній одиниці країни Карпатського регіону, показати їх особливості і різноманіття. Назви і суть основних видів театрів знає практично будь-яка людина, навіть якщо вона в них ніколи не бувала. Тому природно, що на початку характеристики слід перерахувати основні види театрів і дати уявлення про повсякденну театральну діяльність в регіоні і характеристику окремих видів театрального мистецтва, найбільш важливих з погляду туризму.

В зв'язку з цим слід зазначити, що велика частина провінційних театрів, за винятком небагатьох регіональних театральних столиць, поступається столичним колективам. Саме тому в характеристиці театрального життя

найбільше уваги приділяють столичним театральним колективам і, звичайно, видатним театрам провінції.

Найбільш інтенсивною і багатоплановою є діяльність колективів драматичних театрів. Але оскільки переважаюча частина українських туристів, що виїжджають до інших країн, не володіє достатніми знаннями відповідних іноземних мов, слухати і сприймати текст драматичного театрального спектаклю складає труднощі, а в драматичному театрі мова – це головне. Тому відвідини драматичних театрів призначаються тільки для внутрішнього туризму.

Універсальними з погляду туризму є театри опери і балету. Не тому, що туристи добре розуміються на даних видах мистецтва, а саме тому, що переважаюча більшість зовсім не розуміється на них. Але в оперу йдуть слухати музику, оформлену у вигляді спектаклю, що набагато барвистіше, цікавіше. А на балет – дивитися на відчуття, виражені в танці, русі, що саме по собі зачаровує.

Великий інтерес становлять також театри пантоміми, ляльок і традиційні національні театри, спектаклі в яких розвиваються строго за певним шаблоном (каноном) і сприймаються глядачами саме як святковий ритуал, барвисте видовище.

Коротка характеристика будь-якого виду театрального мистецтва нагадує частково путівник, тому що головне місце в ній займає власне характеристика окремих театральних колективів. Після назви театрального колективу, вказівки його місця в театральному і художньому житті країни (регіону) слід дати уявлення про сучасний репертуар театру, ілюструючи його прикладами. Є театри, імена режисерів і акторів яких знає вся країна або весь світ (у цьому випадку, звичайно, їх слід назвати). Навіть якщо туристи і не зможуть потрапити на спектакль за участю знаменитості, все одно вони пишатимуться, що побували в цьому театрі.

Декоративно-прикладне мистецтво включає різні види діяльності: від живопису і скульптури до меблевого, ливарного, керамічного, шпалерного і

інших виробництв, призначених для прикраси вулиць, приміщень, одягу. Що стосується невеликої групи професійних художників, що спеціалізуються безпосередньо на «декорі» і не пов'язані з виробництвом, то з їх виробами можна ознайомитися на виставках в музеях декоративно-прикладного мистецтва.

Музейна справа в даному контексті – це мережа установ (музеї, картинні галереї, виставкові зали та ін.), що спеціалізуються на зберіганні, демонстрації і пропаганді витворів мистецтва, науки, техніки тощо. Враховуючи різноманіття музейних установ, перш за все слід дати загальне уявлення про існуючі види установ даного профілю, виокремити декілька видів музейних установ і послідовно дати коротку характеристику особливостей кожного з них. Оскільки кожен музей – це колекція названих творів, то зробити узагальнення, звичайно, складно. Виняток становлять, мабуть, тільки краєзнавчі музеї, перелік тематичних розділів в яких майже однаковий. Тому характеристика видів зводиться, по суті, до характеристики музейних або виставкових колекцій.

Найбільший інтерес становлять колекції художніх музеїв. У характеристиці слід зазначити основний принцип експозиції творів, перш за все приділяючи увагу видатним творам, групі творів певного автора або декількох авторів якого-небудь стилю, напряму, епохи, країни. В даному випадку доцільно зупинитися детальніше на характеристиці творчості діячів мистецтва, не забуваючи, звичайно, своїх. Включення в характеристику опис якого-небудь твору, нехай навіть видатного, недоцільно, оскільки завдання країнознавства і регіонознавства – дати «образ» мистецтва країни і сформувати уявлення про багатство і різноманітність можливостей музеїв в організації туризму.

Особливе місце в мережі музейних установ займають меморіальні музеї. Вони присвячені життю і творчості видатних людей в різних областях діяльності, а тому становлять безперечний інтерес для туристів, але не всі. Складаючи характеристику цієї групи музеїв в будь-якій країні, треба

спробувати поставити себе на місце закордонного туриста. Не варто перебільшувати власні, рівно як і чужі досягнення, включаючи в розділ велике число імен.

Культурне життя будь-якої країни наповнене явищами і подіями різного роду. Врахувати їх всі – завдання, що виходить далеко за рамки власне країнознавства і регіонознавства. Велику допомогу при написанні цього розділу можуть надати календарі подій, що видаються великими рекламними і туристичними агентствами в столицях і найбільших центрах культури і туризму в багатьох країнах світу. Іноді такі календарі подій наводяться в путівниках. У будь-якому випадку їх треба використовувати. Інформацію, що наводиться в таких джерелах, необхідно систематизувати, пов’язати з наявними даними і вписати в загальне художньо-інформаційне «полотнище» туристичного образу країни.

3. Розуміння мистецтва як емоційної та наукової категорії

Художня культура як сфера духовного життя людей включає наочні результати творчої діяльності людей, людські сили і здібності, що реалізовуються в такій діяльності, а також соціальні поняття і цінності, спільні для великої групи людей і передаються від покоління до покоління. Художня культура – сукупний спосіб і продукт художньої діяльності людей.

Художня творчість – це не просто матеріальне втілення результатів мислення, а «мислення в матеріалах», тобто в колірних, пластичних, звукових відносинах, тому художня творчість (наприклад, балет, опера, картина, скульптура і т. п.) не переводиться в будь-яку іншу знакову або вербальну систему.

Художня культура охоплює всі галузі художньої діяльності (словесну, музичну, театральну, малярську та ін.). Вона включає всі процеси, пов’язані з

мистецтвом (його сприйняття, вивчення, оцінка художніх творів, їх зберігання і розповсюдження), що забезпечують її успішне функціонування, – виховання і формування художників, публіки, критиків, мистецтвознавців, організаторів художнього життя. Перед художньою культурою стоїть завдання переробки всієї суспільно важливої інформації – ідеологічної (політичної, релігійної, етичної, естетичної) і пізнавальної – в інформацію художню, яка пов'язує всі галузі і сфери діяльності художньої культури з її споживачами, для яких це все власне і створюється.

Завдання туризму разом з іншими сферами людської діяльності – включити якомога більше людей в цей художньо-інформаційний потік. У цьому плані найбільшу питому вагу і значення має мистецтво.

Мистецтво – галузь людської діяльності, що прагне до задоволення однієї з духовних потреб людини – любові до прекрасного. Мистецтво – особлива форма суспільної свідомості, що є художнім (образним) віддзеркаленням життя. Одна з перших спроб вивчити і класифікувати мистецтво була зроблена Ш. Батте в трактаті «Витончені мистецтва, зведені до одного принципу», опублікованому в 1746 р.

Велику роль в класифікації мистецтва зіграла робота Ф. Шиллера «Про наївну і сентиментальну поезію» (1796 р.). У ній він показав, що в поняттях «сентиментальне» і «наївне» зашифровані два типи художнього світогляду, два методи творчості: нині перше називається класичним, або власне мистецтвом, а друге – народною творчістю.

У «Енциклопедичному словнику» Брокгауза і Ефрона мистецтво поділяється на три групи – тонічні (поезія, музика), образні (архітектура, скульптура і живопис) і змішані (сценічне, ораторське, хореографічне) та наступні види:

– пластичні, або просторові (архітектура, декоративно-прикладне мистецтво, художнє ремесло, живопис, культура, графіка, художня фотографія), у яких просторовою побудовою визначається розкриття видимого образу;

– тимчасові (музика, література), де головного значення набуває композиція, що розгортається в часі;

– просторово-часові – так звані синтетичні мистецтва (хореографія, театр, кіно, телебачення, естрада, цирк).

Чим більше видів мистецтв представлено на кожній території, чим більше сформувалося, склалося жанрів, художніх напрямів, чим більше на ній пам'ятників історії і культури, що належить до різних стилів, тим значніша культурна спадщина, а значить, і об'єм культурних цінностей даної території, даного народу.

Мови, діалекти, говірки, національні традиції і звичаї, історичні топоніми, фольклор, художні промисли і ремесла, а також витвори мистецтва, будівлі і споруди, що мають історико-культурну значущість, унікальні в історико-культурному відношенні території, технології і об'єкти, етичні і естетичні ідеали, норми і зразки творчої поведінки – все це називається культурними цінностями. Вся сукупність культурних цінностей епохи може бути поділена на дві групи: перша – те, що успадковане від колишніх епох, а друга – те, що створене або створюється сьогодні.

Функціональна класифікація культурно-історичної спадщини, запропонована дослідником В.П. Максаковським, цікава тим, що в неї включені не тільки окремі споруди і ансамблі, але і цілі міста. Всього виокремлено сім типів (класів, груп) пам'яток:

1) цілі міста або історичні центри міст, що становлять цінність як архітектурні ансамблі;

2) окремі унікальні архітектурні об'єкти церковного і цивільного призначення;

3) унікальні пам'ятки інженерного мистецтва;

4) стародавні культові споруди, святилища;

5) археологічні пам'ятки первісної доби і Стародавнього світу;

6) пам'ятки палацово-садово-паркової архітектури;

7) меморіали і пам’ятні місця, пов’язані з життям і діяльністю великих людей або з видатними подіями історії.

По кожному класу (типу) можна привести яскраві приклади.

Прийнято вважати, що велика частина культурних цінностей створена відповідно до певного художнього стилю.

Розглянемо співвідношення принципово протилежних понять «художній стиль» і «художній канон».

Художній стиль – деякий гармонійний «почерк», що виник з релігійних і етичних переконань і розвинувся завдяки однорідним (художнім) завданням і засобам. Художній стиль виражається в сукупності певних правил і форм, які служать відправною точкою для всіх витворів мистецтва значного відрізка історичного часу.

Художній канон – сукупність правил і норм, обов’язкових для виконання.

Канон – це еталон, модель, ідеальний художній зразок, що приймається за початковий, з яким порівнюють інші подібні об’єкти. Канон не підлягає вдосконаленню: він і є сама досконалість, еталон. Канон – основа художнього ремесла, символ досконалості творів майстра.

На противагу канону, художній стиль – це також сукупність правил і форм, але вони сприймалися і сприймаються не як вершина, ідеал, до якого потрібно прагнути, а як «першопоштовх», основа для подальшого розвитку творчої думки. Поняття «художній стиль» з’явилося порівняно недавно. Але задовго до цього часу люди створювали для себе таку сукупність правил і художніх образів, які служили їм зразком, точкою відліку в подальшій творчості.

Якщо вважати, що мистецтво – це професійна діяльність високоосвічених фахівців, а не духовна потреба людини в певному виді творчості, то ремесло є набагато старшим за мистецтво. Тому не дивно, що в ранні історичні епохи твори художніх ремесел і художній канон відігравали важливу роль у формуванні того, що значно пізніше назвали художнім стилем.

Лише після того, як оформилося «освічене», класичне мистецтво, художні ремесла стали тим, чим є в даний час (і чим були завжди) – народною самодіяльною («неосвіченою») творчістю і одночасно видом індивідуальної господарської діяльності.

Стиль перш за все виявляється в архітектурі, наймонументальнішому виді мистецтва, пам'ятки якого – найбільш помітні віхи для періодизації стилів. Інші види (образотворче мистецтво, музика, театр, танець, прикладні мистецтва) еволюціонують вільніше. Вони розвиваються і змінюються за художніми напрямами усередині стилю.

Художній напрям – це методи і прийоми художнього втілення, що відображають суть пануючого: як персона підходить до об'єкту мистецтва і виражає його мету і призначення (наприклад, реалізм, натуралізм, романтизм, кубізм, конструктивізм та інші напрями).

Ще один важливий феномен, що зустрічається в багатьох видах мистецтва, – це жанри.

Жанр (від фр. «рід, різновид») – історично сформовані внутрішні підрозділи в більшості видів мистецтва.

У образотворчому мистецтві основні жанри визначаються за предметом зображення і називаються: пейзаж, портрет, побутовий, історичний, анімалістичний, батальний, натюрморт та ін.

Жанр – поняття історичне: одні жанри відмирають (наприклад, міфологічний жанр в малярстві), інші – народжуються чи відроджуються (наприклад, архітектурно-декоративний пейзаж).

У пластичних видах мистецтв (незалежно від того, чи пов'язані вони з пластикою конструкційного матеріалу або людського тіла) жанрова класифікація не є прийнятою. Її місце займають полілогічні підрозділи, засновані на функції, функціональному значенні художніх творів.

Розглянемо це на прикладі танцю як виду мистецтва. Народні танці виникли пізніше з народних ігор і розваг і можуть бути обрядовими або

святковими, маючи, як правило, яскраво виражений етнічний характер (наприклад, угорський чардаш, чеська полька, український гопак та ін.).

Багато народно-етнічних танців були стилізованими, тобто художньо переробленими мистецтвознавцями і професіоналами танцювального мистецтва, і перетворилися на історико-побутові та класичні танці, старовинні і сучасні, складові «золотого фонду» танцювального мистецтва (наприклад, гавот, полонез, вальс, самба, румба, мазурка і т. д.).

Художні твори більшості видів мистецтв не мають прикладного призначення, виняток становлять архітектура і декоративно-прикладне мистецтво. Зупинимося на розгляді особливостей декоративно-прикладного мистецтва.

Декоративно-прикладне професійне мистецтво – виготовлення (професійними художниками) одиничних, авторських художніх творів – прикладних предметів, призначених не тільки для задоволення прямих практичних потреб, але і для прикраси життя. Це меблі, начиння, одяг, ювелірні прикраси, іграшки, ковдри, вишивки, гобелени, плафони, фонтани, альтанки та ін. Саме з цими предметами найчастіше стикаються туристи під час подорожей. Тому необхідно знати і вміти розуміти дійсну цінність подібних художніх витворів декоративно-прикладного мистецтва.

Архітектура – будівлі і інші споруди, матеріальне просторове середовище для життя і діяльності людей. Поняття «архітектура» з’явилося в Стародавній Греції, де архітекторами називали будівельників. Це означає, що навіть в той далекий час не дивлячись на те, що не існувало офіційної відмінності між професійною, «утвореною» мистецтвом і «наївною», народною творчістю, люди віддавали належне рівню професіоналізму. Але починаючи з XVIII ст. у спеціальній, а потім і загальній літературі архітектуру стали розглядати як вид мистецтва.

У туристичному країнознавстві словом «архітектура» позначається саме мистецтво.

Об’ємні споруди архітектури поділяються на р я д г р у п:

– об’єкти культового призначення;

– світські об’єкти;

– археологічні, монументальні споруди.

До об’єктів культового призначення відносяться численні церкви, храми, монастирі, каплиці, пагоди, дзвіниці та ін. Види культових споруд різні в різних країнах. Але окрім релігійного культу існують інші його різновиди і відповідні види культових споруд. Наприклад, комуністична ідеологія використовувала такий різновид культової споруди деяких стародавніх народів, як мавзолей.

Об’єкти світського призначення поділяються на міські, сільські і заміські споруди. Міська архітектура представлена будівлями адміністративного призначення, громадськими будівлями і іншими спорудами, промисловими (виробничими спорудами), палацами і житловими будинками.

До заміських споруд відносяться замки, фортеці, палаци, садиби та ін. Сільські споруди – це адміністративні, суспільні, житлові будівлі, господарсько-побутові і виробничі споруди (млини, комори, стайні та ін.). Особливості світської архітектури і архітектури різні в різних країнах.

До археологічних, монументальних споруд належать мегаліти, стародавні городища, земляні вали, кургани і багато іншого.

При характеристиці даного розділу треба звернути увагу на наступну цікаву особливість: що є результатом творчої діяльності архітектора? Адже не сама будівля «в плоті», а проект його створення. Реалізація цього проекту – справа рук будівельників. На ранніх етапах історичного розвитку (а в сільській місцевості навіть набагато пізніше) архітектори, ймовірно, особисто брали участь безпосередньо в будівництві «їхніх» будівель. У будь-якому з аналізованих випадків йдеться про унікальні, особливо значущі об’єкти.

Старовинні будівлі й інші споруди, що дійшли до нас з минулих століть, є пам’ятниками архітектури (якщо тільки не йдеться про сільські, сільськогосподарські споруди, які, зрозуміло, ніхто спеціально не проектував). Але там, де можна назвати автора, архітектора, необхідно це робити.

Поняття «явище» і «подія» в туристичному країнознавстві дуже близькі за сенсом, але не тотожні. Під явищем розуміється щось, що рідко зустрічається і через це вважається незвичайним, винятковим. Проте, виникнувши одного разу, явище існує протягом певного часу або періодично повторюється.

У багатьох країнах світу існують постійно діючі симфонічні оркестри, але буває, що видатний музикант або група музикантів створюють свій новий оркестр або ансамбль, рівень виконання якого є набагато вищим за середнє – це явище в світі музики. Кожен виступ такого колективу на публіці стає подією національного або світового масштабу. Можна навести багато таких прикладів в багатьох видах мистецтва, але в цілому такі явища в світі мистецтва досить рідкісні.

Окрім явищ унікальних виокремлюють також явища рідкісні. До них відносяться гастролі, конкурси, фестивалі та ін. Практично будь-який театр виїжджає на гастролі. Це, так би мовити, рутина театрального життя. Але гастролі в м. Києві провідних солістів міланського оперного театру «Ла Скала» – це, звичайно, явище в театральному житті України. Хоча якщо це одиничний приїзд, то тут цілком доречно вжити слово «подія». Отже, подія – це теж унікальне явище, але одиничне, разове. Можна навести такий приклад: Перший Міжнародний конкурс ім. П.І. Чайковського – безперечно, явище в музичній культурі Росії, а перемога на ньому американського піаніста Вана Клайберна (Кліберна) – подія.

І явища, і події мають величезне значення. При цьому значення має не тільки явище саме по собі, а насамперед можливість побачити його, брати участь в ньому, спостерігати за ним. Тому в будь-якому явищі для туризму головне – його сторона подій, тобто місце і час його реалізації. Звідси, поширена практика називати все рідкісне, унікальне подіями в світі мистецтва.

Методики загальної характеристики, класифікації і оцінки явищ і події не існує, мова може йти тільки про опис.

Лекція 7

Тема: ВИКОРИСТАННЯ ТРАДИЦІЙ, НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ Й МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ В ТУРИСТИЧНІЙ ХАРАКТЕРИСТИЦІ РЕГІОНУ

План

1. Основні методи використання традицій в туристичній характеристиці регіону.

2. Використання народної творчості при формуванні туристичної характеристики регіону.

3. Основні підходи до вивчення і використання масової культури в туристичній характеристиці регіону.

1. Основні методи використання традицій в туристичній характеристиці регіону

Вивчення традицій займає істотне місце в країнознавстві та регіонознавстві.

Традиції – це система позицій, цінностей, норм поведінки і принципи відносин між людьми в країні, ритм і пульс її життя. Характеристика традицій включає аналіз існуючих типів традицій, їх місце в житті країни і їх відношення до конкретних етносів і територій.

Необхідно загальну характеристику форм реалізації традицій всіх типів дати за планом:

– всі існуючі в країні;

– найбільш розвинуті з них;

– найпривабливіші для туризму.

Традиція – виражений в соціально-організованих стереотипах груповий досвід, який шляхом просторово-часової трансмісії акумулюється і відтворюється в різноманітних людських колективах. Дане визначення дозволяє виключити з традиції індивідуальний досвід як неколективне явище, тим самим відрізняється традиція від мистецтва, яке є індивідуальною особовою творчою діяльністю. Народна творчість і масова культура, навпаки, є колективними видами творчої діяльності, основу яких складають різні типи, рівні традицій.

Розрізняють три типи традицій: етнічні (народні), національні і соціальні традиції.

Етнічні традиції в деяких публікаціях зарубіжних етнографів, культурологів та істориків називаються фольклором (народною творчістю). Фольклоризм – це наука про традицію і її закони; наука про все, що передається усно: знання, рецепти, правила і звичаї, словесні вирази, казки, легенди тощо. Фольклор або етнографічні традиції можуть бути сільськими, міськими, буржуазними, аристократичними.

Національні традиції – це система національних стандартів, що закріплюють в свідомості людини ідеї гідності, величі його нації, героїчної і славної національної історії, благородства його народу у всіх минулих і теперішніх діяннях, його видатній (за світовою значущістю) літературі, мистецтві, науці та ін. На жаль, дуже часто це призводить, в кращому випадку, до «національного романтизму», в гіршому – до конфронтації з іншими народами через минулі страждання, приниження, взаємні непорозуміння.

Соціальна традиція – це правила, вироблені суспільством чи групою людей у процесі їхньої життєдіяльності. Соціальна традиція спостерігається у правовій, релігійній, корпоративній, сімейній, естетичній, моральній сферах життя суспільства.

Традиція (будь-який тип) – це досвід, який накопичується у вигляді системи стереотипів і виявляється, реалізується в наступних формах: звичаї, ритуали, обряди, церемонії, уявлення і свята.

Звичай − це основна форма регулювання поводження, правила поведінки, які склалися внаслідок їх практичного застосування протягом тривалого часу серед людей і уособлювали собою підсумок історичного досвіду та зародки майбутнього.

Обряд − 1) узвичаєне, обов'язкове символічне дійство, приурочене до відзначення найбільш важливих подій у житті людського колективу, родини чи навіть окремої події; 2) традиційні символічні дії, що в образній формі виражають соціально визначні події в житті людини та соціуму.

Ритуал − 1) послідовне виконання обрядів, які супроводжуються відзначенням певного святкового дня чи релігійної відправи; 2) сукупність обрядів, що доповнюють релігійну відправу і становлять її зовнішнє оформлення.

Церемонія – 1) встановлений порядок урочистої справи; 2) ряд дій (ритуалів, обрядів) і мов символічного характеру, традиційно обов'язкових в тих або інших випадках суспільного і релігійного життя; 3) зовнішні форми символічні дії, дотримувані в різних випадках суспільного життя, певний зовнішній порядок дій, що мають символічне значення.

Абсолютним феноменом сучасної культури і водночас найбільш актуальною формою соціальної традиції стало шоу. Це означає, що жодне явище культури, художня подія, витвір мистецтва і т. д. не будуть відзначені громадськістю, не одержать свого визнання, якщо не набудуть форми шоу. У цієї форми свої закони. Головною умовою, що диктує правила гри, є ринковий механізм: художнє явище розглядається як бренд (торгова марка).

Звичаї, обряди, ритуали і церемонія в сучасному суспільстві (коли одночасно співіснують народна творчість, мистецтво і масова культура) змінюються дуже швидко. Деякі з них залишаються в незміненому стані, але тільки в окремих, вузькопрофесійних сферах діяльності або в архаїчних культурах. Основною формою реалізації традицій залишається свято в широкому сенсі цього слова. Особливістю проведення сучасних свят (державних, релігійних, суспільних, внутрішніх і міжнародних, зокрема

професійних, спортивних, тематичних, сімейно-особистих) стало включення до їх складу будь-яких інших форм реалізації традицій, насамперед шоу.

2. Використання народної творчості при формуванні туристичної характеристики регіону

Важливою складовою традиційної (народної) художньої культури є етнографічна, культурна спадщина. Основними елементами етнографічної спадщини є: житла, храми, одяг, начиння, народні музичні інструменти, говірки і діалекти, традиційні устрої і типи господарювання, обряди і свята та ін.

Все це – результати творчої діяльності певного народу, що дійшли до нас з минулого і зберігалися як важливі складові частини етнічної культури. Вони представлені, в основному, експозиціями музеїв або (рідко) існуючими поселеннями, що зберегли особливості етнографічної, традиційної культури. Найбільший інтерес для туризму становлять так звані живі етнографічні музеї, наприклад «Пирогово» під м. Києвом. Цей музей просто неба створений як подібність невеликого фольклорного села, де в старовинних міських і сільських будинках можна познайомитися з «жителями» в старовинному одязі, зайнятими традиційними ремеслами, роботою по господарству з використанням старовинних знарядь праці.

Кожен елемент етнографічної спадщини має яскраво виражену географічну локалізацію. Це стосується одягу, домашнього начиння, прикрас, помешкань, орнаменту, які характеризують особливості етнічної культури і ступінь їх привабливості для туризму. Все це результат народної творчості.

Найбільший інтерес в народній творчості становить безпосередньо творчий процес відтворення досвіду. Тому такими важливими для туризму є зустрічі та безпосередній контакт з народними майстрами, проведення етнографічних шоу, де спеціально підготовлені етнографічні колективи розігрують перед туристами фольклорні сценки з використанням різних форм

традиційної творчості (ритуальних пісень і танців, гулянь, приготуванням страв народної кухні). Рідше надається можливість ознайомитися із особливостями місцевої традиційної релігії або віруваннями. Народна творчість, що живе регіональними, місцевими традиціями, збереглася головним чином в сільській місцевості.

Народна творчість відображає ступінь органічного зв'язку мистецтва із життям народу. Головна властивість народної (традиційного) творчості – колективність, тобто спільність світогляду, світосприймання (обрядів, звичаїв, ритуалів) і художнього ідеалу. Із століття в століття народна творчість відбирає і шліфує накопичений досвід, зберігаючи краще, створюючи справді досконалу технологію, форми, орнамент, колорит. З часом все це отримує назву «заповіт предків».

У народній творчості, існують два напрями: витвори так званого «дійсного мистецтва» і товари широкого споживання. Витвори «дійсного мистецтва» – це оригінальні твори майстрів, а не наслідування або копії. Предмети широко споживання – це копії, виготовлені в ремісничих майстернях або на фабриках народних промислів. Враховуючи, що в наш час велику роль в художній культурі відіграє не тільки автор-творець, але і автор-виконавець, ключову позицію в художній культурі займає ідея збереження досвіду.

Основними видами народної творчості є: усна народна творчість, свята, ігри і видовища, традиційні релігії, ремесла (зокрема архітектура), кухня та ін. Кожний із видів народної творчості, у свою чергу, має внутрішню (часто досить складну) структуру. Народна музика включає пісенну, інструментальну і танцювальну творчість. Народний театр включає канонічні форми театру, спираючись на основи етнічних традицій, і поділяється на театр «живого» актора, театр тіней і ляльковий театр

Народні (етнографічні) свята, наприклад, поділяються на групи: господарсько-календарні, релігійні, сімейно-особисті. Ступінь значущості кожної групи визначається впливом традиції, що лежить в їх основі, в

культурному житті етносу. Народна творчість у міру розвитку етносу і переходу його в стадію нації поступається своїм місцем мистецтву і масовій культурі, зберігаючи свій вплив тільки у віддалених сільських місцевостях, етнічних резерватах або спеціально створених центрах народної творчості.

Найбільш істотною межею народної творчості є її зв'язок з етнічною міфологією. Розширення міжетнічних і міжкультурних зв'язків не зруйнувало міф про етнічну (національну) винятковість, значущість народного (національного) ідеалу. Навпаки, у ряді випадків національна політика держави у сфері культури спирається значною мірою на такий національний (етнічний) ідеал. Найбільш яскравими прикладами такого підходу є Франція і Японія.

Мистецтво Японії називається більшістю дослідників традиційним. Населення Японії є етнічно абсолютно однорідним, єдина мала народність – айни – практично асимілювалася. Японія як держава і як етнос впродовж тривалого історичного періоду розвивалася в повній самоізоляції від інших країн і народів. Етнічним культурним ідеалом там стала лицарська культура самураїв. Її основа – народна творчість, художній канон і традиція. Принципи культури самураїв були поширені на всю націю. Це дозволило японцям зберегти самобутність внутрішнього світу, свій спосіб життя, своєрідність духовної культури, тобто зберегти свого роду культурну і духовну самоізоляцію і на початку XX ст. після «самовідкриття» країни і вступу її до світового культурного простору. Що ж допомогло японцям вистояти під пресом нововведень у області художньої культури? Переконаність в національній винятковості, заснована на традиційній японській міфології.

Франція як держава і як етнос, навпаки, сформувалася з безлічі окремих незалежних феодальних держав, що об'єдналися навколо Парижа і центральної влади – короля. Рівень розвитку економіки і культури цих держав був приблизно однаковий, кожна з них мала розвинені культурні зв'язки з сусідами. Після об'єднання регіони впродовж тривалого часу зберігали свою етнічну, культурну самобутність. У регіонах існували великі центри художньої

культури, які часом змагалися з Парижем. Дотепер багато французів не забувають, що вони – або ельзасці, або пікардійці, або провансальці і т. д. і пишаються цим. Тому культурне об'єднання країни, створення єдиної нації було неможливе на основі одного художнього канону, однієї системи традицій. Навпаки, гасло Франції у сфері художньої культури (у мистецтві і народній творчості) можна охарактеризувати висловом «єдність в різноманітті». Тому у Франції існує національна художня культура (національне, французьке мистецтво і масова культура) і справжнє рівноправ'я всіх форм народної творчості у всіх регіонах країни. Немає французької (тобто національно-етнічної) народної творчості, але є народна творчість або Лотарингії, або Бургундії, або Аквітанії та ін., причому будь-яка з них важлива і займає почесне місце в художній культурі країни.

Разом із збереженням народної, традиційної культури важливою і необхідною умовою збереження і подальшого творчого використання накопиченого досвіду є стилізація. На основі традиційної культури, використовуючи її специфічні елементи, деталі, ритми, пластику, орнаменти, сучасні архітектори, дизайнери, модельєри, композитори, хореографи, кулінари створюють нові національні традиції, нові стильові особливості кожної нації, відповідні сучасному світогляду і духовному складу даної нації. Таким чином, традиційна (народна) культура стає частиною сьогоднішньої культури – національної і світової. Але зміна етнічної традиції, народної творчості відбувається не за бажанням окремих, навіть великих, людей або зацікавлених в цьому соціальних груп, шарів, класів, а під впливом змін в соціальному, економічному, політичному і духовному житті людей, суспільства, насамперед змін в техніці і технології виробництва. Чим більше техніко-технологічних новинок і чим інтенсивніше вони упроваджуються в економіку, тим швидше змінюються і етнічні традиції. Інтенсивність новинок безпосередньо залежить від рівня розвитку країни, ступеня її залучення в систему міжнародних відносин в області матеріальної і духовної культури.

Прикладами національної культури є національна кухня, національні свята, національний костюм і багато іншого.

Національний костюм включає елементи традиційного оформлення. Але виготовлення такого костюма здійснюється за проектами і технологією на сучасних виробництвах в масових кількостях з сучасних матеріалів фабричного виробництва. При цьому з погляду національної культури абсолютно не важливо, чи розуміє пересічна людина дійсне значення традиційної символіки костюма; несуттєво, що вона не може розказати його історію, а набагато важливіше, що вона його носить: костюм видається людині красивим, ошатним, відповідає її естетичним уявленням і втілює приналежність до певної етнічної спільності (наприклад, «вишиванка», однак погано, коли вона є лише зовнішнім атрибутом, а не станом душі).

Сучасні національні свята поділяються на державні, релігійні, суспільні внутрішні і міжнародні, тематичні та ін.

Національна кухня – це характерний стиль приготування їжі, практика і традиції, пов’язані з культурою певної нації, кулінарне мистецтво. Українська національна кухня є, до речі, однією з найбільш складних у технологічному відношенні і найбільш якісною за смаковими характеристиками.

3. Основні підходи до вивчення і використання масової культури в туристичній характеристиці регіону

У соціокультурній практиці масова культура є новим, високим рівнем стандартизації системи образів художньої і соціальної престижності, новою формою організації «культурної компетентності» сучасної людини. Масова культура не породжує оригінальних художніх образів, а лише використовує, імітує явища різних областей спеціалізованої художньої культури, користується її формами, професійними навиками і продукує їх до рівня потреб масового споживача.

Туризм – неоднозначний, багатоплановий вид діяльності. З одного боку, це високопрофесійний вид економічної, господарської діяльності, з іншого – важливий компонент масової культури. Безперечно, що практика туризму безпосередньо пов'язана з проявами масової культури. Тому роблячи коротку характеристику регіону доцільно відзначити рівень розвитку масової культури в тій країні чи регіоні, що вивчається, а також основні напрями її розвитку, наводячи відповідні приклади і пов'язавши все сказане з можливим впливом на туризм.

Масова культура є похідною від індустріального суспільства. Її появі передував розвиток кінематографа, звукозапису, звуковідтворення, радіо, телебачення і інших засобів масової інформації (ЗМІ). Вони об'єднують людей в соціальне і культурне ціле, ставши в сучасному світі носіями культури, формуючи в людських масах стандартні смаки і форми «культурного споживання», поширюючи шаблони масової культури і в привілейованих, і в малозабезпечених верствах населення. В цьому аспекті сучасні можливості ЗМІ є майже безмежними, супутниковий зв'язок та інтернет здатні донести інформацію про події в світі мистецтва і культури до мільйонів людей в десятках країн світу.

Масова культура – це продукція, що знаходить відгомін в свідомості і душах мільйонів людей, здатна створювати позитивні і негативні емоції, викликати духовне і естетичне співпереживання і насолоду. Вона розрахована на велику аудиторію і не вимагає для свого сприйняття напруження розуму і відчуттів. Поняття «масова культура» вперше з'явилося в 1957 р. в США в збірці статей «Масова культура» під редакцією Б. Розенберга і Д. Уайта.

Але історія масової культури почалася набагато раніше. Появу масової культури деякі пов'язують з прийняттям в 1870 р. у Великобританії закону про обов'язкову загальну письменність, у результаті якої найширші верстви населення одержали можливість читати романи, тобто долучитися до головного результату художньої літератури XIX ст. У 1895 р. було винайдено

кінематограф – нову форму художньої творчості, що не вимагає в глядачів навіть елементарної письменності для свого сприйняття. У цей же період отримала широке розповсюдження легка музика. Популярні пісні, мелодії, арії із оперет виконувалися самодіяльними музикантами в модних аристократичних і буржуазних салонах, ресторанах і кафе, на вулицях міст.

Все це співпало із кризою класичної художньої культури другої половини XIX – початку XX ст.

Масова культура, ледве народившись, розвивалася стихійно впродовж майже 100 років. Розвинені індустріальні і постіндустріальні суспільства, збільшуючи інтелектуальні навантаження, значно розширюють роль художньої культури в житті сучасної людини. «Мутація» художньої культури і мистецтва продовжується, набуваючи все нової форми і напрямів.

Національні і глобальні процеси, що посилюються в художній культурі, ведуть до посилення ролі масової культури в житті суспільства, народжуючи нові «шедеври», що базуються на функціональних особливостях, характерних для масової культури на противагу традиційній (етнографічній, народній) класичній (високій) культурі і авангарду.

Явища масової культури створюються професіоналами, які перетворюють складні символи художньої культури на загальнодоступні образи, поняття, схеми. Це звільняє людей від інтелектуальних зусиль, соціальної відповідальності і дає вихід їх емоціям на простішому, інфантильному рівні. У явищах масової культури, на відміну від художньої класики, споживач, як правило, виступає не пасивним глядачем (слухачем), а активним учасником творчого процесу. Це досягається шляхом постійної провокації (за допомогою вигуків «Підспівайте мені!», «Давайте разом!») або прямого включення споживача у видовищну дію: конкурси, вікторини, карнавали та ін. Особливе місце в масовій культурі посідає масове мистецтво, яке швидко розвивається. Створення феноменів масового мистецтва здійснюється на такому високому технічному рівні, що викликає щире

захоплення не тільки у масового споживача, але й у представників художньої класики.

До основних функцій масової культури належать:

– зняття психологічної напруги і вихід з конфліктних ситуацій шляхом навчання, моделювання способів поведінки в різних нестандартних ситуаціях;

– спрощення пошуку і відбору інформації, вибору варіацій вчинків, думок в нестійкому, мінливому світі;

– формування національних ідеалів, стандартів – орієнтирів «високого» способу життя, гідного наслідуванню.

Вважається, що існує більше десяти основних напрямів сучасної масової культури. Обмежимося тими, які, на наш погляд, можуть безпосередньо виступати як умови розвитку туризму:

– індустрія розважального дозвілля, включаючи масову художню культуру, масові постановочно-видовищні уявлення, професійний спорт (як видовище для уболівальників), установи для проведення організованого розважального дозвілля (клуби, дискотеки, танцмайданчики тощо) та інші види шоу;

– індустрія оздоровчого дозвілля (курортна індустрія, оздоровчі, спортивні і фітнес-центри, медичні, фармацевтичні, парфюмерні і косметичні центри, кабінети, лікарні), включаючи оздоровчий і спортивний туризм;

– індустрія інтелектуального дозвілля (художня самодіяльність, колекціонування, кухні і клуби за інтересами, товариства прихильників будь-чого, науково-просвітницькі установи і об’єднання), включаючи культурний, релігійний, екологічний туризм;

– різного роду ігрові комплекси (від механічних ігрових автоматів до систем віртуальної реальності, включаючи розвиваючі та розважальні комплекси і парки).

Лекція 8

Тема: ХАРАКТЕРИСТИКА ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ ПОЛЬЩІ

План

1. Розташування та природно-кліматичні умови.

2. Розвиток економіки, транспортне сполучення.

3. Історична довідка.

4. Об’єкти культурної спадщини.

5. Розвиток основних видів туризму.

6. Національна кухня.

7. Народні свята, фестивалі, масові заходи, атракції.

1. Розташування та природно-кліматичні умови

Загальна площа польської частини Карпатського регіону займає поверхню 18 688 км^2, що становить 7 % території всієї країни і близько 10 % території всієї гірської системи Карпат. Це найбільш масивна та піднесена частина Карпатської гірської системи, яка включає оригінальні у геолого-геоморфологічному та біогеографічному відношеннях Татранські, Баб’є-Гурські, Пієнінські та Бещадські гори. Найвища точка Польщі знаходиться у Татрах – г. Риси (2499 м).

Клімат регіону має перехідний характер між антлантичним і континентальним, до того ж східна частина Карпат знаходиться під більшим впливом континентального кліматичного поясу.

Майже вся територія Польських Карпат лежить в басейні р. Вісли і тільки невелика її частина (околиці Дольних Устрік) в басейні р. Дністра. Важливими

ріками гірського регіону Польщі є також Дунаєць, Бяла, Ропа, Віслока, Вислок і Сан.

Варто згадати Солінське озеро − найбільше у Польщі штучне регулювально-енергетичне водосховище з рекордним об'ємом (474 млн м³), площею (21 км²) і береговою лінією (156 км). Це озеро побудовано для захисту долини Сану від повені.

До найбільших і добре знаних озер, що знаходяться у польській частині Татр, відноситься і Морське Око, розташоване на висоті 1395 м.н.р.м. Площа плеса становить 34,5 га, глибина сягає до 51 м, довжина – 862 м, ширина – 566 м.

Говорячи про екосистеми Польських Карпатах, потрібно відзначити, що в даному регіоні функціонують такі національні парки, як Баб'є-Гурський, Татранський, Горчанський і Пієнінський, що розташовані в Західних Карпатах, а також Бещадський у Східних.

Згідно з адміністративним поділом, польська частина Карпат належить до Підкарпатського воєводства, до якого входять міста на правах повіту (міські повіти): Ряшів, Кросно, Перемишль, Тарнобжег.

Польські Карпати населяє близько 2350 тис. чол., біля 40 % населення проживає у містах. Середня густота населення складає від 26 чол. на км^2 у горах до 2,8 тис. чол. на км^2 у містах.

2. Розвиток економіки, транспортне сполучення

Польська частина Карпатського регіону є переважно сільськогосподарським районом. Саме у сільському господарстві працює близько 45 % працевлаштованих осіб (середній загальнопольський показник складає 27 %), у промисловості − 20 %, на інші сфери господарства припадає близько 35 %. В с/г переважають вирощування зерна, картоплі, цукрових буряків, а також відгодівля худоби і овець. Головними галузями промисловості є електромеханічна, хімічна, скляна, легка і меблева.

До найбільших промислових осередків даного регіону належать такі міста, як Бохня, Дембіца, Ярослав, Ясло, Кросно, Лежайськ, Нова Старина, Мелець, Перемишль, Жешів, Санок, Тарнів.

Стосовно шляхів транспортного сполучення потрібно відзначити, що польська частина Карпатського регіону не має міжнародних аеропортів. Найближчі міжнародні аеропорти знаходяться у Варшаві та Кракові. В регіоні існують аеропорти Жешов – Ясінка (пасажирський аеропорт для місцевого сполучення), Кросно **(**спортивний аеропорт).

Найважливішими міжнародними автомобільними дорогами є: Е 40 − Згоржелець (прикордонний перехід з Німеччиною) − Тарнув − Жешув − Перемишль − Медика (прикордонний перехід з Україною), Е 371 − Радом − Жешув − Кросно − Барвінок (прикордонний перехід з Словаччиною).

До найважливіших залізничних шляхів відносяться: Краків − Перемишль − Львів (Україна); Ясло − Кросно − Санок − Загуж − Хирів (Україна); Загуж − Межилаборці (Словаччина).

3. Історична довідка

Польща як країна виникла внаслідок консолідації західнослов'янських племен і племінних союзів межиріччя Вісли й Одри, яких нараховувалось на польських землях понад п'ятдесят. Об'єднання здійснило племінне князівство полян з центром у м. Гнєзно у другій половині IX − першій половині X ст., за правління князівської династії П'ястів.

Першим достовірним правителем Польщі був Великопольський князь Мешко I з роду П'ястів (960−992 рр.), який у 966 р. прийняв християнство за західним обрядом. Перші століття державності Польщі були часом зближення з латинською культурою Заходу і її безпосереднім впливом. Разом із збереженням пам'яті про власні традиції та самоусвідомленням себе як етносу польське суспільство запозичує досвід християнізації усіх ланок життя Заходу. Держава, культура і релігія в її християнсько-католицькому варіанті стають

нерозривними.

В період правління наступника Мешка I – його сина Болеслава I Хороброго (967−1025 рр.) – Польське князівство досягло вершини своєї могутності і отримало міжнародне визнання. У 1025 р. Болеслав був коронований, а держава отримала назву Королівство Польське, столицею якого було Гнєзно, потім – Познань, а з середини XI ст. − Краків.

Одночасно з утвердженням національної держави, створенням літературних пам'яток релігійного і світського характеру, започаткуванням шкіл носієм культури Польщі цього періоду були архітектура й містобудування, передусім у центрах резиденції монарха, ремісництва й торгівлі. Польська архітектура XI−XII ст. − це переважно церковні споруди романського стилю з відчутними впливами західних взірців. Зокрема, виділяються збудовані в романському стилі (чи перебудовані) собори в Гнєзно, Познані, Кракові, Плоцьку, монастирські храми в Тинці, Крушвиці, церква Святого Антонія в Кракові. Найвизначнішою пам'яткою мистецтва даної епохи вважаються бронзові двері Гнєзненського кафедрального собору (друга половина XII ст.), прикрашені 18 скульптурними сценами із життя Святого Войцеха.

На відміну від культурного, політичне життя країни цього періоду перетворилося на арену численних міжусобних війн. Після смерті Болеслава I розпочалась боротьба за королівську владу між його спадкоємцями. Так, в 1025−1034 рр. престол Польської держави посідає Мешко II, в 1037−1058 рр. влада в країні переходить до рук Казимира I, 1058−1079 роки відзначаються правлінням Болеслава II, 1079−1102 − Владислава Германа, 1102−1106 − Збігнева, 1106−1138 − Болеслава III. Тільки наприкінці XII − на початку XIV ст. куявськомку князю Владиславу I Локетку вдалося перемогти удільних князів, об'єднати значну частину польських земель під своєю владою і 1320 року коронуватися в Кракові.

Політику подальшого об'єднання польських земель продовжив Казимир III Великий (1333−1370 рр.). Він багато зробив для зміцнення центральної

влади: поділив країну на воєводства і каштелянства, провів грошову реформу, провадив активну зовнішню політику, намагався стримувати експансію німців і хрестоносців. За правління Казимира III важливою подією в історії польської культури цього часу стало заснування Краківського університету (1364 р.) – одного з найстаріших закладів вищої освіти й науки країни. Наприкінці XIV ст. папською буллою санкціоновано створення в Кракові теологічного факультету. Ця обставина була продиктована потребами підготовки еліти духівництва і сприяння християнізації Литви, яка на той час вже входила до складу Польської держави.

У системі шкільної освіти при єпископських кафедрах і містах запроваджувалося викладання наук не лише тривіуму (граматика, діалектика, риторика), а й квадривіуму (арифметика, геометрія, астрономія, музика). Базовий рівень системи освіти також становили парафіяльні школи в межах тривіуму. У XV ст. їх налічувалося близько 3000. Великої популярності набули поїздки на навчання до інших країн, особливо − до Італії.

У XVI ст. Польща досягла найбільшої могутності й авторитету. Люблінська унія 1569 р. включила до складу Польщі землі Великого Литовського князівства з великими теренами України і Білорусії. Польща стала великою багатонаціональною державою, в якій не-поляки складали близько половини населення. Потрібно відзначити, що польська культура в цей період досягла загальноєвропейських вершин. Серед великих наукових досягнень – трактат Міколая Коперника «Про обертання небесних сфер» (1543 р.), а також Климента Яницького (1516−1543 рр.), котрого увінчали в Римі лавровим вінком як кращого латинського поета. До епохи Ренесансу, яку називають «золотим віком» польської історії і культури, належить творчість поета Яна Кохановського (1530−1584 рр.), який підніс на новий рівень розвиток національної мови. Серед його ліричних творів − «Елегії», «Пісні», «Фрашки», «Трени».

Устрій, що склався у XVI ст., отримав назву «шляхетської демократії», а сама держава стала називатись Річ Посполита (1569 р.). Протягом XVI ст. на

південному сході Польща змушена була постійно стримувати експансію Османської імперії, на сході тривали сутички з Московським царством за Смоленщину. У 1648 вибухнула національно-визвольна війна українського народу під проводом Богдана Хмельницького (1648−1657 рр.), яка різко послабила військові можливості Польщі.

У 1672 р. розпочався тридцятирічний період війн з Туреччиною. Видатну роль в них відіграв король Речі Посполитої, польський полководець Ян III Собєський, котрий здобув чимало перемог над турецькими військами, з яких найславнішою була битва під Віднем в 1683 р. Новий польський король Август II Фрідерік втягнув країну у Північну війну 1700−1721 рр. проти Швеції. Опанувавши значну частину польських земель, шведи сприяли обранню на трон молодого магната Станіслава Лещинського. Тільки розгром шведської армії у Полтавській битві 1709 р. змусив їх залишити польські землі.

У XVIII ст. Варшава стає столицею Речі Посполитої та починає відігравати важливу культурно-економічну роль. Над містом височів готичний замок − резиденція мазовецьких князів, а згодом польських королів. Неподалік знаходився костел Святого Яна, а навколо ратуші, поблизу ринку, постали кам’яні будівлі городян. «Старе місто», як уже тоді називали цю частину Варшави, було оточене подвійним кільцем стін і глибоким ровом. Поруч зводилося так зване «Нове місто» − центр торгівлі і промисловості, де розташувалися численні пивоварні, зерносховища і млини. У торгові дні до Варшави з’їжджались іноземні купці, привозячи прянощі, вина, шовкові тканини, предмети розкоші, купуючи деревину, хліб і хутра.

Втративши в подальшому свою економічну, державну могутність, Польща перетворюється на іграшку для сильних сусідів. Пруссія, Австрія та Росія здійснили три поділи Польщі (1772 р., 1793 р., 1975 р.), після чого Польща як держава була ліквідована.

Незважаючи на те, що польські землі були розділені та входили до складу трьох імперій, початок XX ст. ознаменувався важливими зрушеннями в духовній і матеріальній культурі польського суспільства. Індустріалізація та

урбанізація перетворилися на визначальні ознаки того часу: бурхливий розвиток промисловості сприяв швидкому зростанню міст, у яких електрична енергія використовувалася не лише на виробництві, але й для освітлення вулиць та будинків, споруджувалися водогінні та каналізаційні мережі. У Кракові (1901 р.) та у Варшаві (1908 р.) з'явився електротрамвай. У життя поступово запроваджувалися автомобіль, телефон, кіно тощо. Водогін та каналізація функціонували в небагатьох містах. У 1925 р. розпочала роботу перша польська радіостанція.

Рівень освіти, який був тісно пов'язаний з соціально-економічним і політичним становищем в різних частинах польських земель, перетворився на важливий фактор розвитку суспільства. У Кракові діяли Торговельна академія, Академія витончених мистецтв, Вищі жіночі курси, учительські семінарії. В інших частинах польських земель вищих навчальних закладів не існувало. У міжвоєнний період у Польщі існувало близько 26 тис. бібліотек, понад 900 «народних домів», майже 1000 народних театрів та 175 музеїв.

У польському образотворчому мистецтві початку XX ст. все сильніше стали проявлятися прагнення художників до пожвавленого усвідомлення суперечностей буття та все більше відчувався вплив авангардистських естетичних ідей. Модернізм у образотворчому мистецтві проявлявся у прагненні наслідувати західний імпресіонізм та символізм (Я. Мальчевський, В. Тетмайєр, Ю. Мохоффер, С Висп'янський), а також експресіонізм (В. Войткевич). У скульптурі поряд з академізмом («Гладіатор», «Боян» П. Веленського) провідні позиції залишалися у прихильників реалізму: пам'ятники Міцкевичу у Варшаві та Копернику у Кракові (А. Кужава, Ц. Годебський). Впливи імпресіонізму й символізму проявилися у творчості В. Шимановського (пам'ятник Ф. Шопену у Варшаві).

Розвиток архітектури цього періоду відзначався зведенням у Варшаві будівель Військового міністерства й Національного театру (Ч. Пшибильський), Геологічного інституту й Сільськогосподарського банку (М. Лялевич), банку «Під орлами» (Я. Теуріх), Міністерства закордонних справ (Б. Пневський)

тощо.

Однак Друга світова війна та гітлерівська окупація завдали значних втрат польській культурі. Було зруйновано понад п’ять тисяч шкільних будівель, багато вищих навчальних закладів, бібліотек, музеїв, архівів, пам’яток архітектури. Багато міст лежало в руїнах. Нацисти знищили 43 % культурних цінностей. Чисельність інтелігенції скоротилася на третину.

Після закінчення війни в Польщі досить швидкими темпами розвивалася система вищої освіти. Так, кількість вузів збільшилася з 56 у 1948 р. до 91 у 1982 р. У цей час були відкриті нові університети в Лодзі, Туроні та інших містах. Кадри вищої кваліфікації готувалися також в одинадцяти політехнічних, шести економічних, десяти медичних, одинадцяти педагогічних, дев’яти сільськогосподарських та сімнадцяти мистецьких вузах. Широкий доступ до вищої освіти отримали діти робітників і селян. Серед професійно зайнятого населення особи з вищою освітою в 1985 р. становили майже 8 % (понад 1,4 млн. осіб), а з середньою освітою − 27 % (понад 4,8 млн. осіб).

Центри розвитку науки перемістилися з університетів до Польської академії наук (1951 р.), у структурі якої діяли десятки дослідних інститутів, які вели фундаментальні дослідження в різних галузях. Значний внесок у розвиток польської науки здійснювали вчені вищої школи, де було зосереджено близько 70 % наукових кадрів.

Широку популярність у Польщі та за її межами здобули кінофільми, створені режисерами А. Вайдою, К. Зануссі, Є. Кавалеровичем, А. Мунком. До скарбниці національного і світового музичного мистецтва увійшли твори композиторів В. Лютоспавського, Т. Берди, К. Пендеровського. На початку 80-х років XX ст. у Польщі налічувалося 9 оперних театрів, 19 філармоній, 9 симфонічних оркестрів, а також два державних ансамблі пісні і танцю − «Мазовше» і «Шльонськ».

В комуністичній Польщі нараховувалося 36,5 тис. бібліотек, понад дві тисячі кінотеатрів і майже півтисячі музеїв. Художньо-естетичні смаки більшості поляків формувалися вже не традиційним фольклором, а кіно, радіо,

телебаченням, пресою.

Політика «перебудови», що проводилась М. Горбачовим в СРСР наприкінці 80-х рр. XX ст., призвела до значних змін і в Польщі. Був покладений початок переходу від тоталітаризму до демократичного суспільства. Влітку 1991 р. відбулись перші демократичні вибори до Національних зборів Польщі, восени того ж року президентом країни було обрано Леха Валенсу.

4. Об'єкти культурної спадщини

Польська частина Карпатського регіону має багату історико-культурну спадщину, до якої належать середньовічні замки, палаци в стилі бароко, резиденції магнатів, храми, сакральні об'єкти, свідчення розвитку різних релігій і традицій, музеї під відкритим небом тощо.

Історико-архітектурні пам'ятки

Кросненський повіт

Кросно

Парафіальний костел XIV−XVII ст.;
Костел Францисканців XV−XVI ст.

Беч

Парафіальний костел XV−XVI ст.;
Фрагменти оборонних мурів XIII−XVII ст.;
Кам'яниця XVI−XVII ст.

Дукля

Ратуша XVII−XIX ст.;
Парафіальний костел XVIII ст.;
Палацовий ансамбль Мнішхів (садиба-музей) XVII−XVIII ст.

Хачів

Дерев'яний костел перша половина XV ст.

Івонич Здруй

Дерев'яна забудова оздоровниці XIX ст.

Лесько

Парафіяльний костел перша половина XVI ст.;
Синагога кінець XVI – початок XVII ст.;
Цвинтар XVI ст. (один із найстаріших в Польщі);
Замок Кмітів XVI ст.

Оджикон

Руїни фортеці XIV ст.

Санок

Церква XVIII ст.;
Костел Францісканців XVII ст.

Перемишльський повіт

Перемишль

Замок XV ст., перебудований у XVI і XVII ст.;
Катедра, збудована у XVI−XVII ст. на місці романської будівлі XIII ст.;
Кам'яниці на Ринку XVI−XVII ст.;
Рештки міських оборонних мурів XV−XVII ст.;
Фортифікації Перемишльської фортеці 1878−1914 рр. (під час Першої світової війни Перемишльська фортеця була третя за величиною у Європі);
Палац Любомирських (1885–1887 рр.);
Монастирські ансамблі: Кармелітів 1625−1630 рр. (ранньобароковий); Єзуїтів 1627−1679 рр. (бароковий); Францисканців 1754−1778 рр. (пізньобароковий з елементами рококо).

Ярослав

Костельний ансамбль Бернардинців XVII ст. з оборонними мурами.

Ряшівський повіт

Ряшів

Палац Любомиських XVIII ст.;
Парафіяльний собор XVIII ст.;
Костельний ансамбль Бернардинців початок XVII ст.;
Міщанські кам'яниці XVII−XIX ст.;
Синагоги XVII, XVIII ст.

Лежайськ

Парафіальний костел початок XVII ст. з оборонними мурами і оглядовою вежею;
Костельний ансамбль Бернардинців XVII ст. (один з найбільших у Європі).

Ланцут

Замок Любомирських перша половина XVII ст.

Музеї

Кросненський повіт

Окружний музей в м. Кросно;
Музей ремесел в м. Кросно;
Краєзнавчий музей в м. Бечу;
Музей нафтового промислу ім. Ігнатія Лукашевича;
Історичний музей-палац в м. Дуклі;
Краєзнавчий музей в м. Ясло;
Історичний музей в м. Санок.

Перемишльський повіт

Краєзнавчий музей;
Національний музей землі Перемишльської;
Єпархіальний музей.

Ряшівський повіт

Етнографічний музей ім. Ф. Котулі.

5. Розвиток основних видів туризму

Польська частина Карпатського регіону широко відома як регіон з великими туристичними можливостями. Чисте природне середовище, чудові ландшафти, багатство пам'яток минулого вже давно приваблюють сюди вітчизняних і закордонних туристів.

Гори Бещади, Низького Бескиду та Погужа створюють досконалі умови до впровадження пішохідного і лижного туризму. Найвідоміший польський курорт Закопане («зимова столиця Польщі») розташований на висоті 750–1100 м.н.р.м., у вузькій улоговині між Татрами й ланцюгом Губалувки. Тут знаходиться траса для лижників, яка має довжину 2600 м.

Води регіону (зокрема, штучні водосховища) приваблюють прихильників водного спорту − греблярів, каякістів, а також рибаків. В цьому контексті велике значення має Солінське водосховище, де водний туризм розвивається завдяки

базам вітрильного спорту і яхтовим пристаням, розташованим навколо озера. Сезон вітрильного спорту на Солінському озері триває з травня до листопада. Зважаючи на сприятливий вітер, найкраще плавати у травні-червні та вересні-жовтні.

Слід згадати також Морське Око – озеро, яке відвідують до трьох тисяч осіб на день (близько мільйона за рік).

Польська частина Карпатського регіону має добре розвинуту інфраструктуру місць ночівлі, пристосованою до потреб приїжджих. Окрім придорожніх готелів, відпочинкових осередків і пансіонатів тут вистачає також місць, де можна знайти порівняно дешевий нічліг, − приватні квартири, молодіжні і гірські туристичні притулки, кемпінги і наметові майданчики. Зараз великою популярністю користуються агротуристичні господарства, які окрім звичайного «даху над головою» пропонують своїм гостям низку інших послуг (кінні прогулянки, вогнища, гірські велосипеди та ін.).

Ночівлева база у регіоні розташована досить рівномірно, однак найбільша кількість місць ночівлі, що відвідуються туристами, знаходяться у Бещадах, Низьких Бескидах, популярністю користуються також оздоровниці Риманів Здруй і Івонич Здруй.

6. Національна кухня

Бурхлива історія країни наклала свій відбиток і на національну кухню. Значні зміни в ній відбулися, коли в 1333 році польським королем став нащадок чеської династії Казимир III Великий. Король закохався в красуню-єврейку й завдяки її впливу після 1340 року в Польщу стали переселятися гнані євреї з усієї Європи. Польське населення перейняло цілий ряд єврейських страв, згодом модифікувавши їх на свій лад. Фаршированa риба, з якої ще в сирому вигляді мистецьки витягають всі кості, сьогодні належить до святкових страв, так само як і фаршированa гусяча шийка.

Через 180 років після переселення євреїв у Галичину польський король

Сигізмунд I Старий в одружився з Боною Міланською з роду Сфорца (1518 р.), що внесла в кухню польської знаті елементи італійської кухні. Тісні зв'язки Польщі із Чехією й Австрією також наклали свій відбиток на розвиток польської національної кухні.

У цілому ж польська кухня зберегла свій патріархально-селянський характер. Супи з буряка, капусти, помідорів, гарбуза й щавлю нерідко становлять єдину страву обіду або вечері. Ці супи неодмінно супроводжує селянський, головним чином, житній хліб.

У спекотні літні дні польські горяни готують холодні супи з полуниці, черешні, яблук, груш, лісових ягід. Восени популярними є супи з огірків і грибів. В аграрних областях дотепер існують традиційні страви з круп, до яких додають смажену свинину, солонину або м'ясо птаха. Польська кухня славиться різноманіттям варених і твердокопчених ковбас, які в гарячому й холодному виді входять до повсякденного харчування з ранку до вечора.

Завдяки сусідству із Пруссією в Польщі поширилося приготування картоплі, зокрема картопляної запіканки, галушок з картопляного тіста, що готується на основі сирої тертої картоплі.

Знавці та цінителі смачної їжі мають особливу слабкість до так званих картач – різновиду пельменів з начинкою до складу якої входять гриби, м'ясо чи капуста.

У гірських районах Малої Польщі (Татри, Бескиди) великою популярністю користується тушкована в пиві свинина з додаванням спецій і овочів. З супів жителі району Бескид надають перевагу журу – пісному (молочному) чи м'ясному кислому супу, що заправляється квасом (заквакою на основі вівсяного, житнього борошна). Сюди зазвичай входять копчене м'ясо і варене яйце.

В районі Татр поширені квасниці – різновид капусняка, що готується з великою кількістю свинячого м'яса, в тому числі копченого. Популярною в досліджуваній місцевості є й квасниця, приготована на бульйоні з свинячої голови, яка подається з гарячою відвареною картоплею.

Добре знаним в Польських Карпатах також є барщ − борщ з квашеного буряка та книдлі, що готуються з борошна, незначної кількості домашнього творогу, картоплі та яєць. Зазвичай книдлі додаються в суп або подаються до нього.

Атрибутом національної кухні польських горян, що живуть в районі Татр, є печена баранина, а також овечі сири бундза і оципка, які тут роблять уже понад 450 років. Справжній осципок повинен мати гарний аромат, на смак бути трішки солоним (пропорції: 60 % овечого молока, 40 % коров'ячого). Осципок їдять у різних формах – на грилі, підсмажений з варенням, як холодну закуску.

Серед солодких делікатесів особливої уваги заслуговують «маківки» – десерт з розтертого маку з додаванням меду, ізюму, горіхів і сухофруктів. Солодку масу, покладену на тонкі скибочки солодкого хліба або печива, заливають гарячим молоком, потім охолоджують і подають до столу.

Популярними в Польщі є мазурки – різновид пісочного печива з фруктовим та горіховим наповненням. Традиційні мазурки готують зі сливами або яблуками. Однак сучасна мазурка робиться частіше з апельсинами або лимонами.

7. Народні свята, фестивалі, масові заходи, атракції

Основна релігія поляків − християнство. Віруючі є в основному римо-католиками (80−90 %), частина належить до східних православних. Існує також незначна частка протестантів.

З календарних зимових свят особливо шанобливими в Карпатському регіоні Польщі є «різдвяні роки». У їх обрядовості простежуються елементи аграрної магії скотарства, культу предків. Переддень Різдва (пол. Boze Narodzenie) – Святвечір і перший його день вважаються сімейними святами. Тому в цей час прийнято збиратися в будинку батьків або в колі своєї сім'ї. На Святу вечерю обов'язково готують 12 пісних страв, серед яких рибні страви мають особливе значення. Цікавим є той факт, що перед їжею співтрапезники

розламують облатни (пісні борошняні коржі), одаровують ними один одного, бажаючи щасливого нового року, здоров'я, успіху. Також у ці дні проводять святочні і новорічні ворожіння, виступи ряджених.

Славиться суспільними гуляннями польський карнавал – «Масниця». В останній четвер перед Пасхальним постом їдять спеціально випечені до цього дня пампушки, млинці.

Головне весняне свято поляків «Вєльканоц» (пол. Wielkanoc) – Великдень – поляки відзначають дуже урочисто, як і за старих часів. Цього дня фарбують яйця, випікають обрядовий хліб, який освячують в костьолі, готують різноманітну святкову їжу. Частково збереглися звичаї ходіння ряджених по дворах і обливання водою в пасхальний понеділок дівчат і вівторок − хлопців.

Дуже цікавим серед звичаїв та традицій в системі масового туризму польських горян є проведення фестивалю «Осципка». Щороку у серпні в Закопане організовують гуляння на честь осципка – копченого сиру, який виготовляють польські горяни – гуралі. Цим продуктом наші західні сусіди пишаються по-особливому. Адже сир з овечого молока, який ззовні нагадує різьблений виріб з дерева, віднедавна внесений до списку традиційних регіональних продуктів ЄС. Упродовж кількох років поляки відстоювали право осципка зайняти гідне місце у переліку національних продуктів. Тамтешні вівчарі повинні були довести Єврокомісії, що виготовляють вони осципок більш аніж чотири століття.

Коли ще всі навколо сплять, у колибі, на полонині, кипить робота. Чабан приходить сюди о п’ятій ранку, і його робочий день може тривати до вечора. Щоб зробити осципок, треба мати міцні руки, адже потрібно витиснути з сирної кульки усю сироватку. Після того, як витиснуть рідину, безформну кулю розминають у руках та закладають у дерев’яні обручі − звідси й ефект різьбленого візерунка. Опісля сирий осципок на добу кладуть до міцного соляного розчину, потім висушують і десять днів зберігають на полиці під дахом колиби, щоб прокоптився.

У серпневі дні в гірській столиці Польщі національний продукт

вшановують парадом. З цієї нагоди до Закопане з'їжджаються чабани-майстри осципка з довколишніх сіл та містечок.

Лекція 9

Тема: ХАРАКТЕРИСТИКА ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ СЛОВАЧЧИНИ

План

1. Розташування та природно-кліматичні умови.

2. Розвиток економіки, транспортне сполучення.

3. Історична довідка.

4. Об'єкти культурної спадщини.

5. Розвиток основних видів туризму.

6. Національна кухня.

7. Народні свята, фестивалі, масові заходи, атракції.

1. Розташування та природно-кліматичні умови

Загальна площа словацької частини Карпатського регіону складає 10 458 км^2 − близько 17 % території всієї гірської системи Карпат. Словаччина оточена з півночі й північного сходу гірськими ланцюгами Західних Карпат. Найбільшої висоти вони досягають у Високих Татрах, де знаходиться найвища вершина країни – пік Герлаховський штит (2655 м), піки Кривань і Дюмбьєр, висота яких перевищує 1850 м.

Клімат регіону має проміжні риси між атлантичним і континентальним. Зима − холодна й суха, літо − тепле й вологе. Найбільша кількість опадів випадає в горах. Середня денна температура взимку −2 °С, влітку +21 °С. У Високих Татрах основними є тільки дві пори року − зима і літо, а весна й осінь тривають до двох тижнів кожна. У високогірних місцях сніг тримається

130 днів на рік.

Словацька частина Карпатського регіону лежить в басейні р. Дунаю, в яку впадають менші ріки (Ваг, Нітра і Грон). У лісистих горах Карпат мають витоки наступні річки: Торіса, Топлі, Лаборець. На ріках збудовано кілька водосховищ, найбільшими з яких є Земплінська Сірава (відома також як Словацьке море), а також Велика Домаса.

Значна частина Словацьких Карпат охороняється у вигляді національних парків та охоронних ландшафтних областей. Сюди належать Національний парк Полонини, ландшафтні парки Східні Карпати, Вигорлат, Латориця, Словацький Карст, численні резервати і пам'ятки природи. Національний парк «Полонини», а також частина охоронної області «Східні Карпати» входять до складу Міжнародного біосферного резервату ЮНЕСКО – Східні Карпати.

Словацька частина Карпатського регіону займає територію Східної Словаччини і адміністративно належить до двох країв: Кошицького і Пряшівського. До її складу входять повіти (райони): Бардейїв, Гуменне, Кошице, Межилаборці, Михайловці, Пряшів, Сабинів, Сніна, Собранці, Стропків, Свидник, Требишів, Вранів.

В Словацьких Карпатах проживає близько 1 108 тис. осіб.

2. Розвиток економіки, транспортне сполучення

Головними галузями економіки Східної Словаччини є важка, харчова, хімічна промисловість, а також сільське і лісове господарство. Серед найбільших промислових центрів виділяються Братислава і Кошице.

Словаччина має родовища бурого вугілля біля Гандлова на Заході і Модрі-Камень на Півдні. Буре вугілля використовують як паливо на електростанціях і в будинках, а також як сировину в хімічній промисловості. У самій Словаччині є невеликі родовища природного газу. У Карпатах ведеться видобуток залізної руди, міді, марганцю, магнезиту, свинцю і цинку.

В сільському господарстві зайнята третина словацьких земель.

Традиційне заняття тутешніх селян − землеробство. На родючих низинах вирощують пшеницю, ячмінь, цукровий буряк, кукурудзу. Жито є менш поширеним, овес вирощують у гірських областях, кукурудзу − у теплих рівнинних областях півдня. У долині ріки Ваг розвинуті тютюнництво і плодівництво.

Садівництво поширене в усіх районах, крім холодних гірських. В теплих районах важливу роль має виноградарство, яке розвинуте на схилах Карпат у Західно-Словенському краї.

У гірських районах основним заняттям населення є тваринництво, а саме: розведення великої рогатої худоби, овець, свиней або волів. Давні традиції має і вівчарство. Тут існує два способи випасу овець: 1) випас індивідуально або колективно на полях, при цьому щоденно овець приганяли в село; 2) весною й восени − на луках біля села, а влітку – на високогірних луках, де вівчарі будували собі хату, а для овець − кошари.

Щодо транспортного сполучення досліджуваного регіону потрібно відзначити, що довжина залізниць становить понад 3,5 тис. км, автошляхів − близько 18 тис. км. На р. Дунаї розвинуто судноплавство.

Повітряний транспорт також набув широкого розвитку в регіонах Словаччини. Головні аеропорти знаходяться в Братиславі й Комарно.

3. Історична довідка

Завдяки сприятливим природним умовам на території нинішньої Словаччини люди почали оселятися з найдавніших часів. У письмових джерелах згадуються переважно кельти, римляни та німецькі племена. Слов’янські племена прийшли до Карпатської улоговини в V−VI ст. У той час виникла імперія Само − перша держава західних слов’ян. Наприкінці VIII ст. у західній Словаччині виникло князівство Прібіни, а в південній Моравії − князівство Моймір, які згодом об’єдналися в державу Велика Моравія.

Починаючи з XI–XII ст. тут будуються численні замки, князівські палаци

й церкви, переважно в романському стилі. До наших днів збереглися храм св. Марії поблизу Нітри, замок у Спиші та ін. В XIV–XV ст. в Угорщині запанував готичний стиль. Для забудови міст здебільшого запрошувалися майстри з-за кордону, хоча працювали й місцеві: Штефан з Кошице, Ян з Пряшева та ін. Відомими пам'ятками готики цього періоду є костели в Банській Штявниці, каплиця св. Катерини у Братиславі, Спишський, Нітранський, Тречинський замки. У другій половині XV ст. у стилі Раннього Ренесансу будуються палаци та міські ратуші в містах Спиш, Нітра, Жиліна тощо.

У XIV ст. на словацьких землях розвивається живопис і скульптура. Справжніми центрами мистецтва стали Спиш, Тренчин, Нітра, Кошице та інші міста, де працювали малярі, різьбярі по дереву й каменю, скульптори.

Діяльність короля Карла Роберта, який наділяв словацькими землями своїх родичів з Італії, сприяла розвиткові культурних зв'язків Словаччини з іншими країнами. З тих часів зберігся настінний живопис з алегоричними зображеннями коронації Карла в Спишському соборі (1317 р.).

Починаючи з 1529 р. населення південної частини словацьких земель вперше зіткнулася з османським військом. Після падіння в 1543 р. фортеці Естерг (центр угорської римо-католицької церкви) для завойовників був відкритий шлях до словацьких земель. За часів османського панування угорську шляхту було позбавлено всіх земель і майна, десятки тисяч людей потрапили в рабство. Економіка краю була дезорганізована й майже цілком зруйнована.

Важливим чинником розвитку культурних процесів наступного періоду Словаччини стало входження її (так само як і Чехії) до складу однієї держави − Габсбурзької монархії. Етнічна близькість народів сприяла посиленню впливу чеської культури на формування національної самосвідомості. Так, у словацьких землях поширилася так звана «біблійшина» − чеська мова, якою було перекладено Біблію (відома під назвою Краліцької). Поступово «біблійшина» утвердилася як мова писемності певної частини словаків, нею видавалися навіть королівські розпорядження.

Поширення ідей Реформації сприяло змінам у галузі освіти. Найвідомішими були протестантські школи в Бардієві, Глаговце, Біточі, католицькі − у Тарнаві. У другій половині XVI ст. на території Словаччини налічувалося понад 130 шкіл. Але якщо в районі Братислави, в Малих Карпатах і на Загір'ї школи функціонували майже в кожному населеному пункті, то в інших регіонах їх було значно менше. В подальшому були відкриті єзуїтські школи, гімназії та університети. Так, у 1635 р. був заснований Тарнавський університет, який мав теологічний, філософський та юридичний факультети, у 1657 р. − Кошицький університет.

Вже на початку XVI ст. в королівських містах словацьких земель активно будувалися храми, ратуші, фортифікаційні споруди. В архітектурі, образотворчому мистецтві переважала пізня готика. Європейське визнання здобули майстри кошицької архітектурної та скульптурної шкіл.

Поступово готичний стиль поступається місцем Ренесансу. На зміну архітектурного стилю вплинули італійські майстри, які брали участь у будівництві фортець. Було перебудовано стару фортецю в Комарно, збудовано фортецю Нові Замки. Розпочалося також спорудження костелів, які виконували оборонну функцію, серед них: храми в Битчі, Бетлановце, Стражскі, Маркошевце тощо. Фасади будівель ренесансного стилю утворювали справжні ансамблі, такі як у Банській Бистриці та Банській Штавниці.

Період поінформованого абсолютизму за правління імператора Йосипа II (1765−1790 рр.) мав особливо важливе значення для розвитку Словаччини. Хоча соціальні реформи і релігійна терпимість сприятливо вплинули на Словаччину, введення німецької мови в Угорщині викликало обурення місцевого населення, що, в свою чергу, подіяло й на словаків.

Зростання угорської національної самосвідомості сприяло словацькому національному відродженню, подібний рух відбувався і серед чехів. Такі словацькі письменники, як Ян Коллар і Йозеф Шафарик, відіграли однаково важливу роль як в чеському, так і в словацькому відродженні. Обидва писали класичною чеською мовою. Деякі літератори стали використовувати

словацький діалект як літературну мову. Це була реакція на політику Угорщини, яка в 1836 р. оголосила офіційною тільки угорську мову. У 1845 р. словацький літератор і патріот Людовит Штур почав видавати «Словацьку народну газету» − перше періодичне видання словацькою мовою.

Патріотичний підйом і поширення революційних ідей в Угорщині продовжували впливати на словацький патріотичний рух. У ході революції 1848 р. була розроблена програма «Вимоги словацького народу» − перше висловлення політичних вимог словаків. Програма закликала використовувати словацьку мову в школах, судах, органах місцевого самоврядування, а також обирати словацький парламент на основі загального виборчого права. Також засновано культурно-просвітницьке товариство «Матіца словацька».

28 жовтня 1918 р., після розпаду Австро-Угорщини, Словаччина утворила союз із Чехією − державу Чехословаччину. Тоді ж до складу Словаччини увійшла територія нинішньої Закарпатської області України. Під назвою «Підкарпатська Русь (Рутенія)» ці землі залишались у складі Словаччини до 1945 р. (з перервою в 1938−1939 рр., коли зазначену територію окупувала фашистська Угорщина).

7 жовтня 1938 р., перед німецькою анексією Чехословаччини, Словаччина проголосила свою автономію. Того ж року південні райони країни було приєднано до Угорщини. 14 березня 1939 р. країна здобула незалежність, хоча й під німецьким протекторатом. Цей статус протримався до закінчення Другої світової війни, щоправда, утворену державу світ розглядав як маріонетку в руках А. Гітлера. У роки війни відбувся збройний антигітлерівський рух опору. Словацьке національне повстання, що розпочалося 29 серпня 1944 р., охопило 2/3 території країни. Вже з квітня 1945 р. країна повернулася до складу Чехословаччини.

1 січня 1969 р. Словаччина одержала статус соціалістичної республіки у складі федеративної Чехословацької Соціалістичної Республіки (ЧССР), 29 березня 1990 р. − Чехословацької Федеративної Республіки (ЧФР), 20 квітня того ж року − Чеської та Словацької Федеративної Республіки (ЧСФР).

У 1990 р. в Чехословаччині припинив існування комуністичний режим, що панував в країні з 1948 р. В листопаді 1992 р. парламент Чехословаччини прийняв закон про припинення існування федерації. 1 січня 1993 р. Словаччина стала незалежною державою із новою конституцією. Президентом країни став Михал Ковач.

4. Об'єкти культурної спадщини

Слід вказати на те, що Карпатський регіон Словаччини багатий на історико-культурну спадщину. Знаходячись у центрі Європи, Словаччина ввібрала кращі традиції світової культури. Пейзажі цієї місцевості важко уявити без старовинних архітектурних споруд. Варто відзначити мальовниче м. Бардеїв (поблизу кордону з Польщею) − комплекс історичних будівель, оточених майже безперервною системою міських фортифікацій, серед яких найцінніший пам'ятник − монументальний храм Святого Егідія XIII ст. В центрі міста розташована ратуша в стилі готики XVI ст., в якій поєднані пізньоготична форма з ранньоренесансними компонентами. Вона прикрашена високими щитами, двосхилим дахом і прекрасним сходовим ліхтарем. В даний час тут розміщується музей. Неподалік від площі знаходиться комплекс будівель колишніх єврейських лазень і синагог кінця XVIII ст.

Поблизу м. Бардейова розташована оздоровниця Бардейовські Купелі, а у ній – скансен – Музей окресу Шаріш (багата колекція ікон), дві дерев'яні церкви XVIII ст.

Одне з міст Карпатського регіону Словаччини, Банська-Стявниця, включене до списку світової спадщини ЮНЕСКО, адже тут знаходяться Старий Замок (XVI ст.), будинки Гірської і Лісової Академій, пам'ятки гірничодобувної промисловості.

Наступним важливим історико-архітектурним центром є Кошице − найбільше місто східної Словаччини, що розташоване біля кордону з Угорщиною. Тут можна побачити готичний собор св. Єлизавети 1382−1499 рр.,

готичну капелу св. Михайла XIV ст., домініканську церкву та монастир XIV−XVIII ст., ратушу 1756 р., готичну катедру XIV ст., Музей унікальної колекції монет XV−XVII ст., Музей техніки, в якому представлена багата колекція виробів з металу.

Місто Пряшів також володіє рядом пам'яток старовини, з яких особливої уваги заслуговують готичний костел св. Мікулаша XIV ст., Протестанський костел XVII ст., стара синагога, фрагменти оборонних мурів.

У м. Свиднику знаходяться Музей української культури – скансен, який експонує господарські і житлові квартали XV−XIX ст., Військовий музей, що зберігає пам'ятки з Дукельсько-Пряшівської операції.

Старе слов'янське укріплене поселення м. Нітра також багате на історико-архітектурні пам'ятки, серед яких базиліка св. Емерама 1200 р., палац XVIII ст., Бібліотека Абатства в Старій Семінарії XVIII ст.

У м. Левочі знаходиться найвищий у світі готичний вівтар, а також Кежмарок − готичний замок XV ст. з каплицею XVII ст., в м. Гуменне − Дерев'яний костел XVIII ст. (скансен).

В Словаччині налічується 7 найменувань об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО, а саме: історичний центр міста Банська Штявниця та Бардіїв, Спишський Град, м. Левоча і пов'язані з ним пам'ятники, с. Влколінець, Словацький Карст, букові праліси Карпат, дерев'яні церкви словацьких Карпат.

5. Розвиток основних видів туризму

Туристичний потенціал Словаччини є високим. Цьому сприяють географічне розташування, клімат, природні особливості, а також добре розвинені відповідні інфраструктури, тому тут існує безліч курортів різного роду.

Гірськолижні курорти Словаччини займають два основні гірські масиви цієї країни – Низькі й Високі Татри. Взимку Високі Татри − це «рай» для лижників і прихильників зимового відпочинку в горах. Високогірна татранська

кліматична система − гарне доповнення до лікування специфічних хвороб верхніх дихальних шляхів.

У південній частині країни знаходяться кілька відмінних гірськолижних курортів: Штребське Плесо, Смоковець, Татранська Ломниця, Ждяр та інші, які об'єднані татранською залізницею.

Штребске Плесо − один з найвідоміших і найвище розташованих гірськолижних курортів Високих Татр, знаходиться на висоті 1355 м.н.р.м. Найвища точка катання – 1915 м, найнижча − 600 м, загальна довжина трас – 4,5 км, найдовша траса сягає 2 км. Тут функціонують 5 підйомників і 2 трампліна.

Смоковець − адміністративний центр Високих Татр і найстаріший гірськолижний курорт Словаччини. Траси тут розташовані на висоті від 800 до 1400 м. Смоковець умовно поділяється на три зони: Старий, Новий і Нижній. У Старому Смоковці розташована санна траса довжиною 2 км, тут також функціонують 10 підйомників.

Гірськолижний курорт Татранська Ломніца, розташований на висоті 847 м.н.р.м., теж добре відомий не тільки в Словаччині, а й за її межами. Це відоме місце відпочинку та туристичних маршрутів. Тут можна відвідати Татранську Улоговину, в якій знаходиться карстова печера Беліанська. Печера відкрита для відвідування цілий рік. Над Татранською Ломніцею здіймається друга за висотою вершина Високих Татр − Ломніцький штит (2632 м), яка визначає популярність цього місця як гірськолижного курорту № 1 в Словаччині. Гірськолижні траси Татранскої Ломніци прокладені на висоті 1700 м і доступні не тільки професіоналам, але й початківцям.

В Низьких Татрах, що розташовані в центральній частині Словаччини, знаходяться такі відомі гірськолижні курорти, як Ясна, Хопок, Ліптовський Ян, Бахлєдова Доліна та ін. Попри менші висоти катання, Низькі Татри часто мають більше снігу на схилах, ніж Високі Татри. Можливо, це пов'язано з північною орієнтацією схилів. Зимовий сезон тут триває з грудня по квітень. Траси швидкісного спуску сягають до 2500 м, висотна різниця – до 1000 м.

Словацький гірськолижний курорт Ясна розташований в Демановій долині біля підніжжя північних схилів гори Хопок (2024 м) на території національного парку Низькі Татри. Загальна довжина гірськолижних трас на даному курорті складає 21 км, протяжність – від 700 до 3100 м. Курорт Ясна пропонує хороші умови для сноубордистів.

Гірськолижний комплекс Плейси розташований поруч з містом Кромпахи на північному схилі Кромпашської гори (1025 м). Тут до послуг лижників представлена канатна дорога.

Гірськолижний комплекс Подбанске розташований на межі Західних і Високих Татр на висоті 940 м. Траси розташовані на висотах 950−1100 м і обслуговуються трьома бугелями довжиною 350−550 м.

Гірськолижний центр Ружомберок знаходиться на схилі гори Велика Фатра, над містом Ружомберок. Тут знаходяться гірськолижні траси, розташовані на висоті від 545 до 1209 м.н.р.м., їх загальна довжина складає 10 км.

Велика кількість зареєстрованих мінеральних і термальних джерел в Словаччині − близько 1300 − відкриває величезні можливості для лікування і відпочинку. До найзнаменитіших лікувальних курортів відносяться Тренчианські Теплиці, Бардіївські Купелі, Смрдаки, Раєцке Теплиці, Дудинс, Пештани та ін.

Найкращий за мінеральним складом курорт Пештани спеціалізується на лікуванні ревматизму. Тренчианські Теплиці знаходяться біля сірчаного джерела і підходять для лікування та профілактики захворювань нижніх кінцівок. Лікувальні курорти розташовані також в селах Лучки, Коритниця, Любохня, термальні пляжі функціонують в селах Бешеньова і Липтовський Ян. Багато джерел теплої і вуглекислої мінеральної води знаходяться в селах Бешеньов, Ликава, Квачани, Жяр, Прибилина, Заважливі Поруби, Липтовський Ян тощо.

6. Національна кухня

Словацька кухня – здорова і смачна, заснована на різних варених і тушкованих овочах, смаженому і копченому м’ясі та молочних продуктах.

В Карпатському регіоні популярністю користуються супи (овочеві, сирні, часничні, грибні, м’ясні), національна страва «вівчарські галушки» з дивовижною словацькою бринзою.

У словаків існують прекрасні сири. При виготовленні овечого сиру утворюється сироватка – жинчиця – дуже популярний у Словаччині напій, який п’ють кислим або ж із цукром.

Істинне задоволення покуштувати лонгоше − великі смажені круглі пампушки з маслом і часником, які мають неповторний смак.

Шанувальники рибних страв повинні обов’язково спробувати тутешню форель, виловлену зі швидких гірських потоків.

На десерт словаки подають уланці з домашнім сиром, фруктами чи варенням, притрушені маком, горіхами та політі розтопленим вершковим маслом, палацинки (млинці з шоколадом, джемом або ж зі сметаною та вершками), штрудель (рулет з тонкого тіста з яблучною начинкою з додаванням горіхів).

Вельми популярними в Словаччині є місцеве біле та червоне вино. Кращі сорти винограду є цілком конкурентоспроможними на міжнародному ринку. В сільській місцевості виготовляють горілку зі слив, що має назву сливовиця та горілку з ялівцю − боровичку.

7. Народні свята, фестивалі, масові заходи, атракції

Релігійний склад населення Словаччини: римо-католики − 68,9 %, протестанти (євангелісти) − 10,8 %, греко-католики − 4,1 %, протестанти (кальвіністи) − 2,0 %, православні − 0,9 %. 13 % населення не вважають себе віруючими або не належать до жодної церкви.

Зимовий цикл календарних свят у словаків починається з передріздвяного

посту, чи Адвента, а точніше − із Дня св. Андрія (у католиків 30 листопада). У період Адвента зазвичай заборонялися танці, зібрання молоді і всякі розваги, хлопці не ходили на побачення до дівчат, і за всім цим суворо пильнували громада та церква.

Чимало народних звичаїв і обрядів приурочувалося до Дня св. Микулаша (у католиків – 6 грудня). У словацьких селах ще дотепер на «Микулаша» виступають ряджені в масках коня, ведмедя, кози, цигана, лікаря, сажотруса тощо. Ввечері ходить Микулаш у довгому кожусі, з кошиком на спині, борода в нього з вовни і льону, на голові – бараняча шапка, у руках − ціпок. Микулаша супроводжує ангел у довгій білій сорочці та конусоподібній високій шапці. З ними ходить і чорт у кожусі, вивернутому хутром назовні. Через плече в нього перекинутий ланцюг, на голові – ріжки з чорного паперу, в руках − дзвіночок і мітла. Микулаш приносить дітям подарунки, неслухняним же він залишає різки або мітлу. Якщо ж не чекають Микулаша, то батьки і хрещені самі кладуть гостинці дітям у черевички і виставляють на вікно, щоб їх усі бачили.

Різдвяні свята розпочинаються Святвечором. У словаків він називається «Vilia», на півдні Словаччини – «Kracun». На Святвечір не годилося давати в борг ні їжу, ні речі, ні гроші, щоби не потрапити у злидні в новому році. У різдвяний Святвечір дозволяється виконувати тільки найнеобхідніші роботи по господарству, а саме: приготування їжі, корму для худоби тощо.

У багатьох гірських районах Словаччини вважають, що полазник-чоловік (той, хто прийде першим у дім на Святвечір) провіщає благополуччя всьому дому, а полазник-жінка − всіляке лихо та хвороби. В багатьох селах дотепер вважається, що якщо жінка (зараз – частіше дівчинка) першою прийде в дім, то в корови буде теличка, а якщо чоловік – то бичок.

Вранці напередодні Різдва всі домашні вмивалися, нерідко вкидаючи перед цим у воду срібні монети, щоб цим самим залучити багатство в дім. Розповсюдженим був звичай вмиватися чи навіть купатися і в річці, струмку або джерелі. Словаки вірили, що завдяки цьому магічному дійству вдасться уникнути захворювань та зміцнити здоров’я.

У календарні свята подавали особливі страви: на Щедрий вечір − мед, коржі, часник, гриби, рибу, квасолю, ячмінну кашу, горіхи, яблука, калач, на Великдень − баранину, калачі, фарбовані яйця.

У словацьких селах гірської місцевості дотепер існує багато обрядів, пов'язаних, зокрема, з першим купанням дитини. У ванну клали предмети, які мали принести новонародженому гарну долю, а після купання вода виливалась під щось живе, наприклад, під дерево, що мало сприяти здоров'ю дитини. Хрещення відбувалось через тиждень після народження, у неділю. На хрещення скликали всіх родичів.

Хлопчик або дівчинка у словаків вважались дорослими після миропомазання. Однак у народі перехід від дитячого до юнацького віку знаменувався «юнацьким хрещенням», після чого хлопчик приймався до гурту юнаків. Хлопцю після цього дозволялось гуляти з іншими юнаками, носити перо на капелюсі, танцювати, отримувати самостійну роботу. Дівчаток також приймали до кола дорослих і відбувалося це у День св. Андрія (30 листопада).

Дуже цікавим серед звичаїв та традицій в системі масового туризму словацьких горян є проведення різного роду фестивалів, серед них: «Братиславська Ліра» − фольклорний фестиваль, що проходить в травні-червні, фестиваль кіномистецтва «Фебіофест». Щороку у вересні в Словацьких Карпатах проходить фестиваль «Винобрання» − свято збору винограду і молодого вина, а також конкурси словацьких вин. Так, у м. Спішська Капітула проводять фестиваль вина і меду «Via Regia», який організовує Товариство соціокультурного розвитку Фемен (м. Кошице) у співпраці з Словацької асоціацією бджолярів.

Лекція 10

Тема: ХАРАКТЕРИСТИКА ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ УГОРЩИНИ

План

1. Розташування та природно-кліматичні умови.

2. Розвиток економіки, транспортне сполучення.

3. Історична довідка.

4. Об’єкти культурної спадщини.

5. Розвиток основних видів туризму.

6. Національна кухня.

7. Народні свята, фестивалі, масові заходи, атракції.

1. Розташування та природно-кліматичні умови

Угорські Карпати займають площу 12 тис. км^2 і складають близько 4 % території всієї гірської системи Карпат.

Гірські масиви перетинають країну в поперечному напрямку: на заході простягаються гірські масиви Задунайського краю висотою 400−700 м (Кестхей, Баконь, Вертеш, Герече, Піліш, Вішеград), на північному сході простягається Північносередининий масив з горами висотою 500−1000 м (Бержень, Матра, Бюкк, Черехат, Земплен). Найвищою точкою країни є г. Кекеш (1014 м).

Клімат в Угорщині визначається впливом західних вітрів і положенням країни всередині гірської дуги Карпат. У зимовий час гори перешкоджають рухам холодних повітряних мас з півночі і північного сходу, тому тут тепліше, ніж у східних сусідів. Зима в країні порівняно м’яка, літо тривале і жарке. Середня температура найспекотнішого місяця − липня − складає + 5 °С, а найхолоднішого − січня − +4 °С.

Уся річкова мережа Угорщини належить басейну р. Дунаю протяжністю 270 км, що перетинає країну із півночі на південь. Східна половина Угорщини лежить у басейні головної лівої притоки р. Дунаю – р. Тиси. Друга за довжиною річка Угорщини тече територією країни протяжністю 598 км. З правих приток р. Дунаю в межах Угорщини найбільшими є такі річки, як Раба, Шіо, Драва.

Потрібно відзначити Балатон − найвідоміше у світі озеро, яке користується найбільшою популярністю туристів. Його довжина складає 77 км, ширина − від 14 км, а площа − приблизно 598 км^2. Балатон − мілководне озеро з середньою глибиною 3 м. Тут знаходяться й інші великі озера, такі як Веленце (26 км^2), Фертьо (23 км^2).

Карпатський регіон Угорщини широко відомий як регіон з унікальними природними особливостями. На території Угорських Карпатах функціонують Бюккський національний парк, Агтелекський біосферний заповідник, Голлокейський, Лазберцький, Берженьський, Земпленський, Токайсько-Бодрогзугський ландшафтно-охоронні райони.

У сучасній Угорщині головною одиницею адміністративно-територіального поділу є медьє (область). Угорська частина Карпатського регіону адміністративно належить до таких медьє, як Боршод-Абауй-Земплен, Хайду-Біхар, Хевеш, Яс-Надькун-Сольнок та Сабольч-Сатмар-Берег. До найбільших міст належать: Мішкольц, Дебрецен, Сольнок та ін.

2. Розвиток економіки, транспортне сполучення

Головними галузями економічного розвитку Карпатського регіону Угорщини є сільське і лісове господарство, видобувна, легка промисловість. Останніми десятиріччями туризм також робить значний внесок в розвиток економіки країни.

Медьє Боршод-Абауй-Земплен стало одним з провідних промислових регіонів країни, оскільки тут розвинута гірська промисловість (концентрація заліза та сталі) та машинобудування. Важливість хімічної та металургійної галузей промисловості виходить за рамки кордонів країни і відзначається конкурентоспроможністю за кордоном.

Економіка медьє Хайду-Біхар має сільськогосподарське і промислове спрямування. Близько 35 % економічно активного місцевого населення зайнято в сільському господарстві, 30 % − у промисловості. Близько 60 % землі

обробляється, і приблизно 25 % віддано під пасовища. Основними сільськогосподарськими культурами даного регіону є пшениця, кукурудза, жито, картопля, соняшник і цукровий буряк. За урожайністю цих культур Хайду-Біхар займає друге місце в Угорщині.

Регіональна економіка в месьє Хевеш домінує в галузі туризму та виноробній промисловості, в Яс-Надькун-Сольнок – в аграрній промисловості, в Сабольч-Сатмар-Берег – переважно в сільському господарстві.

Головними видами транспорту в країні є залізничний, автомобільний, річковий (по р. Дунай). Столиця країни − Будапешт − центральний вузол транспортної системи Угорщини, добре сполучений зі всіма сусідніми країнами залізницею, автомобільними дорогами і річковими шляхами. Окрім міжміських поїздів, в Угорщині діє мережа приміських електричок. Громадський транспорт також добре розвинений. У Будапешті, Дебрецені, Мішкольці і Смегеді ходять трамваї. У Будапешті є також метро.

3. Історична довідка

Предки угорців остаточно осіли в Карпатському басейні близько 895−896 рр. Ватажком угорських племен того періоду був Арпад (?−910 рр.), наділений титулом князя. Нащадки князя Арпада швидко усвідомили, що зможуть закріпитися на нещодавно знайденій батьківщині, якщо почнуть жити на європейський лад, що означало передусім осілість, прийняття і зміцнення християнства, створення держави. Цей курс був узятий на озброєння королем Іштвантом I (997−1038 рр.), який зумів створити в Карпатському басейні сильну державу західноєвропейського зразка.

Кочові угорці на той час не мали містобудівних та архітектурних традицій. Тому в країну запросили Бенедиктинський чернечий орден, який узяв у свої руки не тільки духовно-освітні справи, а й сферу архітектури. Порівняно гармонійний розвиток країни за правління нащадків Іштвана I був перерваний у

1241 р. внаслідок татаро-монгольського ярма, не так тривалого (усього рік), як спустошливого. Сутичка із Золотою Ордою є умовною хронологічною межею між романським і готичним етапами в культурному розвитку Угорщини. У цей час угорські королі підтримували династичні зв'язки з французьким королями, що сприяло французьким впливам в розвитку архітектури. Протягом 1244−1247 рр. в Угорщині працював знаменитий французький архітектор готичної доби Вілар Оннекур, після котрого тут залишилися архітектурні проекти та послідовники.

У подальшому зміцненні держави та її позицій потрібно виокремити короля Кароя (Карла) Анжуйського (1307−1342 рр.). Ефективними виявилися його державна податкова політика і грошова реформа. Король виступив з ініціативою економічного й політичного міждержавного співробітництва. З його ім'ям пов'язана й так звана Вишеградська зустріч за участю королів Угорщини, Чехії й Польщі, що поклала початок першому союзу держав у Центральній Європі.

Син Кароя король Лайош (Людовік) Великий (1342−1382 рр.) в ході військових походів розширив кордони держави, які при ньому простягалися до самої Болгарії. Йому принесли присягу нові румунські князівства Молдавія й Валахія. Про бурхливий розвиток культури в ту епоху свідчить заснування в 1372 р. першого угорського університету в м. Пече.

Лайош Великий спадкоємця не залишив. Після його смерті розгорнулася боротьба за престол, яка призвела до анархії. Однак Сигізмунду Люксембургському (1387−1437 рр.), який переміг у цій боротьбі, завдяки власному міжнародному авторитету вдалося відновити порядок. За часів його правління найбільшого культурного розвитку набула столиця − місто Буда. Тут, на горі над Дунаєм, збудовано новий королівський палац (1412 р.), оточений фортечними мурами (збереглися Південний бастіон, башта з Великою брамою). Стилістика цієї архітектури знаходилась під сильним впливом чеської пізньої готики (король Сигізмунд був родом із Праги). Однак турецька експансія, яка розпочалася з 1354 р., завадила розвиткові країни загалом і культури зокрема.

В 1526 р. турки знову перемагають угорську армію в битві під Могачем, а в 1541 р. – захоплюють столицю Угорщини Буду й більшу частину країни. Культурний розвиток Угорщини припинився. Пам'яткою про ті часи залишилися турецькі лазні «Кіралі», збудовані в Буді (1566−1570 рр.).

Культура в Угорщині отримала можливість розвитку тільки з 1686 р., коли після битви під Віднем (12 вересня 1683 р.) турків витіснили з Австрії та Угорщини. Остання увійшла до складу Габсбурзької монархії, а її архітектура розвивалася в єдиній стилістиці з іншими землями імперії. Ця стилістика була близька до так званого динамічного бароко, яке з Італії поширилось у Центрально-Східну Європу. В цьому стилі в Угорщині будують передусім нові храми, а також замки, серед яких переважає один тип − прямокутний у плані, з чотирма наріжними вежами (замок Ракоці в Егерварі, 1712−1713 рр.). У містах з'являються житлові будинки з бароковим декором на фасадах. В Угорщині в цей час працюють італійські, австрійські та німецькі майстри, у тому числі й такі знаменитості, як Йоган Лукас фон Гільдебрандт, Андреас Меєргофер.

До найкращих барокових храмів Угорщини того часу належать:

− Університетська церква в Пешті 1722−1742 рр.;

− Церква міноритів в Егері 1758−1773 рр.;

− Двовежові церкви св. Стефана у Секешфехерварі 1758−1768 рр. та св. Ігнація у Дєрі XVII ст.

У наступному сторіччі культурний розвиток Угорщини йде за загальноєвропейською моделлю: він знаходиться під духовним впливом як просвіти, так і реформ проінформованого абсолютизму. Наприкінці XVIII − на початку XIX ст. настає епоха пробудження нації, буржуазних реформ і революції. Угорщина повстає на боротьбу за національну незалежність, що призводить до революції в Пешті, яка вибухнула 15 березня 1848 р. Видатними історичними особистостями тієї епохи вважаються граф Іштван Сеченьї (1791−1860 рр.) і Лайош Кошут (1802−1894 рр.). Сеченьї робив акцент на просвітницькій діяльності, економічному розвитку країни. З його ім'ям пов'язане створення Угорської академії наук в 1825 р., регулювання русел рік

Дунаю й Тиси на угорській території, створення умов для річкового пароплавства і залізничного сполучення. Кошут, на відміну від Сеченьї, наріжним каменем усіх перетворень ставив питання національної незалежності. Будучи блискучим оратором, він зумів підняти національних дух населення на визвольну боротьбу проти династії Габсбургів, яка, на превеликий жаль, закінчилася поразкою.

В середині 1860-х рр. в зв'язку з політичною ситуацією, що склалася в Європі, Габсбурги були зацікавлені в налагодженні своїх зв'язків із пригнобленою Угорщиною. Вони пішли на переговори з угорською стороною, делегацію якої очолював Ференц Деак (180−1876 рр.). З'явилася угода про перетворення імперії Габсбургів у дуалістичну монархію Австро-Угорщину. В Угорщині, що отримала повний суверенітет у внутрішніх справах, був створений національний уряд. Спільними з Австрією залишилися зовнішня політика, фінанси й армія.

Протягом півстоліття, що минуло після Угоди, спостерігався небачений до цього економічний і культурний підйом, в ході якого Угорщина перетворилася на аграрно-промислову країну із сучасною інфраструктурою і квітучою буржуазною культурою. В країні розпочалася епоха класицизму. Саме в цей час активно забудовується м. Пешт, яке згодом об'єднається з містом по той бік Дунаю − Будою, утворивши нову метрополію − Будапешт. Класицистичне архітектурне обличчя Будапешта створили три архітектори: М. Поллак, Й. Хільд і М. Зіттербарт.

Найвизначнішою пам'яткою угорського класицизму є безперечно архієпископський собор в Естергомі, збудований у 1802−1869 рр. архітекторами П. Кюнелем і Я. Паком. В цей період почав розбудовуватися Будапешт, який від 1867 р. стає другою столицею двоєдиної монархії Австро-Угорщини. У 1896 р. в Будапешті відкрито перший в континентальній Європі метрополітен.

Важливою подією в розвитку культури наприкінці XIX − на початку XX ст. стало будівництво королівського палацу на території Будайського замку

в Будапешті за проектом архітекторів М. Ібла та А. Гаусмана. Символами Будапешта того часу стали й інші дві монументальні будівлі: купольна двовежева базиліка св. Стефана 1848−1905 рр. архітектора Й. Хільда і М. Іблена, створена у змішаній ренесансно-бароковій стилістиці, та будинок парламенту 1885−1904 рр. на набережній Дунаю архітектора І. Штейндла.

Крім того, визначними пам'ятками архітектури Угорщини цієї доби стали:

− Західний вокзал у Будапешті 1874−1877 рр., виконаний за проектом фірми знаменитого французького інженера Г. Ейфеля;

− Концертний зал (казино) «Вігадо» в Будапешті 1859–1865 рр., архітектора Ф. Фесльє;

− Оперний театр (Будапештська державна опера) в стилістиці «Рінгштрассе», збудований в 1873−1884 рр. за проектом архітектора М. Ібла.

Зазнавши поразки в Першій світовій війні, угорці восени 1916 р. розпочали буржуазну революцію, що закінчилася проголошенням Республіки. Її президентом став граф Міхай Каройї (1875−1955 рр.), який симпатизував Антанті. Новий президент не зумів впоратися з внутрішньополітичними проблемами, а також належно вплинути на мирні переговори. В 1919 р. він передав владу комуністу Бела Куну. Угорська Радянська республіка, що проіснувала три місяці, лише посилила і без того трагічне положення країни. Згідно з підписаним в 1920 р. Версальським мирним договором, Угорщина втратила дві третини території і більше половини населення. У результаті перестала існувати єдина економічна й культурна система держави з тисячолітньою історією. Понад три мільйони угорців стали національними меншинами в сусідніх з Угорщиною країнах.

На Ялтинській конференції в 1945 р. країна була віднесена до сфери радянських інтересів. При владі була поставлена Комуністична партія під керівництвом Матяша Ракоші (1892−1971 рр.). Наприкінці 80-х рр. XX ст. різні суспільні об'єднання, що боролися за політичні зміни в країні, створили власні легальні політичні партії. 23 жовтня 1989 р. була проголошена Угорська

Республіка, а в 1990 р. відбулися перші демократичні вибори. Сформовані Державні збори заснували інституційну систему демократичної держави західного типу, на основі якої країна знову стала незалежною європейською правовою державою.

4. Об'єкти культурної спадщини

Карпатський регіон Угорщини багатий на історико-культурну спадщину. Тут знаходяться історичні пам'ятки Римської Імперії періоду 150-літнього турецького панування, маленькі середньовічні церкви, пишні базиліки, руїни замків і чудові палаци.

Кожний регіон Угорщини приваблює чимось особливим, притаманним лише йому. Медьє Боршод-Абауй-Земплен – третє по величині місто країни, досить відоме своєю багатою історією і культурою, а його пам'ятники архітектури володіють винятковою цінністю. Прикрасою міського православного храму є найбільший в Центральній Європі іконостас заввишки 16 м, на якому 88 ікон змальовують життя Христа. Тут знаходиться ікона Казанської Чорної Марії – дарунок російської імператриці Катерини II. Поряд з храмом знаходиться Угорський православний церковний музей, в якому зберігається велике зібрання творів православного церковного мистецтва.

В м. Хевеш Карпатського регіону Угорщини скарбницею храму св. Берталана стала бібліотека з рідкісними книгами католицького церковного мистецтва.

У північних частинах медьє Сабольч-Сатмар-Берег до наших днів збереглися будівлі маленької красивої романської церкви, побудованої в XIII−XIV ст. з прекрасними фресками і вишуканим різьбленням по дереву. На території с. Сабольч згаданої вище області збереглися земляні вали X−XII ст. У м. Домбрат знаходиться оригінальний залізничний музей, в якому під відкритим небом зібрані вагони та локомотиви різних епох.

В м. Ньїредьгаза досліджуваного регіону уваги заслуговує міська ратуша, вхід якої прикрашають арки з декоративними елементами архітектури епохи ренесансу, музей східного релігійного мистецтва, де зібрано сакральні предмети XVII−XVIII ст.

Цінним в історико-культурному плані є й місто Ньїредьгаза, в якому знаходиться музей східного релігійного мистецтва, де представлено безліч греко-католицьких ікон та сакральних предметів XVII−XVIII ст. Місто відоме також проведенням великої кількості музичних фестивалів.

Варто згадати також одне з найбільших міст Карпатського регіону Угорщини − Сольнок, розташоване на обох берегах р. Тиса. Тут можна побачити наступні визначні пам'ятки: Музей угорської авіації, музей Яноша Дамьяніча, Католицьку та Кальвіністську церкви.

Не можна оминути увагою м. Дебрецен – економічний і культурний центр Східної Угорщини. Символом Дебрецена став реформатський собор у стилі класицизму, з пуританським внутрішнім оздобленням та лавками на 3000 місць (найбільша в країні реформатська церква). Як реліквію зберігають тут крісло Лайоша Кошута (1802−1894 рр.), який 14 квітня 1849 р. проголосив повалення з престолу династії Габсбургів. У приміщенні церкви розміщується виставка, головними експонатами якої стали старовинні шедеври угорського ювелірного мистецтва, вишивки, розписані меблі та велика бібліотека, де зберігаються рідкісні книги.

5. Розвиток основних видів туризму

В Карпатському регіоні Угорщини потужно розвивається оздоровчий туризм, адже країна багата на цілющі води. У XVIII ст. тут сформувалися великі курорти, котрі, крім лікування, забезпечували і забезпечують повноцінний відпочинок. З близько 1300 відомих на сьогоднішній день джерел 80 знаходяться у Будапешті. Майже у 70 містах і селах на водах споруджено

водолікарні, купальні, пляжі з термальними басейнами або бальнеологічні готелі.

На початку 70-х рр. XX ст. виняткові можливості Угорщини визнала ООН. Головним завданням того періоду стало сприяння розвиткові місцевих курортів.

У теплі літні місяці можна добре відпочити на берегах найбільшого в Центральній Європі озера Балатон, площа якого становить близько 600 км^2. Вода тут прогрівається швидко, тому купатися в ньому можна з весни до пізньої осені. М'яка, трішки лужна вода озера поєднає в собі лікувальні дії вуглекислих і грязьових ванн. На озері створені прекрасні умови для прихильників вітрильного спорту, веслування, риболовлі. Взимку гості можуть покататися на ковзанах на балатонському льоду, фінських санях.

На північно-західному куточку озера Балатон знаходиться найбільший та найвідоміший курорт Угорщини – Гевіз. Знаменитим його зробило термальне озеро площею 4,7 га, глибиною 36 м. Влітку температура води зазвичай становить +33−34 °С, а найсуворіша зима не охолоджує її нижче +26 °С.

Потрібно відзначити також м. Балатонфюред, розташоване на північному березі озера Балатон. Саме його називають меккою хворих на серце, сюди приїжджають на лікування з усього світу. Даний курорт знаменитий своєю водою, якою лікують шлунково-кишкові захворювання та поліпшують периферичний кровообіг.

Приблизно за 30 км від Балатону та Гевізу знаходиться курорт Залакарош, що відзначається високою концентрацією розчинених мінералів − йоду, брому, фтору. Залакарош відвідують насамперед ті, хто бажає вилікувати хвороби органів руху та гінекологічні захворювання.

Потрібно згадати й про Лазню «Рудаш», збудованау у другій половині XVI ст. турецьким пашою Соколі Мустафом. Лазня отримує воду з трьох відомих джерел (Ювентус, Аттіла, Гунгарія) і 15 менших. Їх води помірно радіоактивні, містять кальцій, магній, сульфати, гідрокарбонати та фториди. Використовують воду, в першу чергу, для лікування хронічних захворювань

органів руху. При внутрішньому прийомі вода допомагає хворим на хронічні катаральні захворювання шлунку та кишечнику, а також за наявності каменів в нирках та жовчному міхурі.

6. Національна кухня

Угорська кухня характеризується стравами, які приготовані з використанням великої кількості червоного перцю, помідорів та цибулі. Серед них потрібно виокремити: гуляш (щось середнє між густим супом і м'ясним рагу), перекельт та токань (рагу, у якому переважає кришена цибуля), лечо (страва з помідорів і перцю) та ін.

Відомий в Угорських Карпатах і лебbенч – страва-пастухів, яка готується у великих казанах на відкритому полум'ї. Під час приготування цієї страви розтоплюють сало, додають цибулю, ковбасу, сухе тісто і смажать все це до коричневого кольору. Потім додають воду, спеції, сіль і нарізану шматочками картоплю.

Супи також стали невід'ємною частиною угорського столу. Так, атрибутом угорської кухні є суп-гуляш, до якого додають нарізані шматочки свинини, подрібнену цибулю, нарізану кубиками картоплю, червоний стручковий та солодкий червоний перець, сіль. Популярним є й рибний суп (халозле), який готують з риби різних видів із застосуванням паприки, томатів і цибулі. Традиційно його готують на Різдво.

Оригінальною угорською овочевою стравою є фезелек. Овочі ріжуть на дрібні шматочки, тушкують у невеликій кількості води, після чого для досягнення необхідної консистенції додають борошняну пасеровку зі сметаною або тертою картоплею.

Наприкінці серпня кожного року угорці відзначають свято нового хліба. З борошна нового врожаю випікають хліб. Серед борошняних страв популярними тут є також локшина із сиром, рулети (з вишнями, сиром, маком),

а також галушки. Угорці розуміються на чудових шоколадних тістечках та тортах.

Важливою галуззю угорського гірського господарства є виноробство. Необхідно відзначити, що історія виноробства в Угорщині нараховує близько 2000 років. Всесвітньо відомим вином з кращих сортів винограду Угорщини з XVIII ст. є Токай, що виготовляється в однойменній області.

Доказом того, яку важливу роль у житті угорців відіграє смачна їжа і добрі вина, служить велика кількість пов'язаних з ними культурних заходів. Серед них – конкурси приготування рибної юшки, домашньої ковбаси, фестивалі цибулі і перцю, паприки, дні яблук, і неодмінно гуляння з нагоди збору нового врожаю винограду.

7. Народні свята, фестивалі, масові заходи, атракції

Більшість жителів Угорщини − католики (67,5 %, в т. ч. греко-католики − 2,6 %), близько чверті населення країни належить до протестантів (кальвіністи − 20 %, лютерани − 5 %), православні складають 2,7 %, іудеї – 1 %, решта 3,8 % є прибічниками інших християнських конфесій і нехристиянських релігій, а також атеїстами.

Як і в інших католицьких країнах, найголовнішим святом в Угорщині є Різдво. Період приготування до нього триває близько чотирьох тижнів і називається Адвенту. На період Адвенту припадає багато значущих днів, серед яких особливо виділяється День Луки, що відзначається 13 грудня. Це свято вважали ідеальним для ворожінь. За традицією, цього ж таки дня починали робити «стільці Луки», завершити які слід було до Різдва, адже за легендою, той, хто опівночі на Різдво стане на власноруч виготовлений стілець, зможе

побачити відьом. Після цього стілець потрібно було спалити, щоб у домі не оселилася нечиста сила.

27 грудня, в День св. Яноша, в угорців прийнято освячувати вино в церкві. Вважалося, що освячене вино володіє магічною силою. Ним лікували хворих людей і тварин, а також додавали у винні бочки, щоб вино не зіпсувалося.

Святкування Різдва в Угорщині також має свої особливості. Зокрема, яблуко тут вважають символом єднання сім'ї. Після Святої вечері господиня бере в руки найкрасивіший і найсоковитіший плід, розрізає його на стільки частин, скільки гостей сидить за столом, говорячи при цьому: «Нехай у наступному році наша сім'я буде настільки згуртованою, наскільки кругле це яблуко».

Ще однією особливістю святкування різдвяних свят є бетлехемські ігри − представлення історії народження Христа. Учасники гри, зазвичай одягнені в одяг священика, ходять від хати до хати та показують невеличку виставу, присвячену подіям народження Ісуса, пожвавлюючи її жартівливими бесідами з глядачем і церковними піснями.

Цікавим та оригінальним є і Фаршанг – святкування закінчення зими і настання весни, що з'явилося в угорців в епоху Середніх віків. Дане свято розпочинається на Водохреща і триває аж до Великого посту. До наших днів дійшли старовинні обряди вигнання злих духів, що здійснювалися у страсну п'ятницю Великодня. В цей день хтось із членів сім'ї повинен був принести води з Дунаю, в якій всі вмивалися, щоб бути здоровими та вродливими.

Великдень, що по-угорськи звучить як «хушвейт» та дослівно означає «вживання м'яса», також є одним з найбільш улюблених свят місцевих жителів. Неодмінним атрибутом угорського стола у цей день є варена шинка, а незмінним старовинним подарунком – фарбоване яйце як символ зародження нового життя. В Угорщині яйця покривають воском, гравірують, розписують пензлем. Особливо популярними є декоративні яйця, що виготовляють з глини або дерева та прикрашають яскравим візерунком з національними

фольклорними мотивами. Згідно з церковною символікою, яйце вважають символом воскреслого з могили Христа, а велика кількість фарб співвідноситься з кольором ран на його тілі.

До цих пір в Карпатському регіону Угорщини збереглися звичаї, що беруть свій початок з глибокої давнини, зокрема пасхальне обливання дівчат водою в струмках і річечках. Цей веселий звичай виконував не лише розважальну функцію, а й оздоровчу. В давнину люди вірили, що вода в Пасхальні дні має цілющі властивості і сприяє жіночій плодючості.

Багатий регіон і проведенням різного роду фестивалів. Десятки тисяч аматорів театрального і музичного мистецтва приїжджають щорічно в Угорщину, щоб бути присутнім на численних фестивалях, найвідомішими серед яких є «Будапештська весна», Сегедський і Будапештський літні театральні фестивалі і концерти, присвячені творчості великого композитора Бетховена. У їхніх програмах беруть участь кращі угорські артисти і музиканти, а також зірки світового мистецтва.

Неподалік від Дебрецена розташований відомий угорський степ Хортобадь, де організовуються міжнародні дні кінних забігів, адже горяни завжди славились як прекрасні вершники. До програми цих свят включаються спортивні перегони, символічні бої між угорськими та турецькими вершниками, лицарські турніри.

Лекція 11

Тема: ХАРАКТЕРИСТИКА ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ РУМУНІЇ

План

1. Розташування та природно-кліматичні умови.

2. Розвиток економіки, транспортне сполучення.

3. Історична довідка.

4. Об’єкти культурної спадщини.

5. Розвиток основних видів туризму.

6. Національна кухня.

7. Народні свята, фестивалі, масові заходи, атракції.

1. Розташування та природно-кліматичні умови

Карпатська гірська система Румунії складає 31 % території країни і 55 % території всієї гірської системи Карпат. Це складний ланцюг гір, що проходить через усю країну від українського кордону на півночі до кордону із Сербією на південному заході у формі підкови. Найвищою точкою країни є г. Молдовяну (2544 м).

На території Румунії знаходиться близько 13 національних парків, включаючи гори Ретезат в Карпатах і більше 500 заповідників.

Дунай є головною рікою країни (близько 1075 км в межах Румунії). Більшість річок беруть свої початки в Карпатах та впадають в р. Дунай. Зокрема, це такі ріки, як Муреш, Тиса, Жіу, Олт, Яломіца, Бістріца, Сірет, Крішул Репеде, Крішул Алб, Крішул Негру, Сомеш, Арджеш та ін. Судноплавним є лише р. Дунай.

У Румунії існують близько 3500 озер, з яких 2000 – природні, в тому числі близько 200 льодовикових, найглибшим серед яких є озеро Букура. Його площа складає 7,5 га, глибина − 16 м, висота − 2041 м.н.р.м.

Цікаві й інші гірські озера: Заноага (площа − 9,5 га, глибина − 2,5 м), Таул Негру (площа − 11 га, глибина − 25,5 м) − найглибше озеро в Румунських Карпатах та ін. Водами озер живляться гірські потоки, які утворюють мальовничі водопади, найбільшими з яких є Чіумфул (300 м), Чіумфул Маре (150 м), Бирлеа (80 м).

Клімат регіону помірно-континентальний. Середня температура взимку становить −3 °С, а влітку +23 °С. Тривалість снігового покрову у горах

звичайно 3−4 місяці, у передгір'ї − 1−2 місяці. На рівнині сніговий покрив є нестійким.

Румунська частина Карпатського регіону адміністративно належить до таких жудців (повітів): Біхор, Селаж, Сату Маре, Марамуреш, Харгіта, Сучава та Ботошани. Найбільшими містами є: Ботошани, Залау, Байя-Маре, Орадя, Сучава, Сату-Маре, Одорхею-Секуйеск та ін.

2. Розвиток економіки, транспортне сполучення

Румунія − індустріально-аграрна країна. З корисних копалин найбільше значення в Карпатському регіоні Румунії мають нафта і природний газ. Нафтоносні площі простягаються вздовж зовнішнього (південного і східного) краю Карпат, газоносні − на Трансільванському плато. Є також поклади вугілля (Петрошанський басейн), лігнітів, мідної та поліметалічних руд, кам'яної та калійної солі тощо. У зоні давньої вулканічної діяльності на стику Східних і Південних Карпат (масив Вранча) розвідані родовища комплексних уранових руд, що містять також золото, срібло та деякі рідкоземельні метали. Але повне самозабезпечення країна має лише по газу, солі та деяким будівельним ресурсам (гіпс, крейда, каолін, кварцовий пісок).

Карпати багаті на ліс і гідроенергоресурси. Загалом ліси вкривають четверту частину території країни, тому Румунія помітно виділяється в Європі запасами цінної твердої деревини (бук і дуб).

Біхор − один з «найбагатших» повітів Карпатського регіону Румунії. Тут спостерігається найнижчий рівень безробіття в країні. Головними галузями місцевої промисловості є текстильна, харчова, металургійна, хімічна, машинобудівна.

У промисловому секторі повіту Селаж переважають машинобудування (машинне устаткування), харчова, текстильна, паперова та деревообробна галузі промисловості.

Частка повіту Сату Маре Карпатського регіону в загальнорумунському промисловому виробництві складає близько 1,2 %. Тут розвинуто машинобудування (35 % вартості промислової продукції повіту), харчова (16,9 %), текстильна (13,7 %), швейна (13,2 %), деревообробна (13,2 %), шкіряно-взуттєва галузі промисловості, виробництво будматеріалів.

У жудці Марамуреш розвиваються кольорова металургія, хімічна, деревообробна та інші галузі промисловості. Промисловими центрами тут є міста Бая-Маре та Сигіт. Важливе значення у сільському господарстві цього регіону мають зернові, особливо кукурудза й пшениця. У низовинних районах розвинуте тваринництво м'ясо-молочного напряму, в гірських переважає вівчарство, яке базується на природних гірських пасовищах Карпат й Трансільванського плато. За поголів'ям овець Румунія поступається в Європі тільки Великобританії та Іспанії. Розводять тут також велику рогату худобу, свиней і птицю.

На повіт Харгіта припадає 1,1 % промислової і 1,2 % сільськогосподарської валової продукції країни. Здійснюється видобуток мідної руди і залізняку. Головними галузями місцевої промисловості є лісова і деревообробна (23 % промислової продукції повіту), текстильна (21 %), швейна (18 %), харчова (12 %), машинобудівна (10, 5 %).

У повіті Сучава виробляється 1,8 % валової продукції промисловості країни. За продукцією лісової, деревообробної, целюлозно-паперової промисловості повіт займає перше місце в Румунії.

Найбільшим залізничним центром Румунії є Бухарест, де беруть свій початок 7 залізничних магістралей, більшість з яких міжнародного сполучення до Болгарії, Сербії-Чорногорія, Угорщини, України та інших країн. Загальна довжина мережі залізниць в країні становить близько 11.000 км, з яких 4000 електрифіковані. Бухарест є головним дорожнім вузлом.

Стосовно водного транспорту варто відзначити, що р. Дунаєм (в дельті, нижче порту Бреїла), плавають судна, осадка яких не перевищує 7 м, а вище Бреїли можуть плавати лише судна із осадкою 2,5 м. Здійснюються

вантажоперевезення між чорноморським портом Констанца (південний схід) та Роттердамом завдяки каналам Дунай – Чорне море та Рейн – Майн – Дунай. Загалом Румунія має 35 портів, з яких 3 є морськими, 6 – річково-морськими та 26 – річковими.

Найважливішим повітряним вузлом Румунії є Міжнародний аеропорт імені Анрі Коанде, розташований 10 км північніше Бухареста. Існують і інші аеропорти, більшість з яких – міжнародні: в Крайові, Тімішоарі, Араді, Ораді, Сібіу, Клуж-Напоці, Сату-Маре, Бая-Маре, Тиргу Мереші, Бакеу, Яссах, Сучаві, Тулчі, Карансебеші та Констанці.

3. Історична довідка

Історія румунського народу починається з II століття н. е., коли легіони римського імператора Траяна розташувалися на землях, де проживали фракійські племена даків. Формування румунського народу відбувалося шляхом злиття римлян і місцевого населення на території, яка майже збігається з територією нинішньої Румунії. Однак це злиття не було завершене до кінця, оскільки в кінці III ст., через загрозу нашестя варварів, римські легіони були відкликані.

У VI ст. на території нинішньої Румунії розташувалися слов'янські племена. У VII і VIII ст. сюди мігрували болгари, які оселилися на південь від Дунаю. Наприкінці IX ст. величезну територію нинішньої Румунії захопили угорці.

Наприкінці XIII та на початку XIV ст. відповідно утворилися румунські князівства Валахія і Молдавія. Суспільство того часу мало характерні феодальні риси: князь був оточений придворними і вельможами, які володіли землею, здійснювалася роздача невеликих частин боярських маєтків військовим дрібномаєтним дворянам, швидко розвивалося кріпацтво.

Починаючи з 1415 р. Валахією і Молдавією управляли місцеві князі. Бояри «плели» інтриги з Портою (урядом Османської імперії) для того, щоб

зберегти валахський і молдавський трони за членами своїх сімей. Однак кожного разу, коли з'являвся відомий військовий або політичний лідер, такий як Міхай Хоробрий у Валахії (1593−1601 рр.) або Петро Рареш у Молдавії (1527−1546 рр.), конфліктуючі сторони тимчасово примирялися і виступали разом проти турків, підтримуючи правителя. Така непроста політична ситуація супроводжувалася зміною 112 князів у Молдавії і Валахії в XVI і XVII ст.

На початку XVIII ст. грецькі купці з Константинополя, яких називали фанаріотами, замінили князів і бояр і почали правити князівствами, встановивши контроль над усіма економічними ресурсами. Князівські посади продавалися з аукціону особам, які пропонували найвищу ціну, в основному, фанаріотам.

Дуже важливим етапом історії країни став 1821 р., коли румунські князі знову повернулися на молдавський і валахський трони. Після Російсько-турецької війни 1826−1828 рр. Росія отримала протекторат над румунськими князівствами (Андріанопільський договір 1829 р.). За часів правління талановитого і освіченого графа Павла Кисельова були закладені основи нової румунської держави: скликано перші конституційні збори – «дивани», створено освітню систему, розпочато будівництво доріг.

В 1848−1849 рр. розпочався революційний рух у Румунії. Серед молодих інтелектуалів і політиків домінувало прагнення до незалежності країни. Їхні зусилля, а також тогочасна політична та воєнна ситуація призвели до створення у 1859 р. автономних Сполучених Князівств, або Румунії.

Остаточну свободу Румунія здобула в 1878 р., коли наприкінці Російсько-турецької війни (1877−1878 рр.) європейські країни визнали односторонню декларацію Румунії про незалежність від 10 травня 1877 р.

Важливі кроки по розбудові національної держави були зроблені в період з 1878 по 1918 рр., за часів правління Кароля I (1866−1914 рр.). Головним чином, завдяки зусиллям правителя Румунія вийшла на шлях швидкого економічного розвитку: були розвинуті найважливіші галузі промисловості,

побудовані залізниці, сучасні економічні інститути. У період царювання Кароля I була прийнята перша Конституція (1866 р.), створені політичні партії і державні установи, включаючи двопалатний парламент.

Початок XX ст. − один з важливих рубежів у розвитку румунської культури. Народження об'єднаної держави супроводжувалося злиттям культур Валахії, Молдови й Румунської Трансільванії в єдину етнокультурну спільноту. Незважаючи на те, що Румунія стала п'ятою країною в Європі, де початкова освіта була проголошена обов'язковою й безкоштовною, насправді навчання залишалося становим привілеєм. Центром розвитку національної науки стало Наукове товариство, яке в 1866 р. було реорганізовано в Румунську академію наук.

У 20-30-х рр. XX ст. румунська влада докладала багато зусиль для піднесення національної культури та мистецтва. У наступні роки у Румунії були відкриті нові вищі навчальні заклади: політехнічні інститути (Бухарест і Тимішоара), сільськогосподарські академії (Будапешт, Клуж), університет (Клуж) тощо. Тогочасна румунська архітектура характеризувалася певною строкатістю стилів. Були зведені будівлі Ради міністрів, Військової академії, книгосховища Академії наук, Тріумфальна арка тощо.

Однак початок Другої світової війни призупинив розвиток культури в країні. Після укладення радянсько-німецького союзу в 1939 р. Румунія втратила Бессарабію і Буковину, передавши їх Радянському Союзу. У серпні 1940 р. майже половина Трансільванії була передана Угорщині, а у вересні 1940 року до Болгарії відійшла Південна Добруджа. Втрата цих територій змусила Кароля I зректися престолу на користь сина Міхая у вересні 1940 р.

У серпні 1944 р. Румунія була окупована Радянським Союзом, який встановив на румунських землях комуністичну диктатуру. В 1947 р. було проголошено Румунську Народну Республіку. Зовнішня політика, культурно-мистецька діяльність, громадський та економічний порядок в країні регулювалися Радянським Союзом та були підпорядковані інтересам комуністичного режиму.

Однак у 1950-х роках Румунія оголосила про своє право про вихід зі складу СРСР. У березні 1989 р. шість опозиціонерів відправили президентові Чаушеску відкритого листа, звинувативши його в порушеннях прав людини, насильстві над конституцією і руйнуванні економіки. В грудні 1989 р. влада в країні була передана шести авторам відкритого листа та іншим екс-комуністам, що об'єдналися у Фронт національного порятунку (ФНП). У травні 1990 р. ФНП успішно виграв вибори, був створений уряд під керівництвом Петре Романа. На президентських виборах переміг Іон Ілієску.

4. Об'єкти культурної спадщини

Карпатський регіон Румунії багатий на історико-культурну спадщину. Повіт Сучава, що знаходиться в північно-східній Румунії на березі р. Сучава в гористій місцевості, є знахідкою для шанувальників історичних цінностей. Ця місцевість відома двома православними жіночими монастирями Сучевіца і Молдовіца XVI ст., а також тронною фортецею Сучава кінця XIV ст. Варто відзначити, що фрески монастирів Сучевіца і Молдовіца збереглися в абсолютно чудовому первозданному вигляді і розташовуються не тільки з внутрішнього, але і з зовнішнього боку. Із зовнішнього боку розпису вони виконані на блакитно-зеленому тлі, з внутрішньої сторони − на чорному. Чорний колір створює особливу атмосферу всередині храму, яка підкреслюється маленькими вузькими вікнами, що пропускають дуже мало сонячного світла. Фрески оповідають про події, описані в Старому і Новому завітах.

Найбільш відомою і відвідуваною в місті є Тронна фортеця XIV ст. − місце коронації молдавських господарів. Ця величезна для середніх століть Тронна фортеця, оточена ровом, не раз була зруйнована і відновлена. Перші спроби зайняти фортецю були з боку турецьких військ, однак вони не увінчалися успіхом жодного разу. Вперше вона була захоплена польсько-оттоманської армією під керівництвом Сулеймана Пишного в 1538 р.

Однією з визначних пам’яток культурної спадщини повіту Марамуреш Румунських Карпат є «Веселий цвинтар» (рум. «Cimitirul Vesel»), що знаходиться в с. Сепица. Він відомий своїми яскравими різнобарвними надгробками з оригінальними малюнками в стилі наївного мистецтва і поетичними текстами, що ілюструють людей, похованих на цвинтарі та епізоди з їхнього життя. Кладовище стало музеєм під відкритим небом і національним туристичним центром. Незвичайним у цьому кладовищі є те, що його вигляд розходиться з переважним у європейських суспільствах переконанням про смерть як похмуру і скорботну подію, тут сам факт смерті наповнений радістю і передбаченням кращого потойбічного життя.

Ідея виникнення незвичайного кладовища пов’язана з ім’ям Стана Йона Петраша, місцевого різьбяра по дереву. Він виготовив перший могильний хрест в 1935 р., вирізав перший надгробок для «Веселого цвинтаря». До 1960-х рр. на кладовищі з’явилося понад 800 дубових хрестів, виготовлених майстром.

В історико-культурному аспекті країни потрібно відзначити Сігішоарі − середньовічне місто-фортецю, розташовану на вершині гори, старовинна частина якої чудово збереглася. На центральній площі стоїть непримітний з першого погляду триповерховий будиночок, у якому в 1428 р. народився Влад III, відомий також як Влад Цепеш або Влад Дракула (може перекладатися як «син дракона» або «син диявола»). Ставлення до цього господаря Валахії у місцевих жителів неоднозначне, вони звеличують його за порядок і закон, які він подарував Трансільванії під час свого правління, і докоряють за жорстоке поводження з підлеглими.

Заслуговує уваги й відомий готичний замок Румунії Бран (1377 р.) – зимова резиденція господаря Дракули, а пізніше королівський палац, який зберіг цей статус до самих останніх століть. Замок Бран був місцем, куди господар Валахії приїздив відпочити від повсякденних клопотів.

В Південній частині Східних Карпат Румунії розташоване місто Брашов, в якому знаходиться ще одна середньовічна фортеця Ришнов, що була побудована лицарями Тевтонского ордена в 1215 р. Фортеця стоїть на високій

горі, куди подорожньому доведеться йти пішки. В центрі фортеці знаходиться найглибший у Європі колодязь, глибина якого становить 143 м, тому в фортеці завжди була вода і жителі могли витримувати навіть найтриваліші облоги.

До найвідоміших пам'яток історії та культури Карпатського регіону Румунії потрібно віднести також замки Гунедоара (XV ст.), Криш (1559−1698 рр.), Фегераш (XV−XVI ст.), Четатя де Скаун (XIV ст.), церкви св. Георгія (XV−XVII ст.), св. Дмитрія (XV−XVII ст.), св. Іллі (XV−XVII ст.). Серед монастирів досліджуваного регіону своєю історико-культурною цінністю відзначаються Нямц (XV−XVIII ст.), Дялу (1500−1502 рр.), Воронец та Гумар (XV−XVI ст.).

У межигір'ї р. Олт, яка протікає через Південні Карпати, знаходяться кілька монастирів, найвідоміший серед яких − монастир Козія, споруджений у 1388 р. за кошти господаря Волощини Мірчі Старого. Для спорудження монастиря були привезені майстри з Моравії, які використали як модель для побудови церкву монастиря Крушеваць із Сербії. Потрібно відзначити, що в теперішній час тут знаходиться музей, який демонструє відвідувачам історію монастиря.

Відомим є і монастир Бістріца, споруджений в 1492–1494 рр. крайовськими боярами. У середині монастиря знаходиться церква побудована господарем Волощини Матеєм Басарабом. Згідно з легендою, Матея Басараба переслідували турки, щоб відтяти голову. Він сховався горах зі своїм вірним охоронцем, який запропонував йому обмінятись вбранням. Турки, не впізнавши Матея, відтяли голову охоронцеві. У знак подяки, за своє спасіння, на тому місці Матей Басараб наказав спорудити церкву.

5. Розвиток основних видів туризму

В Румунських Карпатах розвинута широка система обслуговування туристів: гірські готелі, ресторани, тематичні парки, санаторії і профілакторії, сауни, змішані туристичні комплекси, туристичні і транспортні компанії,

канатні дороги. Туристичні стежки, як правило, добре маркіровані, а в небезпечних і складних місцях налагоджені страхові ланцюги або троси та працює гірсько-рятувальна служба.

Найбільшими гірськолижними курортами в Карпатах Румунії є Синая, Пояна Брашов, Передял.

Синая – «перлина Карпат» − курорт міжнародного рівня. Розташований в 105 км від аеропорту м. Бухареста. У Синаї є ціла мережа трас для катання на лижах, санчатах. Катання відбувається на висоті від 1400 до 2100 м.н.р.м.

Пояна Брашов − елітний курорт міжнародного рівня, розташований в 13 км від м. Брашов і в 189 км від м. Бухареста. Північні схили і наявність сніжних гармат забезпечують надійне катання протягом тривалого періоду, яке відбувається на висотах 1000–1700 м.н.р.м.

Курорт Передял знаходиться на відстані 140 км від м. Бухареста. Траси для катання тут розташовані на північних схилах, що дозволяє сніжному покриву утримуватися більше 100 днів на рік, а наявність сніжних гармат створює додаткові можливості для відпочинку. Висока якість тутешньої траси, освітленої вночі, визнана гірськолижниками, що приїжджають сюди зі всієї Європи, є однією з найкращих.

В цьому регіоні потужно розвивається оздоровчий туризм, адже на території Румунії знаходяться 1/3 всіх мінеральних вод Європи. Тут пропонується лікування більш ніж на 160 курортах, найбільш знані серед яких: Ковасна, Бейле Оланешть, Бейле-Фелікс та ін.

6. Національна кухня

Румунська кухня протягом віків зазнавала помітного впливу як Сходу, так і Заходу, тому в ній існують запозичення з кухонь інших народів. У національних стравах румуни використовують інгредієнти, що сповільнюють процес старіння, насамперед різноманітні приправи на основі подрібнених

ароматичних сухих трав, трав медичного призначення, овочі, фрукти, яйця, молочні продукти.

Характерним для румунської кухні є приготування їжі на помірному вогні, а також той факт, що певні інгредієнти (якщо в основі їх приготування лежить варіння) варяться лише стільки, щоб достатньою мірою просочитися.

Відомою національною стравою Румунії є чорба − суп, що їдять на обід та подають зі сметаною та гірким перцем. Широко відома чорба з яловичого шлунку, чорба з курячих тельбухів, чорба з фрикадельками. Найбільш часто вживаний вид чорби з коров'ячого шлунку.

Добре знаним в Румунії є мітітей − традиційна м'ясна страва молдовської та румунської кухонь. Це невеличкі ковбаски без оболонки, виготовлені із суміші фаршу м'яса яловичини, свинини чи баранини з додаванням м'ясного росолу чи води, часнику, чорного перцю, паприки, чебрецю, коріандру, соди, солі.

В Карпатах Румунії поширеною є плачинда − виріб із листкового тіста (переважно прісного), що має плескату форму та містить начинку із сиру чи гарбуза.

Для приготування різних страв у Румунії широко використовується й кукурудза. Тут потрібно відзначити мамалигу − кашу з кукурудзяного борошна, на основі якої готується безліч варіантів страв: мамалига з бринзою, бульс, голубці з мамалигою.

Румунія також багата виноградниками, тому румунський стіл важко уявити без вина. Найпопулярнішими румунськими сортами винограду вважаються Бебяска, Фетяска, Граса, Роминяске та ін. З міцних напоїв розповсюдженою є фруктова горілка або палянка, хорошими вважаються й румунські коньяки.

7. Народні свята, фестивалі, масові заходи, атракції

Релігійний склад населення Румунії: православні – 83 %, греко-католики – 6 %, протестанти, кальвіністи, лютерани, баптисти, мусульмани – 11 %.

Говорячи про румунські свята треба згадати одну їх особливість, а саме взаємозалежність. До прикладу, весняні свята починаються з Драгобетеле, потім переходять в Мерцишор, який поступається місцем Бабі Евдотьї, (якщо в ці дні несподівано піде сніг: «Баба Евдотья вийшла на вулицю трясти свої шуби»). Далі слідує цілий рій свят, які славлять весну, появу першої трави, потім – першої квітки, потім – колоска тощо.

Свято Драгобетеле відзначають 24 лютого. В давнину вважалося, що цього дня починається весна, пробуджується природа і людина повинна брати участь в загальній радості. За традицією, в цей день хлопці і дівчата зустрічалися перед церквою і йшли в ліс збирати перші весняні квіти. Дівчина поверталася з лісу бігом, її повинен був переслідувати хлопець, що закохався в неї. Якщо юнак наздоганяв дівчину, а вона теж була закохана в нього, їх єднав поцілунок на очах у всіх. Вважалося, що тепер вони заручені. Таким чином, під час свята з'ясовувалося, які весілля будуть восени.

Своєю оригінальністю святкування відзначається й свято Мерцишор − традиційне свято зустрічі весни в Румунії, що відзначається 1 березня. Цього дня люди дарували один одному маленький бутоньєрок у вигляді квіточок, зроблений з ниток білого і червоного кольорів. Ця прикраса, як і свято, називається мерцишором та носиться на одязі весь місяць, а 31 березня знімається і розвішується на квітучих фруктових деревах. Вважається, що завдяки таким діям людей супроводжуватиме успіх протягом всього майбутнього року. За повір'ям, якщо загадати бажання, вішаючи мерцишор на дерево, воно обов'язково здійсниться.

У трансільванських селах мерцишори прив'язують до дверей, вікон, рогів домашніх тварин, оскільки вважається, що вони відганяють злих духів і додають життєвої сили. У жудці Біхор існує повір'я, що саме в цей день,

1 березня, потрібно вмиватися дощовою водою, щоб стати вродливішим і здоровішим.

У Румунії щорік проходить величезна кількість фестивалів і ярмаркових ходів. Наприклад, у лютому − Зимовий Фестиваль в Сфинту-Георге, в квітні − Міжнародний Фестиваль Сучасного Мистецтва у Брашові, Національний Весняний Фестиваль в Хотені-Марамуреш, у травні − Фестиваль нарцисів, а також Міжнародний фестиваль фотографії і Міжнародний фестиваль джазу і блюзу у м. Брашов, у червні − Трансільванський Міжнародний Кінофестиваль в Клуж-Напоке та традиційний ярмарок ремесел в Бухаресті та ін.

Кожного року в останні вихідні липня (з п'ятниці по неділю) в Карпатському регіоні Румунії, а саме в м. Сігішоарі, проходить фестиваль середньовічної культури. Для такого свята місто-фортеця є кращою декорацією. Три дні на вулицях проходить дійство в дусі середньовіччя − фехтувальні турніри та вистави за участю самих туристів.

Любителі гострих відчуттів мають змогу провести ніч у величному замку графа Дракули. Старий готичний замок XIV ст. володарює над округою з високого пагорба (60 м). Всю ніч тут чути сумні зітхання і кроки, а в тронному залі можна навіть розглянути північну трапезу тих, хто вже давно пішов у потойбічний світ.

Лекція 12

Тема: ХАРАКТЕРИСТИКА ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ

План

1. Розташування та природно-кліматичні умови.

2. Розвиток економіки, транспортне сполучення.

3. Історична довідка.

4. Об'єкти культурної спадщини.

5. Розвиток основних видів туризму.

6. Національна кухня.

7. Народні свята, фестивалі, масові заходи, атракції.

1. Розташування та природно-кліматичні умови

На Українські Карпати припадає лише 10,3 % площі усіх Карпат. Простягаються вони з північного заходу на південний схід майже на 280 км при середній ширині 100 км. Їх площа становить 37 тис. км^2 (3,5 % території України). Середня висота Українських Карпат сягає 1000 м, найвищою точкою є г. Говерла (2061 м).

Клімат в Українських Карпатах помірно-континентальний. Температура найтеплішого місяця − липня – складає у передгір'ях +18, +20 °С, у високогірному ярусі +8, +10 °С, найхолоднішого – січня – відповідно −3, −6 °С і −8, −9 °С.

Через західну частину Українських Карпат і Розточчя проходить головний Європейський вододіл, що розділяє басейни Балтійського і Чорного морів. До Балтійського басейну належать ріки Сян і Західний Буг, а до Чорноморського басейну – ріки Стир, Горинь, Прут, Тиса, Сучава, Дністер. Цей регіон багатий також озерами, серед них: Бребенескул, Верхнє, Несамовите та інші. Найбільшим озером Українських Карпат є Синевир.

В Українських Карпатах зосереджено понад 1400 природоохоронних об'єктів, що займають близько 2,8 % загальної площі гір, серед них: Карпатський природний національний парк, Природний національний парк «Гуцульщина», Природний заповідник «Горгани», ландшафтний заказник загальнодержавного значення «Ґрофа» та «Бредулецький», що знаходяться в Івано-Франківській області, «Ужанський» та «Синевир» в Закарпатській та «Сколівські Бескиди» в Львівській областях та ін.

За адміністративним поділом Українська частина Карпат відноситься до чотирьох областей України: Львівської, Івано-Франківської, Чернівецької і Закарпатської.

2. Розвиток економіки, транспортне сполучення

У промисловому розвитку Українських Карпат чільне місце посідає Львівська економічна зона, в якій виділяються наступні економічні райони: Передкарпатський (Дрогобич − машинобудування, деревообробка, легка промисловість; Стрий − машинобудування, харчова і деревообробна промисловість; Борислав − нафтовидобувна, легка і хімічна промисловість; Яворів − виробництво сірки), Північний (Червоноград − видобуток вугілля, легка промисловість; Сокаль − хімічна промисловість, Добротвір − електроенергетика); Львівський − машинобудування, харчова, легка промисловість).

Івано-Франківська, Чернівецька і Закарпатська області мають схожу спеціалізацію. Основу тут складає лісопромисловий комплекс. У цьому регіоні розвиваються також наступні галузі промисловості: в Івано-Франківській області − нафтопереробна (Долина, Надвірна), хімічна (Калуш, Івано-Франківськ), машинобудівна (Івано-Франківськ); в Чернівецькій області − машинобудування, харчова і легка промисловість (Чернівці), в Закарпатській області − харчова промисловість (Ужгород, Берегово), машинобудування (Мукачево).

Для української частини Карпатського регіону характерне багатогалузеве сільське господарство. З півночі на південь виділяються такі зони-спеціалізації:

− малополіська (льонарство, буряківництво, хмелярство, картоплярство, молочно-м’ясне тваринництво);

− лісостепова (зернове господарство, буряківництво, м’ясне і молочне тваринництво, свинарство, птахівництво);

− карпатська з підзонами:

а) передгірською передкарпатською (льонарство, картоплярство, молочно-м’ясне тваринництво;

б) гірською (м’ясо-молочне і м’ясне тваринництво, овочівництво, льонарство);

в) передгірською закарпатською (виноградарство, садівництво, тютюнництво, молочно-м’ясне тваринництво і птахівництво).

Територію Карпатського економічного району перетинає в усіх напрямках мережа залізничних і автомобільних шляхів, головні з яких виходять на західний кордон України з Польщею, Угорщиною, Словаччиною, Румунією, Молдовою. Міжнародний аеропорт м. Львова з’єднує регіон з багатьма країнами світу.

Вантажні та пасажирські перевезення здійснюються переважно автотранспортом, чому сприяє розгалужена мережа автодоріг з твердим покриттям: Київ – Львів – Перемишль, Київ – Чоп, Рахів – Хуст – Ужгород, Мукачево – Ужгород, Львів – Берегово.

Залізничний транспорт регіону також високорозвинений: загальна довжина залізничних колій − 2887 км, з них електрифікованими є 1023 км. Основним вантажем, що перевозять залізниці, є вугілля, мінеральні добрива, гірничо-хімічна і хімічна продукція, нафта, нафтопродукти, лісоматеріали, сировина і готова продукція для харчової промисловості.

3. Історична довідка

Перші люди на території сучасної України з’явилися в епоху раннього палеоліту, в так звану ашельську добу, понад 900−800 тис. р. тому. Однак народження українського етносу пов’язують із виникненням трипільської культури (IV−III тис. до н. е.), коли ще й слов’ян як окремої спільноти не існувало Її створили, на думку вчених, місцеві племена неолітичної доби, а також ті, що прийшли з Балканського півострова. Трипільці, розселившись на

більшій частині Правобережжя України, були першими і найдавнішими хліборобами.

Наступними яскравими культурами ранньозалізного часу були скіфська та сарматська, а їх носії визначали характер етнокультурної історії великих територій. На теренах між Дністром, Західним Бугом та Дніпром виникають найдавніші племінні союзи та ранні держави. Наймогутніші з них − Скіфія, Кіммерія, починаючи з VII ст. до н. е. − античні міста Північного Причорномор'я, які принесли на територію України основні досягнення грецької цивілізації у всіх сферах людської діяльності: економічній, соціальній, культурній.

Найбільшу зацікавленість становить I ст. н. е. − період, безпосередньо пов'язаний з історією східного слов'янства, багатовіковий розвиток якого спричинився до формування українського народу. З виникненням зарубинецької культури II ст. до н. е. − I ст. н. е., засновниками якої були прийшлі праслов'янські племена, центр слов'янського етногенезу перемістився у межиріччя Вісли і Дніпра.

Початок формування слов'янських культур припадає на другу половину V ст. Тоді складаються великі міжплемінні союзи слов'ян, на основі яких на рубежі VIII−IX ст. у Середньому Подніпров'ї склалося державне утворення «Руська земля». Бурхливе зростання міст, розвиток хліборобства, різноманітних ремесел, активна торгівля з Візантією, арабськими країнами та Європою, військові походи руських князів сприятливо впливали на формування давньоруського народу. Численні міста стали осередками високорозвиненої матеріальної та духовної культур, зокрема літератури, монументальної архітектури, живопису.

Віховою подією стало проникнення християнства, що прийшло на зміну язичницьким віруванням руських племен і було офіційно прийнятим Володимиром Великим у 988 р. Запровадження християнства значно прискорило розвиток писемності, а також літератури, давні пам'ятки якої написані церковнослов'янською мовою. У середині XI ст. з'явилися перлини

давньоруського зодчества − Софійські собори у Києві, Новгороді, Полоцьку. Вони поєднали в собі візантійський і місцевий типи будівель, елементи розпису балканських художників і давньоруської дерев'яної архітектури, деякі романські традиції, наприклад, наявність двох веж на західному фасаді.

Татаро-монгольська навала середини XIII ст. стала причиною затяжного економічного, культурно занепаду українських земель. У ряді виробництв спостерігалося падіння або забуття складної техніки, спрощувалася ремісниче промисловість, на тривалий час було припинено будівництво. Центром тогочасної духовної культури залишалася православна церква.

Із занепадом Київського і Чернігівського князівств головним осередком розвитку української культури стало Галицько-Волинське князівство, створене в 1199 р. (проіснувало до 1340 р.). Галицько-Волинська архітектура органічно поєднувала візантійсько-київську просторову композицію з елементами західноєвропейського романського стилю. На жаль, архітектурних пам'яток періоду Галицько-Волинського князівства збереглося небагато. З монументальних будівель м. Львова можна назвати Миколаївську хрестовокупольну та П'ятницьку церкви. До княжого періоду належать і такі шедеври архітектури Галичини та Волині, як білокам'яні храми в Перемишлі, церква Пантелеймона в Галичі, Святоіванівський собор у Холмі, Спаський монастир поблизу Самбора (тепер Старий Самбір).

В культурі стає помітним західноєвропейський вплив. Значних висот досягли наукові знання в гуманітарних галузях: філософії, історії. Розвивалися світські мотиви в літературі. Продовжувався розвиток різних жанрів народного мистецтва: декоративно-прикладного, музичного, театрального. Народна творчість збагачувалася героїчними, визвольними мотивами.

Із підписанням Люблінської унії в 1569 р. українські землі опинилися під владою Речі Посполитої. Позиція соціальної еліти в нових умовах була неоднозначною, більшість українських феодалів і верхівка духовенства в умовах панування Речі Посполитої віддалилися від національної культури, мови, традицій, православної віри і сприймали польську. У цій історичній

ситуації роль духовного лідера народу взяло на себе козацтво − самобутній суспільний стан, який сформувався в XV−XVI ст. Вже в травні 1648 р. з численних джерел до Польщі почали надходити відомості, що Б. Хмельницький створює незалежну Українську державу із столицею у м. Києві – ця подія усунула загрозу зникнення українського народу як етнічної спільноти. Іноземні держави визнали вільну Україну за рівноправного суб'єкта міжнародних відносин і охоче вступали з нею у договірні відносини. У 1648−1654 рр. Україна підтримувала постійні дипломатичні зв'язки з Валахією, Молдавією, Трансільванією, Туреччиною, Австрією, Англією, Францією, Швецією та іншими державами.

Розвиток української культури цього періоду безпосередньо пов'язаний із зародженням бароко − стилю в європейському мистецтві XIV−XVIII ст. В Україні бароко заявляє про себе експресивною пластикою скульптури, потужним декоративним потенціалом української гравюри, високою метафізикою поезії, драматичним живописом, авантюрною бентежністю козацької душі. Так, в українському зображальному мистецтві другої половини XVII та початку XVIII ст. виникає школа гравюри (Д. Галятовський, І. Щирський, Г. Левицький та ін.). В архітектурі зазначеного періоду посилюється використання позолоти. Важливою тенденцією барокового мистецтва в Україні стає героїзація зображуваних образів.

Наприкінці XVIII ст. територія України була розділена між Австрійською (20 % площі) і Російською (80 %) імперіями. До цього часу завершилася ліквідація української державності. В обох імперіях розгалужений бюрократичний апарат повністю контролював всі сторони життя суспільства. Широкими правами наділяється цензура. Використання української мови зберігається виключно в народному середовищі. На рубежі XVIII−XIX ст. у розвитку української культури склалася кризова, критична ситуація, власне стояло питання про саме її існування і, як наслідок, у XIX ст. в Україні поступово складається новий соціальний шар суспільства − національна інтелігенція, що зробило реальним українське культурне відродження.

В архітектурі XIX ст. на зміну пишноті і розкутості українського бароко прийшов стриманий, академічний стиль класицизму. За будівництвом міст наглядали спеціальні комісії і комітети. Громадські споруди будувалися з урахуванням їх призначення − головною метою архітектора стало не створення зовнішньої привабливості, а внутрішній комфорт. У цей час активно забудовуються нові міста на півдні України і в Криму − Маріуполь, Олександрівськ (Запоріжжя), Катеринослав (Дніпропетровськ), Миколаїв, Одеса.

У другій половині XIX ст. стильова єдність класицизму руйнується. Складна епоха утвердження капіталізму знайшла відображення і в архітектурі: складається напрям, який отримав назву «еклектика» (змішування). У київських фасадах того часу можна побачити і готику, і ренесанс, і романський стиль, багато будівель споруджено в «цегельному стилі» (головна прикраса − нештукатурена цегельна кладка).

Подальший розвиток української культури та боротьба за національну державність відбувалася в умовах запеклої громадянської війни та іноземної інтервендії. На першому етапі національну революцію очолювала Центральна Рада. В листопаді 1917 р. було проголошено Українську Народну Республіку. Другий етап − це правління з кінця квітня 1918 р. гетьманщини в умовах окупації України австрійськими та німецькими військами. Особливою проблемою в національному державному відродженні було утворення в західних регіонах України в жовтні 1918 р. Західної Української Народної Республіки. І, нарешті, майже паралельно з утворенням ЗУНР на більшій частині України починаючи з листопада 1918 р. проходило відновлення УНР на чолі з Директорією і об’єднання її з ЗУНР. Це також був визначний етап в національно-державному будівництві.

На жаль, наприкінці 1920 − на початку 1921 р. процес національного державного відродження був перерваний перемогою об’єднаних радянських збройних сил, встановленням радянської влади на більшій частині України та окупацією західноукраїнських регіонів Польщею, Румунією, Чехословаччиною.

З початком XX ст. українське мистецтво розвивається у руслі соцреалізму, що був проголошений єдиним дозволеним художнім методом. З гаслом про те, що мистецтво повинне бути зрозумілим «широким масам», на творчий експеримент, пошук нових форм була фактично накладена заборона. Це викликало значну еміграцію діячів науки, літератури і мистецтва. Їх творчість продовжувалася, але залишалася невідомою на батьківщині. Тому характерними для української культури є два напрями розвитку − в Україні і в діаспорі. В діаспорі було утворено ряд інституцій (державні − Українська Національна Рада на чолі з Президентом УНР, Уряд УНР; наукові − Вільна академія наук, ряд наукових товариств, зокрема, в діаспорі діяло Наукове Товариство імені Шевченка, товариство українських інженерів, лікарів тощо; церковні − православна та греко-католицька гілки української церкви; мистецькі – наприклад, капела бандуристів у США і Канаді, народні хори; видавництва, система національних недільних шкіл та ін.).

У радянський період, який зайняв більшу частину XX ст., українська культура пройшла складний шлях, який поєднує досягнення і втрати, духовні злети і трагедії: національне піднесення 1920-х рр., трагедію у роки сталінської диктатури, хрущовську «відлигу», брежнєвський «застій», горбачовську перебудову.

На рубежі 80−90-х рр. XX ст. в Україні відбулися епохальні історичні події. В умовах глибокої соціально-економічної і політичної кризи в республіці розпочався і одержав подальший розвиток процес руйнування тоталітарної більшовицької системи і демократизації соціально-економічного та державно-правового ладу. Цей процес виявився насамперед в утвердженні гласності і політичного плюралізму, ліквідації ідеологічного і політичного панування компартії в країні. Вперше були проведені дійсно демократичні вибори до органів державної влади. Активно втілювалася в життя реальна боротьба з величезним бюрократичним управлінським апаратом в центрі і на місцях. Розпочався процес згортання командно-адміністративної системи, ліквідації партійно-радянської номенклатури. Реальним змістом наповнювався

суверенітет України, що у кінцевому результаті призвело до проголошення 24 серпня 1991 р. незалежності України.

4. Об'єкти культурної спадщини

Істрико-ахітектурні пам'ятки

Закарпатська область

Ужгородський район

м. Мукачево − замок Паланок XIV−XVI ст.

Мукачівський район

с. Чинадієво − пам'ятки садово-паркового мистецтва і архітектури: парк 1848 р.; палац 1890 р.;

с. Вільховиця − Миколаївська церква XVIII ст.;

м. Свалява − історичний музей та Михайлівська церква 1588 р.

Берегівський район

м. Берегове − готичний костел XV ст.;

м. Виноградів − костел францісканців XIV−XV ст.; палац барона Перені XV ст.

Хустський район

м. Хуст − руїни замку XI−XII ст., Єлизаветинська церква XVI ст.;

с. Королево − археологічні пам'ятки ашельської культури, руїни середньовічного замку.

Рахівський район

с. Ділове − Успенська церква XVIII ст.;

с. Ясіня − дзвіниця 1813 р.; Вознесенська церква 1824 р.

Чернівецька область

м. Чернівці

Резиденція буковинських митрополитів 1864−1882 рр.;

Вірменська церква 1869 р.;

Ратуша 1843 р.;

Пам’ятки садово-паркового мистецтва − дендропарк 1976 р.;

Ботанічний сад 1877 р.

Вижницький район

м. Вашківці − музей-садиба Г. Гараса;

м. Сторожинець − церква XV ст.;

с. Вікно − палац 1809 р., Іоанівська церква 1826 р.;

с. Путила − Миколаївська церква 1885 р.

Хотинський район

м. Хотин − фортеця XIII−XVIII ст.;

с. Підвальне − Хрестоздвиженська церква 1561 р.

Кіцманський район

м. Кіцман − Миколаївська церква і дзвіниця 1786 р.;

с. Лужани − Вознесенська церква і дзвіниця 1453р.

Івано-Франківська область

м. Івано-Франківськ

Парафіальний костел 1672−1703 рр.;

Вірменська церква 1742 р.;

Кафедральний собор Святого Воскресіння 1720−1729 рр. (зруйнований – 1752 р., відбудований – 1763 р.);

Міська ратуша 1695 р.

Галицький район

м. Галич − руїни замку 1367 р.; церква Різдва Христового XIII− XIV ст.;

с. Крилос − Василівська каплиця 1500 р.

Рогатинський район

м. Рогатин − церва Різдва Пресвятої Богородиці XIV−XV ст.; Святодухівська церква 1598 р.; Миколаївська церква 1729 р.; Миколаївський костел XV ст.

Богородчанський район

Манявський скит − монастир 1621 р. біля с. Манява.

Долинський район

с. Шевченкове − церква св. Пантелеймона XII ст.;

м. Яремче − Михайлівська церква XVII ст.; церква св. Іоана Милостивого XVIII ст.

Косівський район

м. Косів − Василівська церква 1825 р.

Коломийський район

м. Коломия − церква Благовіщення 1587 р.

Львівська область

Сокальський район

м. Червоноград − Святодухівський костел; монастир Бернардинців 1642 р; Василіянський монастир 1771−1776 рр.;

м. Белз − П'ятницька церква XVII ст.; Домініканський монастир XVII ст.; вежа 1606 р.;

м. Сокаль − Миколаївська церква XVI ст.; костел Богородиці монастиря Бернардинців XVII ст.

Буський район

смт. Олесько − Олеський замок 1327 р.; монастир капуцинів 1739 р.; троїцький костел XVI ст.;

м. Буськ − дерев'яні церкви: Онуфріївська 1680, 1758 рр. і св. Параскеви 1709 р.

Бродівський район

м. Броди − Бродівський і Підгородецький замки XVII ст.; синагога XVI−XVII ст.

Жовківський район

м. Жовква − церква Різдва Богородиці 1705 р.; церква Святої Трійці 1720 р.; Парафіальний костел 1606−1623 рр.; синагога 1692−1700 рр.;

с. Потелич − дерев'яна церква Святого Духа XVII ст.

Дрогобицький район

с. Грушів − Михайлівська дерев'яна церква 1715 р.

Старосамбірський район

м. Самбір − будинок міської Ратуші (побудований – 1638−1668 рр., відреставрований – 1844 р.); костел Іоана Хрестителя XVI−XVII ст.; костел св. Станіслава XVIII ст.; церква Різдва Пресвятої Богородиці XIX ст.

Музеї

Закарпатська область

Краєзнавчий музей − м. Ужгород;

Музей народної архітектури і побуту − м. Ужгород;

Художній музей − м. Ужгород;

Меморіальний музей народного художника України Ф. Манайла − м. Ужгород;

Краєзнавчий музей − м. Рахів;

Історичний музей − м. Свалява;

Краєзнавчий музей − м. Хуст;

Історичний музей − м. Мукачево.

Івано-Франківська область

Краєзнавчий музей − м. Івано-Франківськ;

Художній музей − м. Івано-Франківськ;

Літературний музей − м. Івано-Франківськ;

Геологічний музей − м. Івано-Франківськ;

Музей Освіти в Прикарпатті − м. Івано-Франківськ;

Музей народного мистецтва Гуцульщини і Покуття ім. Й. Кобринського − м. Коломия;

Унікальний приватний музей краєзнавця М. Юсипчука − с. Космач;

Літературно-меморіальний музей І. Франка − с. Криворівня;

Музей М. Черемшини − м. Снятин;

Музей художника В. Касіяна − м. Снятин.

Львівська область

Історичний музей − м. Львів;

Музей «Арсенал» − м. Львів;

Літературний музей − м. Львів;

Національний музей − м. Львів;

Меморіально-художній музей О. Новаківського − м. Львів;

Меморіально-художній музей О. Кульчицької − м. Львів;

Меморіально-художній музей І. Труша − м. Львів;

Картинна галерея − м. Львів;

Музей «Русалки Дністрової» − м. Львів;

Музей історії релігії − м. Львів;

Музей етнографії і художнього промислу − м. Львів;

Музей народної архітектури і побуту − м. Львів;

Аптека-музей − м. Львів;

Літературно-меморіальний музей І. Франка − м. Львів;

Літературно-меморіальний музей С. Крушельницької − м. Львів;

Музей давньоукраїнського − м. Звенигорода;

Музей-заповідник «Олеський замок» − с. Олесько;

Музей-садиба М. Шашкевича − с. Підлисся.

Чернівецька область

Музей архітектури і побуту − м. Чернівці;

Краєзнавчий музей − м. Чернівці;

Літературно-меморіальний музей О. Кобилянської − м. Чернівці;

Музей української діаспори − м. Чернівці;

Художній музей − м. Чернівці;

Музей-садиба Г. Гараса − м. Вашківці;

Літературно-меморіальний музей Ю. Федьковича − с. Путила;

Музей-садиба І. Миколайчука − с. Чортория.

5. Розвиток основних видів туризму

Українські Карпати відомі своїми багатими рекреаційними ресурсами, що сприяє розвитку санаторіїв, оздоровниць і туризму. Тут знаходяться близько 800 мінеральних джерел майже всіх бальнеологічних типів. На базі найбільших і найцінніших ресурсів мінеральних вод працюють відомі оздоровниці, такі як Трускавець, Моршин, Східниця, Любінь Великий, Поляна Квасова та ін.

Багато баз відпочинку в Українських Карпатах пропонують різноманітні послуги, серед яких кінні та піші прогулянки горами, рибалка на форель та коропа, катання на квадроциклах, політ на пароплані та ін. Дуже популярним в Українських Карпатах є сплав по ріках, а саме: Білому та Чорному Черемоші, Черемоші, Пруту та Дністру. Найбільш оптимальний час для сплаву по Пруту, Білому та Чорному Черемошу − квітень-травень, коли тане сніг. Каньйонами Дністра на плотах можна проходити з травня по вересень.

Популярним видом відпочинку тут є сходження та скелелазіння. Привабливими для цього є наступні місця: Скелі Довбуша (урочище Бубнище, Івано-Франківська область), Говерла, гора Піп Іван, Писаний Камінь, Соколине око, Лужки та Товарниця (Чернівецька область).

В гірській місцевості також добре розвинутий сільський зелений екотуризм − відпочинок у будинку сільського господаря. Більшість приватних господарів запропонують вам зручні кімнати з усіма вигодами. Туристів вабить можливість відпочити на лоні природи, в іншому культурному середовищі, пізнати довкілля, скуштувати смачні домашні страви, традиційні для того чи іншого села, приготовлені зі свіжих екологічно чистих продуктів.

На території Українських Карпат існує кілька особливо популярних місць для гірськолижного відпочинку, а саме: в Закарпатській області − Мукачівський, Свалявський та Рахівський райони; в Івано-Франківській області − Косівський, Верховинський райони, територія Яремчанської міськради − Яблуниця, Ворохта, Паляниця, Ясиня; у Львівській області − Сколівський район.

Особливою популярністю серед відпочиваючих користується туристичний комплекс «Буковель» розташований на висоті 920 м.н.р.м. біля с. Поляниця Яремчанського району Івано-Франківської області. З усіх сторін його оточують гори, сама природа створила тут умови для найкращого зимового та літнього відпочинку.

Не можна не згадати й про смт. Славськ – центр гірськолижного спорту, туризму і відпочинку в мальовничій долині рік Опір та Славка на висоті 501 м.н.р.м. Цей куточок став меккою гірськолижного спорту узимку і центром туризму влітку. Природне розташування хребтів Бескид і Горганів навколо Славська створило унікальний мікроклімат, що забезпечує постійну безвітряну погоду з великою кількістю сніжних опадів узимку і стабільним утриманням снігу майже до квітня місяця. У Славську прокладено кілька гірськолижних трас європейського значення. Розмаїтість рельєфу і рівня складності трас дозволяють добре відпочити як починаючим аматорам, так і досвідченим спортсменам.

Для проживання на гірськолижних курортах України свої послуги пропонують як великі готельні комплекси, так і затишні приватні оселі. Вибір місця проживання достатньо широкий.

6. Національна кухня

Українська карпатська кухня вирізняється простотою страв і водночас їх оригінальністю, адже всі вони готуються з екологічно чистих продуктів на джерельні воді, а тому й смак їжі тут особливий. Найуживанішими продуктами цього регіону є кукурудзяне борошно й крупа, картопля, квасоля, гриби і, звичайно ж, бринза − овечий сир, який готують пастухи на літніх високогірних пасовищах.

Популярною першою стравою в Українських Карпатах є грибна юшка, для приготування якої відварюють сухі білі гриби, додають тонко нарізану домашню локшину, спеції та зелень. Поширеними також є квасненка (страва,

подібна до борщу, але з додаванням слив), росівниця (відвар з буженини та січеної квашеної капусти з додаванням кукурудзяної крупи), гуцульський борщ (страва з квашеного буряка та копченої буженини).

Знаменитою карпатською другою стравою є деруни, які подають зі шкварками, білими грибами чи сметаною. Популярною тут є і кулеша – кукурудзяна каша, зварена на воді, яку подають з бринзою або топленими шкварками (може бути зварена з тертою картоплею).

Атрибутом національної кухні українських горян є книші – булочки, начинені вареною картоплею або бринзою. Цю ж назву носять картопляні зрази з начинкою чи без неї.

М’ясо в горах готують по-різному: на дровах, смажать, запікають, тушкують. Особливо смачними є тут м’ясні страви, що готуються в горщиках за стародавніми рецептами в гуцульській печі.

Здавна важливе місце в харчуванні місцевих мешканців займає риба. Популярними в досліджуваному регіоні є смачні страви з форелі під сирною скоринкою чи посмаженій на грилі, карася, запеченого у сметані, коропа, тушкованого з цибулею в сметані або фаршированого грибами.

Обов’язково слід спробувати традиційну страву пастухів-гуцулів − бануш. Так називається кукурудзяна крупа, зварена на домашній сметані, яка подається з бринзою, гуслянкою (спеціально приготоване квасне молоко) або білими грибами. До гуцульської кухні також належать вурда (різновид овечого сиру) і шупеня (страва з квасолі).

7. Народні свята, фестивалі, масові заходи, атракції

В Україні значно переважає християнство. За кількістю релігійних громад найбільша частка припадає на Українська православна церква Київського патріархату (39,8 %), Українська православна церква Московського патріархату (29,4%), Українська греко-католицька церква (14,1%), Українська

автокефальна православна церква (2,8%), Римо-католицька церква (1,7%), протестанти складають 2,4 %, мусульмани − 0,6 %, юдеї – 0,2%, інші − 2,1%.

Найпоширенішими звичаями в Українських Карпатах є проводи на полонину, гуцульське весілля та релігійні календарні свята, зокрема Різдво з новорічно-різдвяними колядками та щедрівками (в тому числі «Василя», «Водохреща», «Маланки», гуцульська «Розколяда») та Великдень (Пасха) з великодніми гаївками.

Великим святом для місцевих жителів є проводи гуцульських пастухів на віддалені гірські пасовища для випасу худоби. Вихід на полонину відбувається в травні і триває аж до вересня. Є три речі, які характеризують життя гуцульських пастухів на полонині, − бринза, трембіта і ватра. Під полонинські наспіви ватаг запалюють вогнище – ватру, а парубки танцюють гуцульський ритуальний чоловічий танець «аркан» з маленькими топірцями в руках. Вівчарі пригощають усіх бажаючих будзом і вурдою. Завершуються проводи святковим концертом.

Досить цікавим є гуцульське весілля, адже навіть в теперішній час гуцули дотримуються своїх давніх традицій. В день весілля нареченого і наречену супроводжують бояри, дружби, дружки, світилки, свати, старости. Весілля сповнене веселих і жалібних пісень, танців, ігор, забав, жартів, дотепів. Не обходиться воно без короваю чи калачів, вишиваних чи тканих рушників, букетів, які чіпляють на одяг гостей і деревця. До церкви молодята їдуть на конях.

Серед релігійних свят оригінальністю святкування відзначається Різдво. За давньою традицією із обжинкових снопів виплітають деревце – «дідуха», в якому за повір’ям мешкають душі дідів-прадідів, опікунів дому. Господині вранці 6 січня запалюють «живий вогонь» в печі з дванадцяти полін і готують дванадцять ритуальних пісних страв. Серед страв Святої Вечері на першому місці стоїть кутя − варена пшениця з медом, маком та горіхами. Деякі дослідники народних звичаїв вважають, що кутя − це відголосок давніх братолюбних столів, які влаштовували у дні поховання мучеників за Христову

віру. Пшениця як зерно щороку оживає, тому є символом вічності, а мед − символом вічного щастя праведників у небі.

На Різдво, 7 січня, розпочинаються справжні різдвяні коляди. Гуцули відвідують своїх родичів та друзів, ходять з вертепами від села до села. Більшість людей цими днями їздять на санах з кіньми та дзвониками.

Встановлене Християнською Церквою на честь воскресіння із мертвих Ісуса Христа свято Великодня на Гуцульщині також відзначається багатством обрядових дій та звичаїв. У Вербну неділю гуцули приносять з церкви освячену вербу-шутку (на Гуцульщині її називають «б'єчка»), вдаряють злегка кожного із своєї родини, примовляючи: «Не я б'ю, б'єчка б'є – віднині за тиждень Великдень!» Освячена шутка-верба у понятті предків гуцулів володіла цілющими властивостями як така, що вітала Христа.

Для освячення в церкві у великодній кошик укладали паски, писанки і крашанки, сир, масло, ковбасу, вуджене м'ясо, сіль. Обов'язкові були гірка зела (хрін) на згадку про гіркість Христових страстей, а також воскова свічка, встромлена в паску, − символ божественного світла і Христового воскресіння. Заможні ґазди їхали до церкви верхи на конях чи святочним возом, а бідні йшли пішки.

Багаті Українські Карпати і на проведення різного роду фестивалів. Останніми роками популярними стали так звані етнічні фестивалі, метою яких є повернення до місцевих традицій, їх відновлення та збереження, розвиток та популяризація звичаїв та обрядів, автентичного фольклору тощо. Найпопулярнішим в Українських Карпатах є «Гуцульський фестиваль», який щороку відбувається в різних областях українських Карпат, але неодмінно на території проживання етнічних гуцулів. Фестиваль є міжнародним, але його незмінною умовою залишається використання гуцульських автенту, говірки та атрибутики.

Регулярно в Українських Карпатах відбуваються фестивалі бринзи, баноша, меду, молодого вина та ін. Фестивалі проводяться в традиційний час – відповідно до збирання першого врожаю винограду чи повернення горян з

полонин, збору меду, насамперед, для безпосередніх учасників робіт, а також для гостей. Все це стимулює розвиток туризму в цьому регіоні.

У межах національного природного парку «Синевир» традиційним стало проведення всеукраїнських фольклорно-етнографічних фестивалів «На Синевир трембіти кличуть» і «Проводи тваринників на полонини». Учасники свята мають можливість ознайомитися зі старожитностями, знаряддями праці вівчарів та їхньою продукцією, звичаями і традиціями краян, покуштувати традиційні страви цього регіону. На святі зазвичай є великий вибір сувенірів та виробів народних майстрів.

ТЕСТИ
ДЛЯ САМОПІДГОТОВКИ ТА САМОКОНТРОЛЮ

1. Польські Карпати займають близько:

А) 7 % території країни;

Б) 9 % території країни;

В) 5 % території країни;

Г) 10 % території країни.

2. Польські Карпати складають близько:

А) 10 % території всієї гірської системи Карпат;

Б) 8 % території всієї гірської системи Карпат;

В) 2,5 % території всієї гірської системи Карпат;

Г) 7 % території всієї гірської системи Карпат.

3. Піковою точкою Польських Карпат є:

А) г. Кривань;

Б) г. Риси;

В) г. Герлаховський штит;

Г) г. Кекеш.

4. В Польських Карпатах протікають такі річки, як:

А) Вісла, Дунаєць, Бяла;

Б) Ропа, Вислока, Сан;

В) Ондава, Ваг, Горнад;

Г) Ковасна, Бейле, Оланешть.

5. Найбільшим озером, що знаходиться у польській частині Татр є:

А) Балатон;

Б) Земплінська Ширава;

В) Морське Око;

Г)) Велика Домаса.

6. Згідно з адміністративним поділом, польська частина Карпат належить до:

А) Підкарпатського воєводства;

Б) Карпатського воєводства;

В) Прикарпатського воєводства;

Г) Великополського воєводства.

7. До Кросненського регіону Карпатського регіону Польщі входять найбільші міста (центри повітів), а саме:

А) Устріки, Березів, Ясло, Санок;

Б) Ярослав, Любачів, Ланцут, Пшеворськ;

В) Бохня, Бжесько, Домброва, Дембіца;

Г) Свидник, Требишів, Вранів, Собранці.

8. До Перемишльського регіону Карпатського регіону Польщі входять такі найбільші міста (центри повітів), як:

А) Санок, Устріки Дольні, Ясло;

Б) Ярослав, Любачів, Пшеворськ, Радимно;

В) Межилаборці, Свидник, Бардейов, Гуменне;

Г) Дендеш-Вісонта, Дебре, Егер.

9. У сільському господарстві Карпатського регіону Польщі працює близько:

А) 35% працевлаштованих осіб;

Б) 55 % працевлаштованих осіб;

В) 45 % працевлаштованих осіб;

Г) 25 % працевлаштованих осіб.

10. Найбільшими промисловими осередками Карпатського регіону Польщі є:

А) Гуменне, Кошице, Межилаборці, Михайловці, Пряшів;

Б) Бохня, Дембіца, Ярослав, Ясло, Кросно;

В) Шарвар, Собранці, Стропків, Свидник, Требишів;

Г) Мішкольц, Сольнок, Смоковець, Татранська Ломниця.

11. Першим історично достовірним князем Польської держави династії П’ястів був:

А) Болеслав I Хоробрий;

Б) Мешко I;

В) Мєшко II В'ялий;

Г) Сігізмунд I Август.

12. Заснування Краківського університету відбулося в:

А) 1364 р.;

Б) 1332 р.;

В) 1423 р.;

Г) 1541 р.

13. З середини XI ст. столицею Королівства Польського стає:

А) м. Познань;

Б) м. Краків;

В) м. Варшава;

Г) м. Жовква.

14. До найвизначніших пям'яток архітектури Кросненського району Польщі належать:

А) костел Францисканців (XV−XVI ст.);

Б) Кежмарок (замок XV ст.);

В) руїни міста Аквінкума (перша половина XVII ст.);

Г) готичний собор св. Єлизавети (1382−1499 рр.).

15. До відомих музеїв Жешувського району Польщі відноситься:

А) Біографічний музей Вінцента Вітоса;

Б) Етнографічний музей ім. Ф. Котулі;

В) Музей нафтового промислу ім. Ігнатія Лукасевича;

Г) Військовий музей, що зберігає пам'ятки з Дукельсько-Пряшівської операції.

16. Центром гірськолижного спорту в Польських Карпатах є:

А) Славське;

Б) Гаркань;

В) Закопане;

Г) Бахлєдова Доліна.

17. Атрибутом національної кухні польських горян, що живуть в районі Татр, є овечі сири, а саме:

А) бундза;

Б) осципка;

В) леббенч;

Г) картач.

18. У гірській місцевості Малої Польщі (Татри, Бескиди) поширені кислі юшки під назвою:

А) жур;

Б) лонгоше;

Б) картач;

Г) чорба.

19. В Польщі на Святвечір перед їжею співтрапезники, бажаючи щасливого нового року, розламують:

А) осципки;

Б) картач;

В) облатни;

Г) мітітей.

20. Великдень по-польськи звучить як:

А) Хушвейт;

Б) Вєльканоц;

В) Бушояраш;

Г) Мерцишор.

21. Найвищою вершиною Карпат Угорщини є:

А) г. Кекеш;

Б) г. Яворина;

В) г. Баб’я;

Г) г. Молдовяну.

22. Угорські Карпати складають близько:

А) 3 % території всієї гірської системи Карпат;

Б) 4 % території всієї гірської системи Карпат;

В) 2,5 % території всієї гірської системи Карпат;

Г) 5 % території всієї гірської системи Карпат.

23. Головною одиницею адміністративно-територіального поділу Угорщини є:

А) медьє;

Б) жупи;

В) комітати;

Г) повіти.

24. Угорська частина Карпатського регіону адміністративно належить до таких областей, як:

А) Біхор, Ботошани;

Б) Боршод-Абауй-Земплен, Хайду-Біхар;

В) Колбачова, Лежайськ;

Г) Кошице, Пряшів.

25. До найбільших міст Карпатського регіону Угорщини належать:

А) Мішкольц, Дебрецен, Сольнок;

Б) Мілець, Ропшиці, Стрижув;

В) Бохня, Бжесько, Домброва;

Г) Свидник, Требишів, Вранів.

26. Найбільшим і найвідомішим у світі озером, яке знаходиться на території Угорських Карпат, є:

А) Балатон;

Б) Солінське;

В) Земплінська Ширава;

Г) Синевир.

27. Головними галузями економічного розвитку медьє Боршод-Абауй-Земплен Карпатського регіону Угорщини є:

А) лісове господарство;

Б) сільське господарство;

В) гірська промисловість;

Г) нафтопереробна промисловість.

28. Язичницькі племена угорців перекочували з Азії до Карпатського басейну в:

А) 784−785 рр.;

Б) 895−896 рр.;

В) 688−689 рр.;

Г) 531−532 рр.

29. Фундатором Угорської держави і її першим королем був:

А) Мешко I;

Б) св. Іштван;

В) Матіаш Корвін;

Г) Казимир Великий.

30. Про те, що Угорщина була колись східним кордоном Римської імперії, нагадують:

А) руїни міста Аквінкума в передмістях Будапешту;

Б) готичний замок Кежмарок (XV ст.) в передмістях Дебрецена;

В) палацовий ансамбль Мнішхів (XVII−XVIII ст.) в передмістях Еґері;

Г) замок Криш (XVI−XVII ст.) в передмістях Свидника.

31. Заснування першого угорського університету в м. Пече відбулося в:

А) 1372 р.;

Б) 1671 р;

В) 1305 р;

Г) 1401 р.

32. Курорт Угорщини (берег озера Фертьо), відомий ще з часів римської епохи, славиться лікуванням хронічних захворювань органів руху:

А) Балф;

Б) Пештяни;

В) Дудінце;

Г) Ломница.

33. До найвідоміших оздоровчих курортів Карпатського регіону Угорщини належать:

А) Залакарош, Гаркань, Дюла, Шарвар;

Б) Ясло, Кросно, Жешів;

В) Гуменне, Кулава, Межилаборці;

Г) Росточчя, Бозно, Беч.

34. Серед борошняних страв угорської кухні популярні:

А) кіфлі;

Б) варгабелеш;

В) картач;

Г) уланці.

35. Стравою угорських пастухів називають:

А) хушвейт;

Б) палацинки;

В) леббенч;

Г) жур.

36. Звичай святкування закінчення зими і настання весни, що з'явився в угорців в епоху Середніх віків, отримав назву:

А) Фаршанг;

Б) Варгабелеш;

В) Адвент;

Г) Банат.

37. Великдень по-угорськи звучить як:

А) Хушвейт;

Б) Вєльканоц;

В) Бушояраш;

Г) Мерцишор.

38. За угорською легендою, відьом можна побачити, якщо стати в ніч перед Різдвом на власноруч виготовлений:

А) стілець;

Б) стіл;

В) рушник;

Г) вінок.

39. Театралізована історія народження Христа, що має церковне походження, в Угорщині зветься:

А) бетлехемські ігри;

Б) сохетські ігри;

В) рядовицькі ігри;

Г) климові ігри.

40. Відомий угорський степ (неподалік м. Дебрецен) де організовуються міжнародні дні кінних забігів, називається:

А) Танечниця;

Б) Хортобадь;

В) Альфьольд;

Г) Вигорлат.

41. Словацькі Карпати займають:

А) 23 % території всієї гірської системи Карпат;

Б) 17 % території всієї гірської системи Карпат;

В) 2,5 % території всієї гірської системи Карпат;

Г) 10 % території всієї гірської системи Карпат.

42. Піковою точкою Словацьких Карпат є:

А) г. Молдовяну;

Б) г. Риса;

В) г. Герлаховський штит;

Г) г. Кекеш.

43. Найбільшими водосховищами Словацьких Карпат є:

А) Земплінська Ширава і Велика Домаса;

Б) Шайо і Вислок;

В) Солінське озеро і Балатон;

Г) Балатон і Бжесько.

44. До гірських річок Словацьких Карпат належать:

А) Ваг, Нітра, Грон;

Б) Жіу, Олт, Сірет, Крішул Репеде;

В) Ондава, Ваг, Горнад, Слана;

Г) Устріки, Березів, Ясло.

45. Словацька частина Карпатського регіону адміністративно належить до двох країв:

А) Віленського і Жешівського;

Б) Кошицького і Пряшівського;

В) Кросненського і Перемишльського;

Г) Земпленського і Тарновського.

46. Найбільшими містами Карпатського регіону Словаччини є:

А) Свидник, Требишів, Вранів;

Б) Мілець, Ропшиці, Стрижув;

В) Сабинів, Сніна, Собранці;

Г) Мішкольц, Дебрецен, Сольнок.

47. До найбільших промислових центрів Карпатському регіону Словаччини відносяться:

А) Братислава і Кошіце;

Б) Свидник і Требишів;

В) Ясло і Кросно;

Г) Боршод-Абауй-Земплен і Хайду-Біхар.

48. Кошицький університет був заснований в:

А) 1657 р.;

Б) 1557 р.;

В) 1757 р.;

Г) 1435 р.

49. Державний союз між Словаччиною та Чехією відбувся:

А) 27 листопада 1920 р.;

Б) 3 грудня 1919 р.;

В) 28 жовтня 1918 р.;

Г) 15 січня 1921 р.

50. Рішення про створення окремих Чеської і Словацької республік прийнято

парламентом Чехословаччини в:

А) 1992 р.;

Б) 1991 р.;

В) 1990 р.;

Г) 1993 р.

51. До визначних пам’яток архітектури м. Кошице відносять:

А) замок Криш (XVI−XVII ст.);

Б) замок Гунедоара (XV ст.);

В) готичний собор св. Єлизавети (1382−1499 рр.);

Г) Університетська церква (XVIII ст.).

52. До відомих музеїв Карпатського регіону Словаччини відноситься:

А) Біографічний музей Вінцента Вітоса;

Б) Військовий музей, що зберігає пам'ятки з Дукельсько-Пряшівської операції;

В) Музей нафтового промислу ім. Ігнатія Лукасевича;

Г) Музей образотворчого мистецтва А. Гаусмана.

53. Найбільшими гірськолижними курортами в Карпатах Словаччини є:

А) Штребське Плесо, Смоковець, Татранська Ломниця;

Б) Гуменне, Кошице, Межилаборці, Жешів;

В) Синая, Пояна Брашов, Передял;

Г) Ясло, Кросно, Січенне.

54. В Низьких Татрах Словаччини знаходяться такі відомі гірськолижні курорти, як:

А) Хопок, Ліптовський Ян, Бахлєдова Доліна;

Б) Залакарош, Гаркань, Дюла, Шарвар;

В) Ковасна, Бейле Оланешть, Бейле-Фелікс;

Г) Колбачова, Лежайськ, Ботошани.

55. Словацький гірськолижний курорт Ясна розташований на території:

А) Вигорлату;

Б) Малих Бескидів;

В) Низьких Татр;

Г) Малої Домброви.

56. До найзнаменитіших лікувальних курортів Словацьких Карпат відносяться:

А) Залакарош, Гаркань, Дюла, Шарвар;

Б) Тренчианські Теплиці, Бардіївські Купелі, Дудинс;

В) Ясло, Кросно, Жешів, Кулава;

Г) Дендеш-Вісонта, Дебре, Егер.

57. Атрибутом словацької національної кухні є великі смажені круглі пампушки з маслом і часником, які мають назву:

А) картач;

Б) уланці;

В) лонгоше;

Г) варгабелеш.

58. Традиційним десертом словацької національної кухні є:

А) лонгоше;

Б) жур;

В) палацинки;

Г) леббенч.

59. У гірській місцевості Словаччини поширеною є горілка з ялівцю, що має назву:

А) мокруха;

Б) боровичка;

В) жинчиця;

Г) халозле.

60. Народний обряд словаків «юнацьке хрещення», що символізує перехід від дитячого до юнацького віку, відбувається:

А) в День св. Матвея;

Б) в День св. Адвента;

В) в День св. Микулаша;

Г) в День св. Луки.

61. Карпатська гірська система Румунії займає близько:

А) 25 % території країни;

Б) 9 % території країни;

В) 31 % території країни;

Г) 21 % території країни.

62. Румунські Карпати складають близько:

А) 35 % території всієї гірської системи Карпат;

Б) 55 % території всієї гірської системи Карпат;

В) 25 % території всієї гірської системи Карпат;

Г) 15 % території всієї гірської системи Карпат.

63. Піковою точкою Румунських Карпат є:

А) г. Молдовяну;

Б) г. Риса;

В) г. Герлаховський штит;

Г) г. Кекеш.

64. До гірських річок Румунських Карпат належать:

А) Муреш, Тиса, Арджеш;

Б) Жіу, Олт, Сірет, Крішул Репеде;

В) Ондава, Ваг, Горнад, Слана;

Г) Бохня, Бжесько, Домброва.

65. Найглибшим озером Румунських Карпат є:

А) Букура;

Б) Фертьо;

В) Таул Негру;

Г) Балатон.

66. Румунська частина Карпатського регіону адміністративно належить до наступних повітів (жудців):

А) Біхор, Ботошани, Марамуреш, Харгіта;

Б) Ярослав, Любачів, Пшеворськ, Радимно;

В) Межилаборці, Свидник, Бардейов, Гуменне;

Г) Боршод-Абауй-Земплен, Хайду-Біхар.

67. Найбільшими промисловими осередками Карпатського регіону Румунії є:

А) Селаж, Сату-Маре, Сучава;

Б) Ярослав, Ясло, Лежайськ;

В) Стропків, Свидник, Требишів;

Г) Дендеш-Вісонта, Дебре, Егер.

68. Слов'янські племена розташувалися на території сучасної Румунії в:

А) IV ст.;

Б) VI ст.;

В) III ст.;

Г) V ст.

69. До найвідоміших замків Карпатського регіону Румунії належать:

А) замок Гунедоара (XV ст.);

Б) замок Криш (XVI−XVII ст.);

В) замок Фегераш (XV−XVI ст.);

Г) св. Єлизавети (XIV−XV ст.)

70. Місцем коронації молдавських господарів була:

А) Тронна фортеця XIV ст. в Сучаві;

Б) замок Кмітів XIV ст. в Сату-Маре;

В) Коронний замок XIV ст. в Ботошанах;

Г)) замок Гунедоара (XV ст.).

71. Визначною пам'яткою культурної спадщини повіту Марамуреш Румунських Карпат є:

А) Етнографічний музей ім. Ф. Котулі;

Б) «Веселий цвинтар» (музей під відкритим небом);

В) Музей нафтового промислу ім. Ігнатія Лукасевича;

Г) Біографічний музей Вінцента Лока.

72. Родинним містом графа Дракули є:

А) Сіґішоарі;

Б) Воронец;

В) Кежмарок;

Г) Криш.

73. Прообразом графа Дракули був:

А) граф Монте Ревєра;

Б) граф Влад Цепеш;

В) граф Марі де Велас;

Г) граф Сен-Жермен.

74. Найбільшими гірськолижними курортами Румунії в Карпатах є:

А) Залакарош, Гаркань, Дюла, Шарвар;

Б) Гуменне, Кошице, Межилаборці, Жешів;

В) Синая, Пояна Брашов, Передял;

Г) Тренчианські Теплиці, Бардіївські Купелі.

75. До найвідоміших оздоровчих курортів Карпатського регіону Угорщини належать:

А) Ясло, Кросно, Січенне;

Б) Балф, Пештяни, Дудінце;

В) Ковасна, Бейле Оланешть, Бейле-Фелікс;

Г) Хопок, Ліптовський Ян, Бахлєдова Доліна.

76. Атрибутом національної кухні румунських горян є:

А) лонгоше;

Б) картач;

В) плачинда;

Г) лонгоше.

77. У гірських районах Румунії популярним є різновид супів, що має назву:

А) чорба;

Б) фаршанг;

В) хушвейт;

Г) халозле.

78. Традиційною м'ясною стравою румунської кухні є:

А) картач;

Б) мітітей;

В) кіфлі;

Г) палацинки.

79. Традиційне свято зустрічі весни в Румунії носить назву:

А) Мерцишор;

Б) Хушвейт;

В) Фаршанг;

Г). Адвент.

80. Румунське народне свято «Драгобетеле» є аналогом:

А) Дня св. Андрія;

Б) Дня св. Валентина;

В) Дня св. Миколая;

Г) Дня всіх Святих.

81. Українські Карпати складають близько:

А) 10,3 % території всієї гірської системи Карпат;

Б) 8 % території всієї гірської системи Карпат;

В) 2,5 % території всієї гірської системи Карпат;

Г) 7 % території всієї гірської системи Карпат.

82. Карпати займають:

А) 2,5 % території України;

Б) 3,5 % території України;

В) 4,5 % території України;

Г) 5,5 % території України.

83. Найвищою точкою Українських Карпат є:

А) г. Бребенескул;

Б) г. Петрос;

В) г. Говерла;

Г) г. Риса.

84. Найбільшим озером Українських Карпат є:

А) Веленце;

Б) Синевир;

В) Солінське;

Г) Балатон.

85. Природний національний парк «Гуцульщина» знаходиться в:

А) Івано-Франківській області;

Б) Чернівецькій області;

В) Закарпатській області;

Г) Львівській області.

86. Природний національний парк «Сколівські Бескиди» знаходиться в:

А) Івано-Франківській області;

Б) Чернівецькій області;

В) Львівський області;

Г) Тернопільській області.

87. За адміністративним поділом Українські Карпати відносяться до:

А) трьох областей;

Б) двох областей;

В) чотирьох областей;

Г) п’яти областей.

88. Перші люди на території сучасної України з'явилися в епоху:

А) раннього палеоліту;

Б) пізнього мезоліту;

В) раннього енеоліту;

Г) раннього неоліту.

89. Християнство в Київській Русі було прийнято:

А) Ярославом Мудрим в 899 р.;

Б) Володимиром Мономахом в 788 р.;

В) Володимиром Великим в 988 р.;

Г) Рюриком в 933 р.

90. До архітектурних пам’яток Закарпатської області належить:

А) Олеський замок (1327 р.);

Б) Підгорецький замок (XVII ст.);

В) замок Паланок (XIV−XVI ст.);

Г) палацовий ансамбль Мнішхів (XVII−XVIII ст.).

91. Музей «Арсенал» (одна із найстаріших і найбагатших колекцій зброї в Європі) знаходиться в:

А) Чернівцях;

Б) Івано-Франківську;

В) Львові;

Г) Тернополі.

92. Меморіальний музей народного художника України Ф. Манайла знаходиться в:

А) Коломиї;

Б) Ужгороді;

В) Снятині;

Г) Стрию.

93. До найвідоміших оздоровчих курортів Карпатського регіону України належать:

А) Трускавець, Східниця, Любінь Великий;

Б) Ясло, Кросно, Жешів;

В) Гуменне, Кошице, Межилаборці;

Г) Ясло, Кросно, Гуменне.

94. Центром гірськолижного спорту в Українських Карпатах є:

А) Славське;

Б) Гаркань;

В) Закопане;

Г) Ясло.

95. Традиційною національною стравою українських горян є булочки, начинені вареною картоплею або бринзою, які називаються:

А) уланці;

Б) книші;

В) палацинки;

Г) леббенч.

96. Гуслянка − це:

А) спеціально приготоване квасне молоко;

Б) народний музичний інструмент;

В) народний танець;

Г) суп із домашньої птиці.

97. Вурда − це:

А) різновид овечого сиру;

Б) гуцульська жіноча прикраса;

В) предмет домашнього побуту горян;

Г) страва із баранини.

98. Гуцульський ритуальний чоловічий танець називається:

А) гопак;

Б) гайдук;

В) аркан;

Г) тропак.

99. Різдвяний «дідух» на Гуцульщині символізує:

А) душі дідів-прадідів − опікунів дому;

Б) багатство урожаю в майбутньому році;

В) єдність сім'ї;

Г) благоустрій.

100. Кольорова гама на розписах українських писанок є символом:

А) духовного очищення;

Б) жіночої вроди;

В) навколишньої природи;

Г) безсмертя душі.

СПИСОК ОСНОВНОЇ ТА ДОДАТКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

ОСНОВНА

1. Андрієва Ю. Цілюща купіль Європи / Ю. Андрієва // Міжнародний туризм. − 2006. − № 1. − С. 52−54.
2. Акуленко В.І. Охорона пам'яток культури в Україні (1917−1990 рр.) : монографія / В.І. Акуленко. – К.: Вища школа, 1991. – 274 с.
3. Безносюк В. Туризм і його місце в соціально-економічному розвитку України / В. Безносюк // Регіональна економіка. − 2001. − № 1. − С. 232−235.
4. Бирюков И.Д. Чехословакия: люди и годы / И.Д. Бирюков. – М.: Политиздат, 1986. – 271 с.
5. Большой глоссарий терминов международного туризма / [под общ. ред. М.Б. Биржакова, В.И. Никифорова]. – М.: Герда, 2002. – 698 с.

6. Бондарева Е. Краков: дорогой королей / Е. Бондарева // Уик-энд. − 2008. − № 11. − С. 48−53.

7. Бородавка Л. Українські Карпати. Подорож // Краєзнавство. Географія. Туризм. − 2006. − № 13. − С. 8−10.

8. Бредник Т. Шість днів у Карпатах − подорож у дивосвіт / Т. Бердник // Туризм сільський зелений. − 2008. − № 4. − С. 23−26.

9. Будько Є. «Буковель», де перезимувати літо? / Є. Будько // Міжнародний туризм. − 2008. − № 3. − С. 150−152.

10. Будько Є. Вода із серця Угорщини / Є. Будько // Міжнародний туризм. − 2001. − № 3. − С. 50−51.

11. Будько Є. Словаччина − незнайома сусідонька / Є. Будько // Міжнародний туризм. − 2006. − № 4. − С. 56−60.

12. Будько Є. Угорщина. Застиглий у камені бал / Є. Будько // Міжнародний туризм. − 2005. − № 1. − С. 86−89.

13. Бужко Є. Закопане в снігах / Є. Бужко // Міжнародний туризм. − 2002. − № 6. − С. 26−27.

14. Великочий В. Івано-Франківщина туристична : навчально-методичне видання / В. Великочий. – Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2011. – 120 с.

15. Великочий В. Культурний туризм в Івано-Франківській області: сучасний стан і перспективи розвитку / В. Великочий // Рекреаційний потенціал Прикарпаття: історія, сучасний стан, перспективи : матеріали Міжнародної наукової конференції «Туризм і розвиток регіону» (Івано-Франківськ – Яремче, 19–21 жовтня 2011 р.). – Івано-Франківськ: «Фоліант», 2011. – С. 3–10.

16. Великочий В.С. Розвиток туризму в Галичині й Прикарпатті / В.С. Великочий // Україна: 20 років незалежності / [ред. М. Б. Бучка та ін.]. − Івано-Франківськ; Надвірна: ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2011. − С. 202−209.

17. Великочий В.С. Стратегія розвитку туристичної освіти як елемент сталого розвитку Карпатського регіону / В.С. Великочий // Туристична освіта в Україні: проблеми і перспективи : Зб. наук. праць. – К.: Тонар, 2008. – С. 60–67.

18. Венгрия : путеводитель / [С. Строганова и др]. – М.: Авангард, 2002. – 224 с.

19. Виноградов В.Н. Распад Австро-Венгрии и Румыния / В.Н. Виноградов // Словяноведение. − 2010. − № 1. − С. 3−11.

20. Головін Ю. Угорщина в 1944−2007 рр. / Ю. Головін // Історія України. − 2008. − № 6. − С. 2−4.

21. Горинь Г. Громадський побут сільського населення Українських Карпат (XIX−30-ті роки XX ст.) / Г. Горинь. − К.: Наукова думка, 1993. − 200 с.

22. Горобець І. Близькі перспективи Славського / І. Горобець // Міжнародний туризм. − 2006. − № 5. − С. 120.

23. Данилюк А. Скарби народної архітектури Гуцульщини : етнографічний нарис / А. Данилюк. − Л.: Логос, 2000. −135 с.

24. Досвід організації сільського туризму Угорщини, Румунії, Росії та Біло-русії // Туризм сільський зелений. − 2009. − № 2. − С. 35−40.

25. Дробот І. Карпатська Україна і Європейський світ: спроба відродження державності / І. Дробот. − К., 1999. − 49 с.

26. Дружинин В.Н. По дорогам Венгрии: очерки / В.П. Дружинин. − М., 1983. − 94 с.

27. Дунайская кухня на нашем столе : [Венгрия, Румыния, Молдавия]. – СПб. : Весь, 2002. – 95 с.

28. Емельянов В. Куда и зачем едут в Польшу / В. Емельянов // Туризм : практика, проблемы, перспективы. − 2007. − № 8. − С. 64−65.

29. Енциклопедичний словник-довідник з туризму / В.А. Смолій, В.К. Федорченко, В.І. Цибух. – К., 2006. – 372 с.

30. Єрьомін А. Чари голубого Дунаю / А. Єрьомін // Високий замок. − 2006. − 11 травня. − С. 5.

31. Энциклопедия туризма / И. Зорин, В. Квартальнов. − М.: Финансы и статистика, 2000. − 365 с.

32. Жирак Л. Активний туризм для неповносправних осіб у Польщі / Л. Жирак // Вісник Прикарпатського університету. − Івано-Франківськ, 2010. − № 12. − С. 90−96.

33. Задорожный О. Словакия: когда лыжи уже не едут / О. Задорожный // Мир туризма. − 2006. − № 5. − С. 68−72.

34. Заповідні екосистеми Карпат / С. Стойко, Е. Гадач, Т. Шимон, С. Михалик / [за ред. С. Стойка]. – Львів: Світ, 1991. − 248 с.

35. Исламов Т.М. Венгрия в эпоху дуализма (1867−1900 гг.) / Т. М. Исламов // Краткая история Венгрии. − Москва, 1991. − С. 218−246.

36. Кабиш С. Золотий ланцюжок Угорщини / С. Кабиш // Міжнародний туризм. – 2006. – № 1. – С. 52–54.

37. Каначинська С. Сусідка, близька й далека / С. Каначинська // Дзеркало тижня. − 2006. − № 42. − 4 листопада. − С. 23.

38. Карпатський заповідник / С. Стойко, Д. Саїк, К. Татаринов. – Ужгород: Карпати, 1982. − 128 с.

39. Словацька Республіка / В.П. Газін, С.А. Копилов // Новітня історія країн Європи та Америки. 1945−2002 рр. − К., 2004. − С. 461−467.

40. Каткова Т.Г. Діяльність ЮНЕСКО у сфері збереження культурної спадщини: правові аспекти / Т.Г. Каткова. − Х. : Титул, 2007. – 180 с.

41. Кіндрачук Н. Розвиток культурного туризму в Карпатському регіоні України / Н.М. Кіндрачук // Інтелігенція і влада : Громадсько-політичний наук. зб. – Серія : Історія. – Одеса: Астропринт, 2012. – Вип. 27. – С. 117–123.

42. Кіндрачук Н. Традиції та звичаї в календарній обрядовості жителів Карпатського єврорегіону / Н. Кіндрачук // Календарна обрядовість у життєдіяльності етносу : матеріали Міжнародної конференції «Одеські етнографічні читання». − Одеса, 2011. − С. 139−144.

43. Козлова С. Карпаты и «Буковель» вне конкуренции / С. Козлова // Новости турбизнеса. − 2007. − № 18. − С. 40.

44.Кириченко О. Угорщина. Теплий келих здоров'я / О. Кириченко // Міжнародний туризм. − 2005. − № 1. − С. 80−85.

45. Кифяк В. Організація туристичної діяльності в Україні : навчальний посібник / В. Кифяк. − Чернівці, 2003. − 312 с.

46. Король І. Угорська революція 1956 року. Початок краху прорадянських тоталітарних режимів / І. Король. – Ужгород, 2003. − 199 с.

47.Короп М. Можна без кордонів, або Татранські мандри / М. Короп, А. Пирогів // Міжнародний туризм. − 2005. − № 1. − С. 76−79.

48.Короп М. Водиця із Криниці / М. Короп, А. Пирогів // Міжнародний туризм. − 2002. − № 6. − С. 30−33.

49.Коротка історія Чехії і Словаччини / П.С. Федорчак, А.В. Крюков, І.Я. Любінець та ін. − Івано-Франківськ: Плай, 1999. – 170 с.

50. Коротков В. Польша свежим взглядом / В. Коротков // Турбизнес для профессионалов. − 2007. − № 18. − С. 78−79.

51. Культурна спадщина людства: збереження та використання : навчальний посібник / В.І. Акуленко, І.П. Магазинщикова, М.І. Моздир, О.О. Тарасенко / [за ред. І.П. Магазинщикової]. – Львів, 2002. – 160 с.

52.Кущ П. Ні кроку без легенди: туризм Польщі / П. Кущ // Україна молода. − 2009. − 8 квітня. − С. 12.

53.Левшунова Н. Мандрівка Карпатами унікальним трамвайчиком / Н. Левшунова // Новости турбизнеса. − 2008. − № 22. − С. 40.

54.Лепіх Я. Багатство як дзеркало головотяпства: курортні ресурси Карпатського регіону України / Я. Лепіх // Українське слово. − 2011. − № 18. − 4 травня. − С. 8−16.

55. Лукьянов Ф. Город семи ветров: венгерский город Печ как культурная столица европы / Ф. Лукьянов // Эхо планеты. − 2010. − № 18. − С. 44−47.

56. Луцький В. Активний туризм в Українських Карпатах / В. Луцький // Вісник Прикарпатського університету. − Івано-Франківськ, 2011. − № 12. − С. 101−107.

57. Малко Р. Мальоване диво, або Українські храми в Румунії / Р. Малко // Міжнародний туризм. – 2004. – № 6. – С. 78–83.

58. Мандрик І.О. Проблеми відновлення державності Угорщини на першому етапі дуалізму (1867−1890 рр.) / І.О. Мандрик. – Ужгород, 1997. − 200 с.

59. Максименко С. Туристская деятельность: международно-правовые аспекты / С. Максименко. – Одесса : Латстар, 2001. − 175 с.

60. Методичні рекомендації з курсу «Історико-культурна спадщина Карпатського єврорегіону» для студентів денної форми навчання (спеціальності: 6.140103 «Туризм», 6.140101 «Готельно-ресторанна справа») / В.С. Великочий, Н.М. Кіндрачук. – Івано-Франківськ, 2012. – 84 с.

61. Міщенко О. Розподіл Польщі. Польща в іноземних політико-правових системах: XIX − поч. XX ст. / О. Міщенко // Політико-правова система Польщі в період від Шляхетської республіки до II Польської республіки / [наук. ред. М. Костицький]. − Львів, 1995. − С. 48−68.

62. Недашковская Н. Рекреационная система Советских Карпат : монография / Н. Недашковская. − К.: Вища шк., 1983. − 117 с.

63. Нестерук Ю. Рослинний світ Українських Карпат. Чорногора. Екологічні мандрівки / Ю. Нестерук. – Львів: Бак, 2003. − 520 с.

64. Овчар Д. З висоти Високих Татр. (Польські Татри, м. Закопане) / Д. Овчар // Карпати, туризм, відпочинок. − 2007. − № 9. − С. 70−77.

65. Пакош І. Країна вин, паприки і голубого Дунаю / І. Пакош // Високий замок. − 2009. − 22 серпня. − С. 13.

66. Панкова Є. Туристичне краєзнавство : навчальний посібник / Є. Панкова. − К.: Альтерпрес, 2003. − 352 с.

67. Парипа П. Бескидське Закарпаття. Мальовничі Бещади притягують туристів не лише своєю природою і сервісом, а й українським духом / П. Парипа // Галичина. − 2011. − № 156−157. − 20 жовтня. − С. 8.

68. Петренко І. 9 кроків на Говерлу / І. Петренко // Український тиждень. − 2011. – № 31. − 29 липня − 4 серпня. − С. 62−65.

69.Пендзей І. Соціально-економічні та політичні перетворення в Угорщині (1988−1990 рр.) / І. Пендзей // Вісник Прикарпатського університету. Історія. − Івано-Франківськ, 2010. − Вип. 17. − С. 87−93.

70. Польша на путях развития и утверждения капитализма: конец XVIII − 60-е годы XIX в. / Л.А. Обушенкова, Т.Ф. Федосова, В.А. Дяков и др. − М. : Наука, 1984. − 295 с.

71.Пирогів А. Золота купіль Словаччини / А. Пирогів // Міжнародний туризм. − 2002. − № 1. − С. 28−33.

72.Пирогів А. Угорщина у горщику та в пляшці / А. Пирогів // Міжнародний туризм. − 1999. − № 5. − С. 50−53.

73.Пирогів А. Запрошуємо до Східної Словаччини! Татранські мандри / А. Пирогів // Міжнародний туризм. − 2001. − № 6. − С. 18−21.

74. Пирогів А. Угорщина. Ой, сусідко! / А. Пирогів // Міжнародний туризм. – 2004. – № 4.– С. 24–28.

75.Прохасько М. За горами гори (Польські Карпати Бескиди) / М. Прохасько // Карпати, туризм, відпочинок. − 2007. − № 2. − С. 35−40.

76.Пустинникова І. Фреска про румунську Буковину (Сучава − румунське місто) / І. Пустинникова // Карпати, туризм, відпочинок. − 2008. − № 2. − С. 72−80.

77. Седик О. Велика Малопольща / О. Седик // Міжнародний туризм. – 2005. – № 1. – С. 76–79.

78. Седик О. Мандрівники цікавляться не лише Закарпаттям, «де Тиса круто в’ється», а й озером Тиса в Угорщині / О. Седик // Демократична Україна. − 2009. − 9 січня. − С. 15.

79.Седик О. Велика Малопольща / О. Седик // Міжнародний туризм. − 2006. − № 1. − С. 76−79.

80.Сидоренко В. Польща. Краків − Вроцлав − Закопане / В. Сидоренко // Міжнародний туризм. – 2005. − № 5. − С. 16−20.

81. Сітницький Ю. Мандрівки по Карпатах: популярні туристичні маршрути по Українських Карпатах : путівник / Ю. Сітницький. − Львів: Бібльос-Брук, 1993. − 96 с.

82. Смаль І.В. Туристичні ресурси світу / І.В. Смаль. – Ніжин: Вид-во Ніжин. держ. ун-ту ім. Миколи Гоголя, 2010. − 336 с.

83. Собашко В. Дорогами і стежками Карпат : путівник / В. Собашко. − Львів: Центр Європи, 2003. − 328 с.

84. Соколов Н. Твердыня польского гонора / Н. Соколов // Вокруг света. − 2008. − № 4. − С. 26−42.

85. Соколова Е. Будапешт и его окрестности / Е. Соколова // Заграница. − 2006. − № 19. − С. 7.

86. Соловьева О. Три горнолыжные страны / О. Соловьева // Заграница. − 2007. − № 47. − С. 8−9.

87. Стецюк О.В. Розвиток мережі музейних закладів у системі туристичної інфраструктури Карпатського регіону / О.В. Стецюк // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. – Серія : Географія. – Тернопіль, 2006. – № 1. – С. 81–86.

88. Стецюк О.В. Сучасні тенденції розвитку готельної субгалузі туристичного комплексу України і її Карпатського регіону / О.В. Стецюк // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. – Серія : Географія. – Тернопіль, 2005. – № 2. – С. 161–165.

89. Трубников В. Крах «операції Полонія» 1980−1981 рр. / В. Трубников. − К.: Держполітвидав, 1987. − 237 с.

90. Ткач Д.І. Сучасна Угорщина в контексті суспільних трансформацій / Д.І. Ткач. − К.: МАУП. − 2004. − 480 с.

91. Трошина А. Венгрия. То, о чем мечтали / А. Трошина // Уик-энд. − 2006. − № 10. − С. 6−12.

92. Туризм і охорона культурної спадщини: український та польський досвід : монографія / В. Вакуленко, І. Валентюк, С. Коротич, М. Онисько. – К.: Вид-во К.І.С., 2003. – 176 с.

93. Туристичний словник-довідник : навчальний посібник / В.К. Федорченко, І.М. Мініч. – К.: Дніпро, 2000. – 160 с.

94. Федорчак П.С. Акція «Вісла» в контексті українсько-польських відносин / П.С. Федорчак // Галичина. Науковий і культурно-просвітницький часопис. – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – № 8. – С. 214 – 220.

95. Федорчак П.С. Історія Польщі : навчально-методичний посібник / П.С. Федорчак. – Івано-Франківськ, 1995. – 71 с.

96. Федорчак П. С. Новітня історія Польщі XX століття / П.С. Федорчак. – Івано-Франківськ, 2006. – 219 с.

97. Федорчак П.С. Трагічні наслідки депортації українців із Польщі та поляків із західних областей України (1944–1946 рр.) / П.С. Федорчак // Галичина у Другій світовій війні (1939–1945 рр.). – Івано-Франківськ: Плай, 2001. – С. 85–96.

98. Фоменко Н. Рекреаційні ресурси та курортологія : підручник. − Івано-Франківськ : Ін-т менеджменту та економіки, 2001. − 240 с.

99. Чукут С.А. Генеза духовної культури (управлінський вимір) : монографія / С.А. Чукут. − К. : Вид-во УАДУ, 1999. − 256 с.

100. Шаров В. На захід від Карпат / В. Шаров // Україна. − 2008. − № 7−8. − С. 26−33.

101. Шпіря Н. Закарпаття − маленька Швейцарія / Н. Шпіря // Краєзнавство. Географія. Туризм. − 2011. − № 32. − С. 12−15.

102. Шумило В. Етапи політичного розвитку Словаччини в 90-х роках XX ст. / В. Шумило // Історичний журнал. − 2009. − № 3. − С. 87−95.

103. Шумило В. Словаччина в період закладання основ демократичного устрою (1989−1992 рр.) / В. Шумило // Історичний журнал. − 2006. − № 2. − С. 32−42.

104. Яровий В. Польща / В. Яровий // Новітня історія Центральноєвропейських та Балканських країн XX століття : підручник. − К.: Генеза, 2005. − С. 232−366.

105. Яровий В. Румунія / В. Яровий // Новітня історія Центральноєвропейських та Балканських країн ХХ століття : підручник. − К.: Генеза, 2005. − С. 366−430.

106. Яровий В. Угорщина / В. Яровий // Новітня історія Центральноєвропейських та Балканських країн ХХ століття : підручник. − К.: Генеза, 2005. − С. 430−516.

107. Яровий В. Чехія і Словаччина / В. Яровий // Новітня історія Центральноєвропейських та Балканських країн ХХ століття : підручник. − К.: Генеза, 2005. − С. 516−646.

ДОДАТКОВА

108. Акуленко В. Охорона скарбів як пам’яток історії та культури у внутрішньому і міжнародному праві / В. Акуленко // Пам’ятки України. – 2003. – № 4. – С. 52–61.

109. Адаменко О. Геоекологічні дослідження регіональних рекреаційних зон Українських Карпат / О. Адаменко, В. Кравців // Дослідження передкризових екологічних ситуацій в Україні : зб. наук. праць. − К., 1994. − С. 101−120.

110. Воскресенский В.Ю. География туристических ресурсов мира / В.Ю. Воскресенский // Международный туризм : учебное пособие − М., 2006. − С. 52−211.

111. Голояд Б. Еколого-рекреаційний напрям розвитку − важлива складова оптимізації інфраструктури Карпатського регіону / Б. Голояд // Науковий вісник. − 2000. − № 2. − С. 66−71.

112. Гетьман В. Курортна галузь на теренах Карпат / В. Гетьман // Зелені Карпати. − 2002. − № 12. − С. 20−25.

113. Гетьман В. Курортно-рекреаційні системи Українських Карпат / В. Гетьман // Український географічний журнал. − 1999. − № 3. − С. 34−37.

114. Гетьман В. Сучасний стан і перспективи розвитку курортної справи в Карпатському регіоні / В. Гетьман // Гори і люди (у контексті сталого розвитку) : матеріали Міжнар. конф. − Рахів, 2002. − С. 39−41.

115. Долгопола Г. Рекреаційні ресурси Івано-Франківщини / Г. Долгопола // Науковий вісник. − 2000. − № 2. − С. 69−70.

116. Іванов С.В. Проблеми створення й організації роботи органів охорони культурної спадщини на регіональному рівні / С.В. Іванов // Міжнародний досвід охорони культурної спадщини та пам'яткоохоронне законодавство України : матеріали конф. (м. Київ, 18−19 квіт. 2002 р.) – К.: Стилос, 2002. – С. 72–76.

117. Каткова Т.Г. Організація діяльності Інтерполу в Україні щодо розшуку культурних цінностей / Т.Г. Каткова // Право і безпека. – 2006. – № 3. – С. 22–25.

118. Каткова Т.Г. Право на вільний доступ до культурної спадщини: вітчизняний та зарубіжний досвід / Т.Г. Каткова // Науковий вісник Юридичної академії внутрішніх справ : зб. наук. праць. – 2005. – № 4 (24). – С. 166–169.

119. Коробейнікова Я. Рекреаційні ресурси Долинського району / Я. Коробейнікова, Г. Долгопола // Національні природні парки: проблеми становлення і розвитку. − Яремче, 2000. − С. 161−164.

120. Костюк І. Перспективи карпатського туризму / І. Костюк // Експрес. − 2000. − 3 серпня. − С. 3.

121. Кравців В. Головокружіння на чужих вершинах: рекреаційні ресурси Карпатського регіону // Зелені Карпати. − 1994. − № 1. − С. 27−34.

122. Кулік В.В. Культурний туризм як компонент соціокультурної діяльності / В.В. Кулік // Мультиверсум. – 2008. – № 76. – С. 216–224.

123. Кулик В.В. Туризм как фактор социокультурной деятельности / В.В. Кулик // Культура народов Причерноморья. – 2007. – № 114. – С. 42–44.

124. Кулик В. В. Философия культурного туризма / В.В. Кулик // Горизонты образования. – 2007. – № 1 (19). – С. 34–36.

125. Лейбюк Т. Перлина Карпат − Горгани: історія створення / Т. Лейбюк // Галичина. − 2004. − 22 січня. − С. 4.

126. Лихоманова О. Стан і перспективи регіонального розвитку туризму в Україні / О. Лихоманова // Актуальні проблеми економіки. − 2004. − № 6. − С. 149−155.

127. Ліси Західного регіону України / С. Генсірук, М. Нижник, Л. Копій. − Л., 1998. − 407 с.

128. Малишева О.В. Удосконалення механізмів державного управління охороною культурної спадщини та туризмом / О.В. Малишева, О.В. Черепанова // Проблеми трансформації системи державного управління в умовах політичної реформи в Україні : матеріали наук.-практ. конф. (м. Київ, 31 травня 2006 р.) : у 2 т. – К., 2006. – Т. 2. – С. 346−348.

129. Малишева О.В. Шляхи вдосконалення механізму державного управління розвитком туризму та охороною пам’ятників в Україні / О.В. Малишева // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. – Х.: Магістр, 2005. – № 2 (25) : у 2 ч. – Ч. 2. – С. 204−208.

130. Поливач К.А. Картографування історико-культурної спадщини в Україні / К.А. Поливач // Український географічний журнал. – 2005. – № 3. – С. 60–66.

131. Поливач К.А. Культурна спадщина як чинник та ресурсна база розвитку туризму / К.А. Поливач // Часопис соціально-економічної географії Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна – Х., 2007. – Вип. 2 (1). – С. 123–128.

132. Поливач К.А. Методика дослідження характеру й ступеня впливу культурної спадщини на розвиток регіонів / К.А. Поливач // Географія і

сучасність : зб. наук. праць Нац. пед. ун-ту ім. М.П. Драгоманова. – К., 2007. – Вип. 16. – С. 42–49.

133. Поливач К.А. Методичні підходи до оцінювання культурної спадщини / К.А. Поливач // Український географічний журнал. – 2006. – № 2. – С. 28–34.

134. Приходько М. Рекреаційні ресурси Івано-Франківської області та їх використання / М. Приходько // Український географічний журнал. − 2003. − № 1. − С. 49−54.

135. Стецюк О.В. Геопросторова структура і динаміка туристичних потоків у Карпатському туристичному регіоні / О.В. Стецюк // Історія української географії. – Тернопіль, 2006. – Вип. 13. − С. 24−30.

136. Стецюк О.В. Розвиток туризму у малих містах Львівської області / О.В. Стецюк // Вісник Львівського університету. – Серія : Географія. – 2003. – Вип. 29. – Ч. 2. – С. 103–107.

137. Стецюк О.В. Сучасні тенденції розвитку готельної субгалузі туристичного комплексу України і її Карпатського регіону / О.В. Стецюк // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. – Серія : Географія. – Тернопіль, 2005. – № 2. – С. 161–165.

Навчальне видання

ВОЛОДИМИР ВЕЛИКОЧИЙ
НАДІЯ КІНДРАЧУК

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

ДЛЯ НАПРЯМІВ ПІДГОТОВКИ «ТУРИЗМ» І «ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННА СПРАВА» ОСВІТНЬО-КВАЛІФІКАЦІЙНОГО РІВНЯ «БАКАЛАВР»

В 27 Історико-культурна спадщина Карпатського регіону : навчально-методичний посібник для напрямів підготовки «Туризм» і «Готельно-ресторанна справа» освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр» / Великочий В.С., Кіндрачук Н.М. – Івано-Франківськ: НАІР, 2013. – 208 с.

Літературне редагування: **Олександр Поздняков**

Формат 60х84 1/16. Папір офсетний.
Друк цифровий.
Гарнітура Times New Roman.
Умовн. друк. Арк. 12,09
Наклад 300 прим.

Івано-Франківськ,
Височана, 18, Видавництво «НАІР»
(0342) 50-57-82, 0504336793
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виробників і росповсюджувальників видавничої продукції № 4191 від 12.11.2011 р.69,140